

ସର୍ବନାଶର ଯାତ୍ରା

ସାରସ୍ୱତ ପ୍ରେସ

ସର୍ବନାଶର ଯାତ୍ରା

—ଲେଖକ—

ଶ୍ରୀ ବାଳିପ୍ରସନ୍ନ କବି

—ପ୍ରକାଶକ—

ସାରସ୍ୱତ ପ୍ରେସ

କଟକ

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ

୧୯୩୭

ମୂଲ୍ୟ—ଅଠ ପଇସା

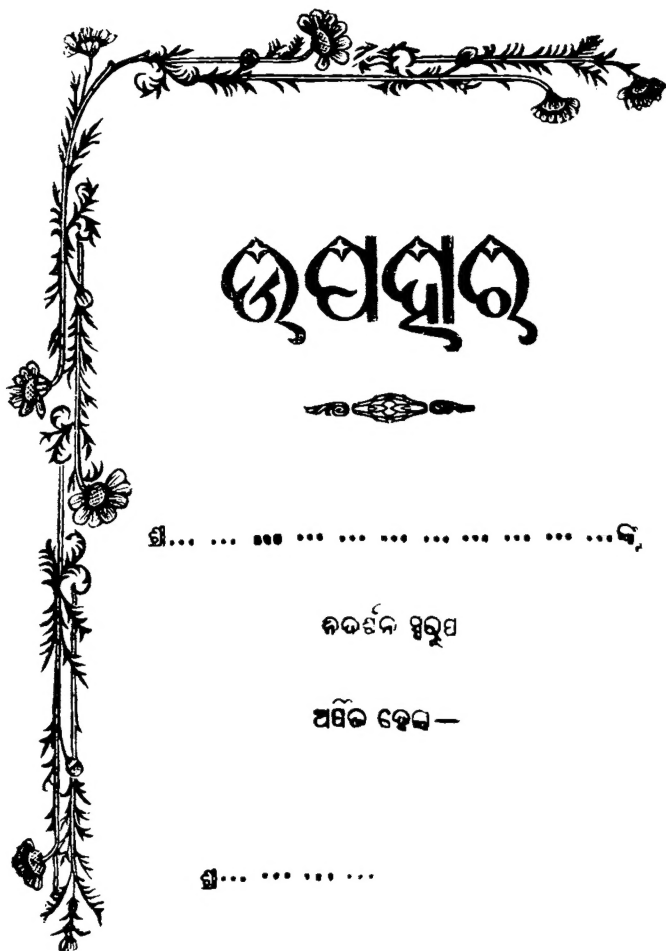
ଭୂସୁନୀ ପାତ୍ର

ମୋ ବେଶର ଚରୁଣ-ସଂସାର
ହାତରେ ଅର୍ପଣ କର ।

—ବାଳିପ୍ରସନ୍ନ

ବାଣୀ-ପୂଜା
କବିକୁମାର
ଅନେକବଳା
୧୩୪୩

ଉପହାର

ଶ୍ରୀ... ..

ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ସ୍ୱରୂପ

ଅପ୍ତିତ ହେଲା—

ଶ୍ରୀ... ..

ସର୍ବନାଶର ଯାତ୍ରା

ପାହାନ୍ତିଆ ବାଡ଼ରୁ ଅଞ୍ଚଳରୁ ବର୍ଷା ଝରୁଛି—ବରମହାନ-ବିଶ୍ରାମ, ସ୍ନାନ; ପଥପାଟ, ବଳିଶାଳ ଜଳରେ ଜଳାରଣ୍ୟ । ସୁଲସୁଲିଆ ଓଢ଼ା ପବନରେ ଶିଫରଣ ଭାସି ଅସୁବୁଦ୍ଧ ଦିଗେ ଦିଗେ—ଚୌଦିଗେ । ରବିବାର, ଅସିଷ ବନ୍ଦ, ସୁତରାଂ ହାତରେ କାମପାଇଁ କିଛି ନାହିଁ । ଭାବୁଥିଲି, ଖାଇ-ପିଇ ଦିନଟାଯାକ ବେଶ ଅସୁମରେ ବିଛଣାରେ ଶୋଇବସି କଟାଇ ଦେବି; କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ବାଦ ସ ଥିଲା ମୋର ସାନ ଶିଳା ଅନଙ୍ଗ—ଏକା ସେ କାହିଁକି, ସଙ୍ଗରେ ଯୋଗ ଦେଲେ ତା ନାମ ପ୍ରତିମା, ଅଭି ମୋର ସାନ ଭାଇ ପ୍ରଭାସ ।

ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ ବର୍ଷ ପରେ ଅନଙ୍ଗ ଆମ ଘରକୁ ଆସିଛି; ସୁତରାଂ ସକାଳଟା ତାହାରି ସଙ୍ଗରେ ଗଲୁସଲୁରେ କଟିଗଲା । ପ୍ରଭାସ ତ ଅକସ୍ମାତ୍ ଅନଙ୍ଗକୁ ଦେଖି ଆକାଶର ଗୁନ୍ଧ ହାତରେ ପାଇଲା । ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ବୟସ ପ୍ରାୟ ସମାନ—ଏକାଠି ଥାଇ ପାଠ ପଢ଼ନ୍ତି । ଭାଇନାର ଶିଳା; ସୁତରାଂ ସମ୍ପର୍କଟା ମଧ୍ୟ ମଧୁର । ଅଧିକନ୍ତୁ ଦୁର୍ଦ୍ଦେୟକ ଏ ବର୍ଷ ପ୍ରଥମ ବିଭାଗରେ I. A. ପାସ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ପୂର୍ତ୍ତିର ଉତ୍ସ ହୁଟୁଛି ସେମାନଙ୍କର ।

ଖାଇବାକୁ ବସିଛି ଢଳି ଜଣ—ମୁଁ, ପ୍ରଭାସ ଓ ଅନଙ୍ଗ । ପାଚକ ହାତରୁ ଖାଦ୍ୟ ନେଇ ପରିବେଷଣ କରୁଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ଗୁହୁଣି । ଏବେ ଝଡ଼ ବର୍ଷା, ଢଳିରେ ପୁଣି ଭାଇର ଶୁଭାଗମନ; ସୁତରାଂ ଖାଇବାଟା ଅତି ଟିକିଏ ଯେ ଗୁରୁଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ଯେ ଗ ଢପନ୍ତି ହେବ, ସେ କଥା ନ କହୁଲେ ମଧ୍ୟ ଚଳେ । ପଲ୍ଲଭ, ଦୁର୍ମା, କା'ର, ବୌଣସି କଥାର ଉଣା ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ନୀରବରେ ଖାଇବା ମୋର କେ.ପ୍ଲୁରେ ଲେଖା ନାହିଁ । ଅନଙ୍ଗକୁ

ଭୁନି ହୋଇ ଖାଇବାର ଦେଖି କହିଲି, “ପ୍ରଭାସ, ଦେଖୁଛୁ—ଅନଙ୍ଗର ସମୟକୁ ନ କମିବ ?”

ଅନଙ୍ଗ ଓ ପ୍ରଭାସ ଦୁହେଁଯାକ ମୋ ମୁହଁକୁ ଅନାଇ ରହିଲେ । କହିଲି, “ବୁଝି ପାରିଲୁ ନାହିଁ ? ଦେଖୁଛୁ ନା, ବାଜେ ସମୟ ନଷ୍ଟ ନ କରି ହଲଚଳା ବଳଦ ପରି କମିବି ମୁଣ୍ଡ ପୋତି ଏକ ମନରେ ଖାଇ ଚାଲିବୁ ।”

ପ୍ରଭାସ କହିଲା, “ଅଙ୍ଗୁଳି ସବୁଠାରେ ଦେଇ ଗ୍ରାସୁଛୁ ନା !”

ଅନଙ୍ଗ କହିଲା, “କେବଳ ଖାଉ ନାହିଁ, ଖାଇବା ସଙ୍ଗରେ ନନ୍ଦ ମହାଶୟକ ଦହୁଟାକୁ ମଧ୍ୟ ଦେଖୁଛୁ ।”

“ଖାଇଲା ବେଳେ ମୋ ଦହୁଟା ଉପରେ ନଜର କିଆଁ ରେ ?”

“ଘୋର ପୁଷ୍ପରେ ତ ଆପଣଙ୍କ ମୁକ୍ତଦେହର ଦର୍ଶନ ପାଇ ନ ଥିଲି । ସେତେବେଳେ କହୁମ ପରି ବେକରୁ ମୁଣ୍ଡଟା ଯାଏ ଦିଶୁଥିଲା ମାତ୍ର; ବାକି ଅଂଶ ତ ଖୋଲରେ ଘୋଡ଼ା ! ବାସ୍ତବିକ ନନ୍ଦ ଆପଣେ, ଆପଣ ଭାର ଦୁର୍ବଳ ହୋଇପଡ଼ିଛନ୍ତି ।”

“ନାଗର ଭାଇ, ତମମାନଙ୍କ ଆଖିଗୁଡ଼ା ଦୁର୍ବଳ ବୋଲି ତମେ ମାନେ ହିଁ ଦୁନିଆଟାକୁ ଦୁର୍ବଳ ଦେଖ ।”

“ସେଥିପାଇଁ ଅମ ଆଖିରେ ଦିନରାତି ଚକ୍ରପାତା ଲାଗି ରହିଛି ।”

“ଆରେ ଚକ୍ରପାତା ଆଜିକାଲିକାର ମରଦ-ଗହଣା, ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ଚୁଡ଼ି, ଅନନ୍ତ, ବ୍ରେସ୍‌ଲେଟ୍, ଚିକ୍, ନେକ୍‌ଲେସ୍—ଏତେ ପିନ୍ଧିବେ, ଆଉ ଆମେ ଖଣ୍ଡେ ୧୦-୧୫ ଟଙ୍କାର ଚକ୍ରପା ନ ପିନ୍ଧିଲେ ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ସମାନ ଢାଳରେ ଚାଲିବା କମିବ ? ତମର ମଧ୍ୟ ଚକ୍ରପା ଦରବାର ପଡ଼ିବ ଯେ—ରହ, ଅବଶ୍ୟ ନନ୍ଦ ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ନୁହେଁ । ଦିନରାତି ଦେଖିବା ଜିନିଷର ଅମଦାନି ହେଉ—ସେତେବେଳେ ଚକ୍ରପାର ଦରବାର ବଣ, ବୁଝିବ ।”

“ଆପଣ ବୁଝନ୍ତୁ, ଆମର ଦରବାର ନାହିଁ ।”

“ମୁଁ ତ ହାଡ଼େ ହାଡ଼େ ବୁଝୁଛି । ନିଜ କେତେ ବେଶରେ, କେତେ ଭୂପରେ ଦେଖେ । ପଚାର ତମ ନାଗର ।”

ହାତରେ ଥାଇ କୁହ ମ ଶେଷରେ ପ୍ରତିମା କହଲୁ, “କି ଅସତ୍ୟ !”

“ଶୁଣିଲ ନାମକ ଗୁଣ । କମିତ ସ୍ଵାମିଭକ୍ତ ! ଅସତ୍ୟ, ପଣ୍ଡା, କେତେ କିଶେଷରେ ଅଭିହିତ କଲେଣି ।”

“ବାସ୍ତବିକ ଏହା ନାମକର ମହା ଅସତ୍ୟ—ନ ବୁଝାନ୍ତି ସତ୍ୟ-ମସ୍ତିସ୍କୁ ।”

“ଶୁଣିର ସାଥୀ ମାତାଲ । ବାସ୍ତବିକ ଟିକିଏଅଧେ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଥିପାଇଁ ମୋର ବିନ୍ଦୁ ମାତ୍ର ଅସତ୍ୟ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ—ଯେଉଁ ଗୁଣ ଥିଲେ ସ୍ଵାମିଦେବତାର ଦିହତା ବେଶି ଟିକିଏମୋଟା-ମୋଟି ହୁଏ, ତମ ନାମକଠାରେ ସେସବୁ ଗୁଣର ଅଭାବ ନିଶ୍ଚୟ ।”

ଗ୍ରାସରେ ପାଣି ଡାଲୁ ଡାଲୁ ପ୍ରତିମା କହଲେ, “ନାମର ତ ଯେତେ ଦୋଷ ! କେଉଁଥିରେ ଗୁଣ ଅଛି କି ?”

“ଅଛି, ଅଛି, ଅନେକ ଅଛି । ଯଥା ପରନିନ୍ଦା, ପରଚକ୍ର, ସ୍ଵାମୀଙ୍କୁ ଅସତ୍ୟ, ପଣ୍ଡା ପ୍ରଭୃତି ଅବତ୍ୟକଥନ, ସ୍ଵାମୀ ସହିତ କଳିକଳିଆ—ଭମିତି କେତେ କେତେ ଗୁଣ ରହିଛି । ଗୁଣ କଥା ଏକ ମୁହଁରେ କହଲେ ସରବ ?”

“ପରନିନ୍ଦା, ପରଚକ୍ର । କରବାଟା ଆମର ଧର୍ମ ନୁହେଁ—ସେଟା ପୁରୁଷ ଜାତିର ଏକଗୁଣିଆ ଅଧିକାର । ପରୁରଲ୍ଲ ଅନଙ୍ଗ, ଶଶିଏ ଖାଇ ତାର ଦଶଗୁଣ ଔଷଧ ଖାଇବା ପାଇଁ ନାମା କଣ ଗୁଣ ଦେଇଛନ୍ତି ?”

“ଆହା, ଏଥିରୁ ତ ପ୍ରମାଣ ହୁଏ ଦୋଷ କାହାର ? ତମ ସୁପାତ୍ୟ ଖାଦ୍ୟ ଶଶିଏ ଖାଇ ଦଶଗୁଣ ଔଷଧ ଖାଇବାକୁ ପଡ଼େ । ଯେତ ପୁରୁର ସେ ସବୁ ଖାଇଲେ ଅବସ୍ଥା କଣ ହୁଅନ୍ତା, ତମ ଭାଲକ ପରୁରଲ୍ଲ ?”

“ମୁଁ ତ ରାତି ଦୁଇଟା ଯାଏ ଉଜାଗର ରହି କାହାରକି ଲେଖିବାକୁ ଜମା କହେ ନାହିଁ । ଦୁଇଦିନ ଘଣ୍ଟା ଅଫିସରେ ରହି ବାକି ସମୟତକ ବିଛଣାରେ ଲମ୍ବ ହୋଇ ରହିବାକୁ ମଧ୍ୟ କାହାରକି କହେ ନାହିଁ । ଚନ୍ଦ୍ର-କୁଳ ନ କଲେ ଦିହପା କାହାର ଭଲ ଥାଏ, ଦୁନିଆରେ ଭଲ ?”

ଅନଙ୍ଗ ପରୁରଲ୍ଲ, “ଏତେ ରାତିଯାଏ କଣ ଲେଖନ୍ତି, ନନ୍ଦ ଅପଣେ ?”

“ପାଗଳ ନା କଣ—ସତେ ମୁଁ ରାତିଯାଏ କି ଲେଖୁଥାଏ ନା !”

“ସତ ନୁହେଁ ? ଖୋଲକ ଗ୍ରସ୍ତାରଟା ?”

“ଦିନରେ କଣ ଲେଖାଯାଏ ନାହିଁ ?”

“ସିବ ନାହିଁ କଥା ? ଦିନଯାକ ତ ଘର ଭିତରେ କେହି ବସନ୍ତି ନାହିଁ ? ବାହାରେ ବସି ଲେଖିଲେ କାଲେ କାହାର ଅଖିରେ ପଡ଼ିଯିବ ଯଦି !”

ଅନଙ୍ଗ ପଚାରିଲା, “ଇମିତି କଣ ଏତେ ଲେଖନ୍ତି, ନନ୍ଦ ଆପଣେ ?”

“କିଛି ନୁହେଁ, ଯେତେ ସବୁ ବାଜେ କଥା, ଶୁଣ କାହିଁକି ?”

“ବାଜେ କଥା ! କହିବ—?”

“କଣ କହିବ ?”

“ସେହି ଉପନ୍ୟାସଟା ?”

ଅନଙ୍ଗ ମହାଜୁଷ୍ଟାସରେ କହିଲା, “ଲେଖୁଛନ୍ତି ସତେ ?”

“ପାଗଲ, ମୁଁ କେବେ ଲେଖେ—ଶୁଣିଛୁ ?”

“ଶୁଣି ନ ଥିଲେ ଯେ ଶୁଣିବ ନାହିଁ ବା ଆପଣ ଲେଖି ନ ଥିଲେ ବୋଲି ଯେ କେବେ ଲେଖିବେ ନାହିଁ—ଇୟା କଣ ଗୋଟେ କଥା ? ରାମାୟଣ ଲେଖିବା ପୂର୍ବରୁ ଦସ୍ୟୁ ରତ୍ନାକର ଯେ କିଛି ଲେଖି ନ ଥିଲେ, ଏହା ମୁଁ ‘ହଲପ୍’ କରି କହିପାରେ । କଣ ଲେଖିଛନ୍ତି, ଅଜ ଦେଖାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ କିନ୍ତୁ ନନ୍ଦ ଆପଣେ !”

“କିଛି ଲେଖିଥିଲେ ତ ଦେଖାଇବ ।”

ଅଞ୍ଚଳରୁ ଗୁରଲେନ୍ତାଟା ଖୋଲି ପ୍ରତିମା ଅନଙ୍ଗକୁ ଧରାଇ ଦେଇ କହିଲା, “ଡ୍ରାୟାର ଖୋଲିଲେ ସତମିଛ ସବୁ ଜଣାପଡ଼ିବ ଯେ ।”

“ଗୁଡ଼ାଣନ୍ତୁ, ବିରୁପକ୍ଷା !” ଅନଙ୍ଗ ଗୁରଲେନ୍ତା ଅଧିକାର କରି କହିଲା, “ନନ୍ଦ ଆପଣେ, ଆପଣ ତ ଭାରି ମିଛୁଆ !”

“କରଂ ସେ ଅପବାଦ ଧର୍ମ୍ୟୁତ ମୁଧୁଷ୍ଟିରଠାରେ ଅଛନ୍ତି ମୋଠାରେ ତାର ଚନ୍ଦ୍ରମାତ୍ତ ରହିପାରେ ନାହିଁ । ସତ କହୁଛି, ନଭେଲନାଟକ ଜମା ଲେଖୁ ନାହିଁ । ତେବେ ଏଥର ଶଶାଙ୍କର ଅନୁରୋଧରେ ପଡ଼ି ବହୁରମ୍ପୁର ଯାଇଥିଲି, ସେଠାରେ ଅଭୂତ ଦୁଇଟି ପାଗଲଙ୍କୁ ଦେଖିଲି । ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଯାହା ଶୁଣିଲି, ସେଗୁଡ଼ାକୁ କେବଳ ସଜାଇ ଲେଖି-କେଇଛୁ ମାତ୍ର । ଏଥିରେ ମୋର ନିଜସ୍ବ କିଛି ନାହିଁ କହିଲେ ତଳେ ।”

“ଓଃ ! ସେଥିପାଇଁ ଏଥର ଏତେଦିନ ବହୁମସ୍ତକରେ କଥାର ଦେଲେ—ନା ?”

“କଥାଟା ମିଛ ନୁହେଁ । ବାସ୍ତବିକ ଅନଙ୍ଗ, ସେ ଦୁଇଭାଇ ବଡ଼ ଅଭିଭାବନା ପାଗଳ । ଦିନରାତି ରୁପରୂପ ବସିଥିବେ, ଯିଏ ଯେତେ ଡାକୁ, ଯେତେ ପଚାରୁ, କିମ୍ବା କଥା ନାହିଁ । ସେମିତି ଗାରିବରେ ଦଶପନ୍ଦର ଦିନ କଟିଯିବ । ହଠାତ୍ ଦିନେ କାନ୍ଦିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବେ ! କି ସେ ମୁହଁକୁ ଯଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର— ! କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଆସେ ଆସେ ମୁହଁଟି ହୋଇପଡ଼ିବେ ! ବୁଝିଲ ? ସଂଜ୍ଞା ପାଇ ଯାହାକୁ ଦେଖିବେ, ତାକୁ ଜାଣି କଣେ ପଚାରିବେ—‘କହୁଲେ ଆସଣ, ଏଥିରେ ମୋର ଦୋଷ କଣ ? ଶୁଣନ୍ତୁ’ ବୋଲି ତାର ଜୀବନ-କାହାଣୀ ଆରମ୍ଭ କରିବ । ଆଉ କଣ ଠିକ୍ ସେହିପରି ତେଜା ପାଇ କହୁବ—‘ମୁଁ କଣ ଚିନ୍ତିଥିଲି, ନା ଜାଣିଥିଲି ? ଏଥିରେ ମୋର ଦୋଷ କଣ, ଆସଣ କହନ୍ତୁ । ସତ କହୁବେ, ଏଥିରେ ମୋର ଅପରାଧ ଅଛି ?’ ତା ପରେ ଶୁଣୁଥାଅ ତାର ଉପାଖ୍ୟାନ । ଏହି ଦୁଇଟି ପାଗଳ ପାଇଁ ଶଶାଙ୍କ ମୋତେ ଏତେ ଜିଗର କରି ନେଇଗଲା । ସେ ତ ନିଜେ ସ୍ୱପ୍ନଦର୍ଶକଣ୍ଠେଶ୍ୱର, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମୋର ଅପ୍ରତିହତ ଗତି । ସେମାନେ କାନ୍ଦିବେ ନା ମୁଁ ଘରକୁ ଫେରିବି ? ଆଜି କାଲି, ଆଜି କାଲି ବର ସାତ ଦିନ ପରେ କଣେ ହଠାତ୍ କାନ୍ଦିବାକୁ ବସିଲା । କେବଳ ସେ କାନ୍ଦେ; ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅଭିଶାପ ଦିଏ, ନିଜକୁ ବାର ବାର—ଶତବାର ! ପରକୁ ମଧ୍ୟ ଇମିତି ଅଭିଶାପ ଦେବାକୁ ପ୍ରାଣ ଅଭିଶାପ, ଅଥଚ ତାହା ହିଁ ତାର କାନ୍ଦିବାର ଭାଷା । ଦୁଇ ଭାଇର ପୁଣି ଦେଖାସାକ୍ଷାତ୍ ହେବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ଦେଖା ହେଲେ ମୁସ୍ତକ ! କଣେ ଧାଇଁଯିବ ଭାଇକୁ ଆଦର କରିବା ପାଇଁ; ଭାଇ ଆସିବ, ଏଡ଼େ ଏଡ଼େ ଲାଲ ଆଖି କରି ହତ୍ୟା କରିବ ବୋଲି ! ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କାହାରି କାହାରି ଦେଖାସାକ୍ଷାତ୍ ହୁଏ ନାହିଁ । କଣେ ଥାଏ ସାତ ନମ୍ବର କୋଠାଘରେ, ଆଉ କଣେ ୩୭ ନମ୍ବରରେ । ୭ ନମ୍ବରର କାହାଣୀ ଶୁଣି ମୋର ତ ହଲଚଲ ହେବାକୁ କିମ୍ବା ମନ ହେଲା ନାହିଁ । ବଡ଼ ଚିନ୍ତାକର୍ଷକ, କରୁଣ, ଉଚ୍ଛ୍ୱାସଜନ କାହାଣୀ ତାର । ୭ ନମ୍ବରର କଥା ଶୁଣିଲେ ୩୭ ନମ୍ବରର କଥା ନ ଶୁଣି ଆସିବା ଅସମ୍ଭବ କଥା; ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କାହାରି ଅପେକ୍ଷାରେ ଆହୁର ୧୫ ଦିନ କଟିଗଲା ।”

“ଆଜି ତେବେ ଆଜି ଶୋଇପାରିବେ ନାହିଁ । ସମସ୍ତଟା ପଡ଼ି ଶୁଣାଇବାକୁ ହେବ ।”

“ନ ଶୋଇ ମୁଁ ସ୍ବର୍ଗକୁ ମଧ୍ୟ ଯିବାକୁ ନାଶକ ।”

“ନା, ନା ଶୁଣନ୍ତୁ । ଏକେ ବର୍ଷା ହେଉଛି—ସୂର୍ଯ୍ୟତାପ ନାହିଁ; ତା ପରେ ଯେଉଁ ଗୁରୁପାକ ଆହାର କରିଛନ୍ତି ! (ପରମାଣ ମଧ୍ୟ କମ ନୁହେଁ !) ଦିନରେ ଶୋଇଲେ ତ ହଜମ କରିବା କଠିନ ହେବ; ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ବସି ବସି ପଡ଼ାଯାଉ ।”

ପ୍ରଭାସ କହିଲା, “ମନ୍ଦ ନୁହେଁ ।”

ଜାଣେ ମୁଁ ଏମାନଙ୍କ ହାତରୁ ନିସ୍ତାର ମିଳିବ ନାହିଁ । କହିଲି, “ହେଉ. କିନ୍ତୁ ପଡ଼ିବାକୁର ମୋର ନୁହେଁ । ପ୍ରଭାସ ପଚାରିଲା, ମୁଁ କର ଶୋଇ ଶୋଇ ଶୁଣିବି ।”

ଅନଙ୍ଗ କହିଲା, “ଆପଣ ଯେ ‘ଶୁଣୁଛ’ କହୁ ନିଦ ଯିବେ, ସେ ହେବ ନାହିଁ, ନନ୍ଦ ଆପଣେ ।”

“ସମସ୍ତାଙ୍କରୁ ମୁକ୍ତି ଅଛି; କିନ୍ତୁ ତମମାନଙ୍କଠାରୁ—”

“ତା ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । କିମିତି ? ଜାଣନ୍ତି ତ ! ଗୁଲୁକୁ ।”

“ଗୁଲୁ, ତମ ନାନା ଖାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ଟିକିଏ ବିଶ୍ରାମ କରିବି ।”

“ନିଅନ୍ତୁ; କିନ୍ତୁ ଶୋଇବାକୁ ଦେବ ନାହିଁ ।”

ପ୍ରତିମାର ମଧ୍ୟ ଅଗ୍ରହ କମ୍ ନୁହେଁ; ମାତ୍ର କାଲି ଲେଖାଟା ଶେଷ କରିଛି । ଏତେ ଦିନ ‘ଶେଷ ହେଉ’ କହୁ ପ୍ରତିମାକୁ ନିରସ୍ତ ରଖିଥିଲି । ଆଜି ସେ ନାକରେ-କାନରେ ଦୁଇଗୁଣ୍ଠା ଗୁଞ୍ଜିଦେଇ ଧାଇଁଅସିଲେ । ପ୍ରଭାସ ପଡ଼ିବାକୁ ଅରମ୍ଭ କଲା:—

୨ ନମ୍ବର କୋଠରୀ

ବହୁରମପୁର ପରଜା ଗାରୁଡ଼

ମୁଣିଦାବାଦ

—୧—

ବାସିନ୍ଦା ଶ୍ରୀମୁକ୍ତ ହିମାଂଶୁଶେଖର ଦାସ, ପିତା ଗୋପେଶ୍ବର ଦାସ, ଜାତି କରଣ, ପେଷା “ପରମ୍ପରାରେ ନିଜିଆ ଭାଙ୍ଗି ଖାଇବା”, ଘର ବାଲେଶ୍ବର ଜିଲ୍ଲା ବୁଲଙ୍ଗି ଗ୍ରାମରେ । ଗାଁଟି ଅତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନୁହେଁ ।

ମଫସଲ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସହରର ଯାବତାୟ ସୁବିଧାରେ ଭରା । ପ୍ରଜାର ସୁଖ-
ଶାନ୍ତି, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଓ ଶିକ୍ଷା ଉପରେ ଉଦାରଚେତା ଜମିଦାର ପ୍ରତାପନାଗପୁଣ୍ଡ
ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଚିରକାଳ ପ୍ରଖର ।

ଉପରଥ ଦୁଇ ପଇସା ନେବାରେ ତାଙ୍କ ସଦର ତହସିଲଦାର
ଗୋପେଶ୍ୱର ଦାସଙ୍କ ଭଳି ବିଚକ୍ଷଣ ବ୍ୟକ୍ତି ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅଉ କେହି
ନ ଥିଲେ କହିଲେ ତଳେ । ୧୫ । ୨୦ ଟଙ୍କାର ଗୁଜର କରି ଜମିବାଡ଼ି,
ଘରଦ୍ୱାର, ଟଙ୍କାକଉଡ଼ି ସେ ଯାହା ସବୁ ଦେଇଥିଲେ, ସ୍ୱଧାଂଶୁ ଓ ହିମାଂଶୁ
ଦୁଇ ପୁଅ କିଛି ନ କରି କେବଳ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଖୋଲାବୁଲାଇ ପାରିଥିଲେ
ଖାଇବା ଅଭାବଟା କଣ, ଜୀବନରେ ଜମା ଜାଣିପାରନ୍ତେ ନାହିଁ;
ପାଞ୍ଚଦଶ ଧାରଉଧାର ଦିଅନ୍ତେ ପଛକେ, କାହାରିଠାରେ ହାତ ପାଦବାବୁ
ପଡ଼ନ୍ତା ନାହିଁ । ଅର୍ଥସମ୍ପଦ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପିଲା ଦୁଇଟିକୁ ମଣିଷ କରିବା ପାଇଁ
ତାଙ୍କର ଯତ୍ନର ଅବଧି ନ ଥିଲା । ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅକାତରରେ ବ୍ୟୟ ମଧ୍ୟ
କରୁଥିଲେ ସେ । ପୋଥିପନ୍ଥ, ମାଷ୍ଟରପଣ୍ଡିତ କୌଣସି କଥାର ଈଶା ନାହିଁ ।
ସ୍ୱୟଂ ହେତମାଷ୍ଟର ମହୋଦୟ ପିଲା ଦୁଇଟିର ଗୁଡ଼ଶକ୍ତି ଥିଲେ ।

ପିଲା ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟ ଭାରି ବୁଦ୍ଧିମାନ । ବାର୍ଷିକ ପରୀକ୍ଷାରେ ସେମାନଙ୍କ
ପାଇଁ ସବୋକ ସ୍ଥାନ ବରାବର ଥୁଆ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ସ୍ୱଧାଂଶୁ ଓ
ହିମାଂଶୁ ବେଶି କିଛି ସାଧକତା ନୁହନ୍ତି, ଦୁଇଟି ବର୍ଷର ତପାତ୍ ମାତ୍ର । ମା
ଛେଉଣିଆ ପିଲା ଦୁଇଟି, ପସ୍ତେର ପରସ୍ତରକୁ ପ୍ରାଣରୁ ଅଧିକ ଭଲପାନ୍ତି ।
ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍କୁଲପିଲାଏ କହନ୍ତି ‘Das brothers’; ଗାଁଲୋକେ କହନ୍ତି
‘ରାମଲକ୍ଷଣ’ । ଦଣ୍ଡେଘଡ଼ିଏ କେହି କାହାରକି ଛଡ଼ି ରହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।
ସେମାନେ ତ କେବଳ ଭାଇ ଭାଇ ନ ଥିଲେ—ଭାଇ, ବନ୍ଧୁ, ସଖା, ସଚିବ,
ସହୋଦର ସବୁ । ତେଣୁ ପ୍ରବେଶିକା ପରୀକ୍ଷାରେ ପ୍ରଥମ ବିଭାଗରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ
ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱଧାଂଶୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପିଲାଙ୍କ ପରି ପ୍ରାଣମନ ଖୋଲି ଶୁଣି
ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ, କେବଳ ସାଧାରଣ ହିମାଂଶୁର କଥା ଭାବି । ତାକୁ
ଛଡ଼ି ଯେ କଲେଜ ପିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହିଥା ବଡ଼ ବନ୍ଧୁ ହେବ ତାର ।

ବଡ଼ଭାଇକି ଛଡ଼ିବା ବ୍ୟଥାଟା ହିମାଂଶୁର ଦୁହରେ ମଧ୍ୟ କମ ଆଘାତ
କରି ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ବିରୁଦ୍ଧ କରିବ କଣ ? ତାକୁ ଯେ ବାଧାହୋଇ ଅଦୃଶ

ବର୍ଷେବାଳ ଗାଁ ସ୍କୁଲରେ ମଡରଡ଼ିବାକୁ ହେବ । ନୂତନ ହେଡ଼ମାଷ୍ଟର ବହାଣ ବାବୁ ସେ ସମୟରେ ଅସି ନ ଥିଲେ ଏ ବେଦନା ହିମାଂଶୁର ଅସହ୍ୟ ହୋଇପଡ଼ିଥାନ୍ତା । ହୁଏ ତ ଅସନ୍ତା ବର୍ଷ ସେ ପରୀକ୍ଷାରେ ସମ୍ବଳକାମ ହୋଇଥାନ୍ତା କି ନାହିଁ, ସନ୍ଦେହ । ସମ୍ପର୍କବାର ବହାଣ ବାବୁଙ୍କୁ ପାଇ କେଇଟା ଦିନ ସେ ଅନେକ ମନ୍ତ୍ରମାଣରେ ସମ୍ଭାଳି ନେଲେ ।

ବହାଣ ବାବୁ ନବ୍ୟତନ୍ତ ଲୋକ । ଆୟୁଠାରୁ ବ୍ୟୟୁଟା ତାଙ୍କର ଡେର ବେଶି; ତେଣୁ ଅଭାବ-ଅଭିଯୋଗସବୁ ଲୋକ ଅଖିରୁ ଲୁଚାଇବା ପାଇଁ ତର ସଚେଷ୍ଟ ସେ । ଗୋଟିଏଶୁର ବାବୁଙ୍କ ସନ୍ଧ୍ୟାକ ଅନୁରୋଧରେ ମଧ୍ୟ ପୁଟ ହେଡ଼ମାଷ୍ଟରଙ୍କେ ପରି ଘରେ ଯାଇ ହିମାଂଶୁକୁ ପକାଇବା ପାଇଁ ସେ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଲେ ନାହିଁ; ମାତ୍ର ସେ ଯଦି ତାଙ୍କ ଘରେ ଅସି ମତିଯାଏ ଏବଂ ଉପଯୁକ୍ତ ପାରିଶ୍ରମିକ ମିଳେ, ସେଥିରେ ସେ ଗୋଟାଏ ସ୍ତବଧା କରିଦେଇ ପାରନ୍ତି ।

ସୁଧାଂଶୁକୁ ଛାଡ଼ି ଘରେ ରହିବା ପାଇଁ ହିମାଂଶୁର ଜମା ମନ କଲୁ ନ ଥାଏ; ତେଣୁ ହେଡ଼ମାଷ୍ଟର ମହାଶୟକ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସେ ତତ୍ପରୀକ୍ଷାତ ରାତି ହୋଇ କହିବୋଲି ପିତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ରାତି କରାଇଲେ । ଅଳ୍ପ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ହିମାଂଶୁ ବହାଣ ବାବୁଙ୍କ ଅଭିମାନ ମନକୁ ଅତି ସହଜରେ ଜୟ କରି ପକାଇଲେ । କରବ ନାହିଁ କିଆଁ ? ଏବେ ତ ସେ ପାଠଶାଳାରେ ଅତି ଭଲ; ତା ଭଳି ଭୀଷ୍ମକୁ ଅଧିକ ପିଲା ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ନ ଥିଲେ କହିଲେ ଚଳେ । ତା ଉପରେ ପୁଣି ବହାଣ ବାବୁଙ୍କ ଘର ପଡ଼ୁଥିଲା ସେ । ବେତନ ଉପରେ ପ୍ରତି ପବ୍ବପକାଣିରେ ଗୋଟିଏଶୁର ବାବୁ ଯାହା ଉପହାର ଦିଅନ୍ତି, କାମ କରି ହସାବ କଲେ ତାହା ଶହେ ଦେଢ଼ଶହ ଟଙ୍କାରୁ କମ୍ ନୁହେଁ । ଅଧିକତ୍ର ସମୟ ଅସମୟରେ ୧୦ । ୨୫ ଧାରଉଠାର ମଧ୍ୟ ମିଳେ । ଏସବୁ ଛଡ଼ା, ମା-ତେଉଣିଆ ପିଲା ଜାଣି ଶିଷକ-ଗୁହଣୀ ଆନନ୍ଦମୟୀ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ବଡ଼ ଆପଣାର କରିନେଇଥିଲେ । ହିମାଂଶୁ ମଧ୍ୟ ‘ଶୁଦ୍ଧିମା’ ‘ଶୁଦ୍ଧିମା’ ତାଙ୍କ ଆନନ୍ଦରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

ଏଥିରେ ସୁଦ୍ଧା ସୁଧାଂଶୁର ଅଭାବଟା ସେ ଭୁଲିପାରି ନ ଥାନ୍ତା । ଗାଁ ଗାଁ ହେଉଥିବା ବୁଝୁଟା ତାଲ ମରପୁଣ୍ଡ କନ୍ଧ କେବଳ ବୁଝୁମାଣ— ବହାଣ ବାବୁଙ୍କ ଏକମାତ୍ର ଗେଜ୍ଜା ଝିଅ । ବଦେଶକୁ ଅସି ସେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଥମେ

ପ୍ରଥମେ ଦିନାକେତେ ବଡ଼ ମନମର ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ହଠାତ୍ ହିମାଂଶୁ ଦାଦାକୁ ପାଇ ସେ ଅକ୍ମଳରେ କୂଳ ପାଇଗଲା । ବସା ତ ଗାଁପ୍ରାନ୍ତରେ ସୁଲଭତା ଭିତରେ । ପାଖରେ କାହାର ଘରହାର ନାହିଁ ଯେ କୂଳ ମିଳାମିଶା କରିବାର ସାଥୀ ପାଇବ । ବାପମାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ରହି ଦିନ କାଟେ, ସୁତରାଂ ଦୁହେଁ ଦୁହେଁକି ପାଇ ସାଥୀହସର ଗବ୍ବ ଦାଦନରୁ ବଞ୍ଚିଗଲେ । ମୋଟ ଉପରେ ବିହାସ ବାବୁଙ୍କ ପରିବାରଭୁକ୍ତ ହେବାକୁ ହିମାଂଶୁର ବେଶି ଡେରି ହେଲା ନାହିଁ ।

ଗଛ ଚଢ଼ିବା, ପଚାରି ଡେଇଁବା, ନଈ ପହଁରବା, ଏସବୁ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ହିମାଂଶୁର ସମକକ୍ଷ ପିଲା ଖୁବ୍ କମ ଥିଲେ । କେଉଁ ଗଛରେ କେଉଁ ସମୟରେ କେଉଁ ଚଢ଼େଇର ଛୁଆ ମିଳେ, କାହା ବଗିଚାରେ କେଉଁ ଗଛରେ ସ୍ବାଦୁ ଫଳ ଅଛି, କାହା ବଗିଚାରେ କି ଫୁଲ ଫୁଟେ, ଏ ସବୁ ତାର ନିଶ-ଦର୍ପଣରେ । ସକାଳସନ୍ଧ୍ୟା ପଢ଼ିବାକୁ ଆସିବାବେଳେ ସେ କେବେ ହେଲେ ଖାଇ ହାତରେ ଅସେ ନାହିଁ ଓ ଗୋଟାଏ ନା ଗୋଟାଏ କିଛି ଲୁହପାଇଁ ଘେନି ଆସିଥାଏ । ଅନନ୍ଦମୟୀ କିଛି କହିଲେ କହେ, ‘ଏସବୁ ତ ପଇସା ଦେଇ ଖରଦ କରି ନାହିଁ, ଖୁଜାମା, ଅମୃତ ମୋର ସଙ୍ଗସାଥୀ—ତାଙ୍କଠାରୁ ଘେନିଆସିଲ । ଗାଁକୁ ନୁଆ କିଛି ଖେଳନା ଅସିଲେ ଆଗ କରି କଣିବ ହିମାଂଶୁ ଲୁହପାଇଁ । ତାର ଯେତେ ମୂଲ ହେଉ ପଛକେ, ପଇସାର ତ ଅଭାବ ନାହିଁ ତାର ।

ହିଂସୁକ ପିଲାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏସବୁ କଥା ଅତିରଞ୍ଜିତ ହୋଇ ପ୍ରକାଶ ହୋଇପଡ଼ିଲା ଦିନଠାରୁ ପରୋପରେ ସେ ନାମ ପାଇଲା ‘ବୁଆଁ ବାବୁ’ । ଏ କଥା କିନ୍ତୁ ତାର କାନକୁ ଯାଏ ନାହିଁ । ସେ ଦିନ ସେ ଗୋଟିଏ ଟିଣର କୁରସା ଧରି ବିହାସ ବାବୁଙ୍କ ଘରକୁ ଆସୁଛି କୂଳକୁ ଅବାକୁ କରିଦେବ ବୋଲି । ଗୁଡ଼ି ଦେଲେ କୁରସାଟି ବଡ଼ କରୁଣ ସ୍ତରରେ ଗାଇ ଗାଇ ଧାଇଁ ଯାଏ । ଏହା କଣିବାର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ତାର—କୁଦକୁ ଖୁସି କରିବା । ଅତି ସକାଳେ କୂଳ ଅନୁବାଦ କରିବାକୁ ଯାଇ କଣ କମିତି ଗୋଟାଏ ଭୁଲ କରି ବସିଲା ଯେ, ହିମାଂଶୁ ନ ହସି କିମ୍ବା ଚଢ଼ିପାରିଲା ନାହିଁ । ଠୋ ଠୋ ହସି ଉଠିବାରୁ ବହୁପଦ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇ କୂଳ ଧାଇଁ ପଳାଇଗଲା

ବାର ବାର ଡାକ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଫେରାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ ସେ । ହିମାଂଶୁ ଜାଣେ, ବୁଦ୍ଧ କେତେ ଅଭିମାନୀ । ୧୯୧୭ ବର୍ଷ ବୟସ ହେଲେ ମଧ୍ୟ କଣ ହେବ, ପିଲାବୁଦ୍ଧି ଜମା ଯାଇ ନାହିଁ ତାର । ହୁଏ ତ ଏଥିପାଇଁ ଦୁଇ ଗୁରୁ ଦିନ କଥାଭାଷା ମଧ୍ୟ ବନ୍ଦ କରିଦେବ ସେ । ଦୁଇଗୁରୁ ଥର ଇମିତି ଘଟିଯାଇଛି କି ନା ! ଅନେକ ସାଧସାଧନା କରି ଭୁଲାଇବାକୁ ପଡ଼ି ତାକୁ । ତେଣୁ ଅନେକ ଖୋଜାଖୋଜି କରି ନୂଆ ଅମଦାନୀ ବୁରସା ଖେଳନା କିଣି, ପତିବାକୁ ଆସୁଥିବା ବେଳେ ଗାଁଶେଷର ପଡ଼ିଆ ପାଖରେ ତା ପଛରୁ କିଏ ଡାକିଲା, “ହିମାଂଶୁ ।”

ହିମାଂଶୁ ଫେରି ଦେଖେ, ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଓ ନଟବର । ହିମାଂଶୁ ଛଟା ହେଲା । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପାଖକୁ ଆସି ପଚାରିଲା, “ବେଳ ନ ବୁଝୁଣୁ ବହିଷ୍କୃତ ନେଇ ଚାଲିଛୁ ଯେ ! ତୁ ଦେଖୁଛୁ, ଏ ବର୍ଷ Compete ନ କରି ଛାଡ଼ିବୁ ନାହିଁ ।”

“ବେଳ ନ ବୁଝୁଣୁ ଯାଉଛୁ” ବୋଲି ଏକ୍ଷଣି ପତିବାକୁ ବସିବି ନା କଣ ଭାବୁଛୁ ?”

“ତେବେ ଯେ ଏତେ ତରତର ହୋଇ ଧାଇଁଛୁ ?”

“ତର ତର ବାହୁଁ ? ଯେମିତି ସବୁଦିନେ ଯାଏ—ଯାଉଛି ।”

ନଟବର କହିଲା, “ଆରେ, ତରତର ହେବାର କାରଣ ଅଛି !”

ରାଜେନ୍ଦ୍ର ମୁରକି ହସି କହିଲା, “କାରଣ ?”

“କାରଣ ? ରତରତ ହେଲାଣି ବେଳ, ଏତେ ଡେରିଯାଏ ଘରକୁ ନ ଗଲେ ଭାବିବେ ଯେ ସମସ୍ତେ—”

“ହିମାଂଶୁର ଘର ଏଆଡ଼େ ହେଲାଣି କେବେଠାରୁ ? ପୁଅବାଣ ଓଲଟି ଗଲା ନା କଣ ?”

ହିମାଂଶୁ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ କହିଲା, “କଣ ?”

“ଆରେ ଭାଇ ‘ଭାଗ୍ୟ’ଟାଏ ଯୋଡ଼ି ଦେଲେ ହେଲା । ଆଉ କଣ ?”

“ନନ୍ଦସେନ୍ସ ।”

“ଆରେ, ସେନ୍ସ ଅଛି ବୋଲି କହିଲି ନା, ନ ଥିଲେ କହିପାରିବୁ ? ତୁ କଣ ଭାବୁ, ଆମେ କିଛି ଜାଣୁ ନାହିଁ ? ଫିସ୍‌ପାସ୍ କଥା, ଦହକୁ ଦହ

ଲଗାଇ ବସିବା, ହସାହସି, ଅଟ୍ଟାତାମସା, କେତେ ରଙ୍ଗ ଲଗିଛି ଆଜି-
କାଲି ନା ।”

“ମିଥ୍ୟାବାଦୀ ।”

“ଧର୍ମପୁତ୍ର ସୁଧୂଷିତ, ପାଠ ପଢ଼ିବାକୁ ଯାଇ ଇମିତି ପଢ଼ାଇ ଦେବୁ
ଯେ, ସାତଜନ୍ମ ମାଞ୍ଜୁରଙ୍କର ଧୋଇଲେ ଫୋଡ଼ିଲେ ସରବ ନାହିଁ ।”

“ମୁହଁ ସମ୍ଭାଳି କଥା କହୁବ !”

“ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳ ଆଣେ—”

ହୁମାଁଶୁ ଏତେ ଚେରଯାଏ ରାଗରେ ଗରଗର ହେଉଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଏ
କଥା ଶୁଣି ଆଜି ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ନଟବରର ଗାଲରେ ଚଟକିନା ଗୁପ୍ତାଟାଏ
ବସାଇଦେଲା । ନଟବର ଓ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଦୁହେଁଯାକ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ ।
ସେମାନେ ଦୁଇଜଣ ହେଲେ ହେବ କଣ ? ଜର୍ମାନାଷ୍ଟ୍ରର player
ହୁମାଁଶୁ ସଙ୍ଗରେ ସେ ପାରିବେ କୁଅକୁ ? ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଏକାଠି ଜଣି ବଧା,
ଗୋଇଠା, ଗୁପ୍ତା ବେଶ କରି କସି ଦେଲା ସେ ! ସେହଦନ କିନ୍ତୁ ବହାଣ
ବାବୁଙ୍କ ଘରେ ପହଞ୍ଚି ମନଟା ତାର କଣ ଗୋଟାଏ ପୁଲକମୟ କଲ୍ପନାରେ
ଅକାରଣରେ ଆପେ ଆପେ ଶିହର ଉଠିଲା । ସିଦ୍ଧି କେବେ ସତ୍ୟ ହୁଏ !
ନା, ନା !! ହୁ, ହୁ—ଲଜରେ ମୁହଁ ତାର ଆପେ ଆପେ ଲଲି ହୋଇଉଠିଲା ।

ଏହି କଥାଟିକି ଭାବିବ ନାହିଁ ବୋଲି ବାରି ବାରି ମନେ ମନେ
ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ ମଧ୍ୟ ଅଜ୍ଞତରେ ତାର କେତେକେଲେ ଯେ ସେହି କଥାଟିକି
ମୋହନ ରଙ୍ଗରେ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇ ଫୁଟିଉଠେ, ହୁମାଁଶୁ ଲମ୍ବୁ ପାଏ ନାହିଁ
ତାର । ଦିନ ଦିନ ଇମିତି କରି ତାର ଗୋପନ ପ୍ରାଣରେ କଥାଟାର
ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲା । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ହୁମାଁଶୁ ପ୍ରାଣ ଢାଳି ନିଜକୁ ଯୋଗ୍ୟ କରିବା
ପାଇଁ ଲାଗିପଡ଼ିଲା । ଜାଣେ ସେ କୁନ୍ଦର ଦୁଇମାମୁ ଓକିଲ, କବା ପୁଅ
ଭଲ ଜଣେ ବିଲ୍‌ଡ଼ଫେରନ୍ତା ଡାକ୍ତର, ମଉସା ସିରିଲ ଜଜ୍ । ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ
ନ ହେଲେ ଯେ ଏମାନଙ୍କଠାରେ ତାର ଠାବ ନାହିଁ, ହୁମାଁଶୁ ତାହା
ଭଲରୂପେ ବୁଝିଥିଲା ।

କୁନ୍ଦକୁ ପାଇବା ପାଇଁ ସେହି ଦିନଠାରୁ ଅରମ୍ଭ ହେଲା ତାର ନୀରବ
ସାଧନା । ଅଣା ତାର ନିଜକୁ ଯୋଗ୍ୟ ନ କରି.....---ଏ କଥା

କାହାଣୀକୁ କେବେ ଜାଣିବାକୁ ଦେବ ନାହିଁ ସେ । ତାର ଭବିଷ୍ୟତ୍ ପଥରେ ଉତ୍କଳ ଧ୍ରୁବତାରା ପରି ବଣ୍ଟର ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଫୁଟି ରହିଲା କୁନ୍ଦକୁମାରୀ—ରାତିଦିନ—ଦିନରାତି ।

—୨—

ପ୍ରବେଶିକା ପରୀକ୍ଷାରେ ସବୋଇ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥିବା ଖବରଟା ପାଇ ହିମାଂଶୁଶେଖର ଯେତେ ଆନନ୍ଦିତ ହେଉ ନା କାହିଁକି, ତହିଁ ଡେଇଁ ବେଶି ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ଜମିଦାର ପ୍ରତାପନାରାୟଣ । ବହୁଦିନରୁ ମନରେ ତାଙ୍କର ଗୋଟାଏ ଗଞ୍ଜର ଆକ୍ଷେପ ଥିଲା ଯେ, ତାଙ୍କ ସ୍କୁଲରୁ ବେହୁ କେବେ ହେଲେ ଗୋଟାଏ ବୁଦ୍ଧି ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଏତେ କାଳର ପୂରୁଣା ସ୍କୁଲ ତାଙ୍କର ; ଅଥଚ ତାଙ୍କର ପିତାଙ୍କ ଅମଳରେ ସାମାନ୍ୟ କେନ୍ଦୁପୁଅ ବ୍ୟବସାୟୀ ଅନୁଗୁହ୍ୟତ ଶାବ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପରିତା ହଠାତ୍ କିଛି ପାଇସା ପାଇ ଛୋଟିଆ ଜମିଦାର ଖଣ୍ଡେ କିଣି, ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗରେ ତାଳ ଦେବାପାଇଁ ପ୍ରସାଦପୁରରେ ଯେଉଁ ସ୍କୁଲ ବସାଇଲା, ସେଥିରୁ ଟାକ୍ସ ଜଣ ପିଲା ୧୩୧୫ ଟଙ୍କା ଲେଖିଏ ଜଳପାଖ ପାଇଗଲେଣି । ଏହା କଣ କମ୍ ଅପମାନର କଥା ? ଏ ଦୁଃଖ କାହାଣୀକ କହିବାର ନୁହେଁ; ଅଥଚ ପ୍ରାଣରେ ଗୋଟାଏ ଶବ୍ଦ ଅଶାନ୍ତି ! ସ୍କୁଲ ପାଇଁ ସେ କର ନାହାନ୍ତି କଣ ? ଅକାତରରେ ଟଙ୍କା-ପଇସା ଖରଚ କରୁଅଛନ୍ତି, ଭଲ ଭଲ ମାଷ୍ଟରପଣ୍ଡିତ ରଖିଅଛନ୍ତି । କେବେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ସ୍କୁଲର ନାମ ନାହିଁ । ଏତେ ଦିନ ପରେ ଆଜି ତାଙ୍କ ମାନ ରଖିଛି ତାଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱସିଳଦାର ପୁଅ ହିମାଂଶୁ ଦାସ । ସମ୍ଭାଦ ପାଇବା ମାନ୍ଦକେ ଡକାଇ ଆଣି ପାଟର ଧୋତିଗୁଦର, ଗୋଟିଏ ସୁନା ମୁଦ ଦେଇ ହିମାଂଶୁକୁ ସମ୍ମାନିତ କଲେ ସେ । ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ, କଥାଟା ଲେକମୁହଁରେ ଯେପରି ଗୋବର୍ଦ୍ଧନର କାନକୁ ଯାଏ ।

ଜମିଦାରର ଏ ସମ୍ମାନ ପାଇ ହିମାଂଶୁ ଧାଇଁଲା ଖୁର୍ଦ୍ଦାମା ପାଖକୁ । ସେମାନଙ୍କ ଯୋରୁ ସିନା ଆଜି ଏ ସମ୍ମାନ ଲାଭ । ବହାଣ ବାବୁଙ୍କ ସଦର ଦୁଆରେ ପହଞ୍ଚିବା ମାନ୍ଦକେ ହିମାଂଶୁର ଛତିଆ ଫୁଲ ଉଠିଲା ଦୁଇଗୁଣ । ମନରେ ପଡିଲା ତାର, ଅଜି ସେ ଯେଉଁ ସମ୍ମାନ ଲାଭ କରିଛି, କୁନ୍ଦର

ମାମୁର, ଭାଇର, ମଉସାର—ଇମିତି କି ହେଉମାସ୍ତୁରଙ୍କ କପାଳରେ ମଧ୍ୟ
କେତେ ତାହା ଘଟି ନ ଥିବ । ଏ ଅସ୍ଥିକରେ ଏହା ତ ସ୍ପଷ୍ଟାତ—
ଅଶାନ୍ତ ! ଜୁନ ମାସର ମଥାଫଟା ଖରାରେ ହିମାଂଶୁର ଆସିବା ଦେଖି
ବୁଦ୍ଧ ପଚାରିଲା, “ଏଡ଼େ ଖରାରେ ଯେ ?”

“ସାର୍ କାହାନ୍ତି ?”

“କିଆଁ ?”

“ଆମ ପରାସାର ଫଳ ବାହାରିଛି । ବଡ଼ଭାଇଙ୍କ କଲେଜର ଜଣେ
ପ୍ରଫେସର ଟେଲିଗ୍ରାମ କରିଅଛନ୍ତି—ମୁଁ ଇଉନିଭରସିଟିରେ ଖାଣ୍ଟ
କରିଛି ।”

ବୁଦ୍ଧ ଉତ୍ତର ଦେଇ ପିତାଙ୍କୁ ଖବର ଦେବାପାଇଁ ଧାଇଁ ଯାଉଥିଲା,
ହିମାଂଶୁ ଡାକିଲା, “ବୁଦ୍ଧ !

ବୁଦ୍ଧ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ପଚାରିଲା, “କଣ ?”

“ତୁମକୁ ଗୋଟିଏ କଥା କହିବି, ରଖିବ ?”

“କଥାଟା ନ ଶୁଣି ?”

“ମୁଁ ଯେ ତମକୁ ଅନ୍ୟାୟ ଅନୁରୋଧ କିଛି କରି ନ ପାରେ, ଏହା ତ
ଅନ୍ତତଃ ବଶ୍ୟାସ କର ?”

“କରେ ଶତବାର ।”

“ତେବେ ?”

“କଥାଟା କଣ ?”

“ରଖିବ ତ ?”

“ହଁ ।”

“ଏହି ମୁଦିଟି ଧରି, ତମେ ପିନ୍ଧିବ ।”

“ଏଥିପାଇଁ ଏତେ ଭୂମିକା ? ମୁଁ ସବୁବେଳେ ପିନ୍ଧିବି । ଗୋଟାଏ
କାହିଁକି, ଦଶଟା ଦିଅନା । ତେବେ ତମକୁ ମଧ୍ୟ ମୋର ଗୋଟିଏ କଥା
ରଖିବାକୁ ମଜବ । ତମେ ହଠାତ୍ ମାଙ୍କୁ ଏ ଖବର ଦେଇପାରବ
ନାହିଁ ।”

ହୁମାଂଶୁ ସ୍ତ୍ରୀକୁତ ହୋଇ କୁନ୍ଦ ପଛେ ପଛେ ଅନ୍ଧାରକୁ ଯାଇ ପର୍ବାର ଉଦ୍‌ବାହରେ ହିଡ଼ାହୋଇ ରହିଲା । ବହାଣୀ ବାବୁ ତେତେବେଳେ ଯାଏ ଦିବାନିଦାରୁ ଉଠି ନାହାନ୍ତି । ଅନନ୍ଦମୟୀ ବାରନ୍ଦାରେ ବସି ମସଲା ବାଟୁ ଥିଲେ । କୁନ୍ଦ ଯାଇ ମୁହାଟି ଦେଖାଇ କହିଲା, “ମା, ଏଟା ।”

ଅନନ୍ଦମୟୀ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କହିଲେ, “ସୁନାମୁହଁଟାଏ ଯେ ! ବେଶ୍ ଦାମୀ ବୋଲି ମନେ ହେଉଛି, ଦେଖି !”

କୁନ୍ଦ ଅଙ୍ଗୁଳି ବଢ଼ାଇ ଦେଲା । ଅନନ୍ଦମୟୀ ପଚାରିଲେ, “କୋଉଠୁ ଆଣିଲୁ ?”

“ମୁଁ ପାଇଛି ।”

“କେଉଁଠାରୁ ପାଇଲୁ ?”

“ବାରନ୍ଦାରୁ ।”

“ହଁ, ବାରନ୍ଦାରେ ଖାଲି ସୁନାମୁହଁଗୁଡ଼ା ବିକ୍ରି ହେଉଛି, ନା ଆଉ କଣ ?”

“ସତେ ମା, ବାରନ୍ଦାରୁ ପାଇଛି ।”

“ହଇ ଲେ, ମତେ କଣ ଟୋଙ୍କାଟିଏ ପାଇଲୁ ନା ?”

“ବିଶ୍ୱାସ ନ କଲେ କରିବି କଣ କହ ? ଅଛ, ଦେଖିବ ଏ ମୁହଁଟା ମୁଁ ବରାବର ହାତରେ ପିନ୍ଧିବି କି ନା ।”

“ତେବେ ଏହା ସେହି ପାଗଳା ହୁମାଂଶୁର କାଣ୍ଡ ।”

“ସେ ସୁନା ମୁହଁ ପାଇବେ କାହୁଁ ?”

ହୁମାଂଶୁ ଆସି ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ପ୍ରଣାମ କରିବାର ଦେଖି ଅନନ୍ଦମୟୀ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପଚାରିଲେ, “ଇଏ କଣରେ ବାପ ?”

ହୁମାଂଶୁ ହସି ହସି କହିଲା, “ମୁଁ କିଛି କହୁପାରବି ନାହିଁ ଖୁଡ଼ୀମା, କୁନ୍ଦର ମନା ଅଛି ।”

“ଆଉ ପାଗଳଙ୍କ ଦଳରେ ପଡ଼ିଛି ମୁଁ ! ହଇ ଲେ କଥାଟା କଣ ?”

କୁନ୍ଦ ହସି ହସି କହିଲା, “ଭାରି ଖୁସିକର ମା । ହୁମାଂଶୁ ଦାଦା ଲୁଚି-ଭିତ୍ତିରେ ଖୁଣ୍ଟ କରିଛନ୍ତି ।”

“ସତେ ନା କଣ ?”

ହୁମାଂଶୁ କହିଲା, “ହଁ ।”

“ବଡ଼ ଅନନ୍ତ ଦେଲ ବାପ, ଦୀର୍ଘଜୀବା ହୁଅ ! ଏହି ମୁଦଟି ତମର ନା ?”

“ନା, ବୁଦ୍ଧର ।”

“ବୁଦ୍ଧର; କିନ୍ତୁ କାହିଁ ପାଇଲ ସେ ?”

“ଭାଗ ପାଇଛି । ଜମିଦାର ଏହିକ୍ଷଣି ଡକେଇ ପାଟ ଯୋଡ଼େ ଥିଲା ଏହି ମୁଦଟି ମୋତେ ଦେଇଛନ୍ତି ।”

“ଭଲ କଥା; କିନ୍ତୁ ତମେ ଏ ମୁଦଟି ପାଗଳୀକୁ ଦେଲ କିଆଁ ?”

“ମୁଁ କଣ କରିବି ଖୁଜିମା ! ମୋ ହାତରେ ତ ଗୋଟାଏ ରହୁଛି । ତା ପରେ ଏଇଟି ମୋ ହାତରେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ହେଉ ନାହିଁ; କେଉଁଠି ପଡ଼ି ହଜିଯିବ ।”

“ଆଉ ବୁଦ୍ଧ ଯହୁ କରି ରଖିଥିବ ?”

“ନ ହେଲେ ତାହାର ପିତା; ମୋର କଣ ?”

“ଏତେବେଳେ ଯାଏ ତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କୁ କେଉଁଠି ନିଦ ଭାଜି ନାହିଁ । ଯା ନା ବୁଦ୍ଧ, ଉଠାଇ ଦେ ।”

“ବାପା ଅଧର ନୁହନ୍ତି—ମଣିଷ; ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଉଠାଇବା ଦରକାର ହେବ ନାହିଁ ।”

“ଠିକ୍ କହିଛୁ ମା” କହି ବିଦାୟ ବାବୁ ହସି ହସି କାହାର ପଡ଼ିଲେ । ହିମାଂଶୁର ସମ୍ବାଦ ପାଇ ଅନନ୍ଦର ସୀମା ନାହିଁ ତାଙ୍କର । ଏଥର ହୁଏ ତ ବେତନଟା ୨୫୩୦ ଟଙ୍କା ବଢ଼ିଯିବ ନିଶ୍ଚୟ ।

ହିମାଂଶୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଧରି ବିଦାୟ ବାବୁଙ୍କ ପରିବାରରେ ଅତି କେଶି ମିଳାମିଶା କଲେ ମଧ୍ୟ ବିଦାୟ ବାବୁ ନିଜେ କେବେ ନିଜ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟର ବିଦ୍ରୁମାସ୍ତ୍ର ଦ୍ରାସ ହେବାକୁ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ବରାବର ଗୁରୁଶିଷ୍ୟ ପରି ବ୍ୟବହାର କରିଆସିଛନ୍ତି ସେ । ଅତି ତାଙ୍କର ସେ ନୈତିକ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟର ଅବରଣ ଖସିପଡ଼ିଲା । ଗୁ ଶାଲବାବୁ ବସି ହିମାଂଶୁକୁ ଟେବୁଲ ପାଖକୁ ଡାକିଲେ ଅତି ପ୍ରଥମ । ହିମାଂଶୁ କିନ୍ତୁ ସହଜରେ ସେଥୁରେ ରାଜି ହେଉ ନାହିଁ ଦେଖି କହିଲେ,—“ଆରେ ଏଥୁରେ ଦୋଷ କଣ ? ବୁଦ୍ଧ ଯେ ବରାବର ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ବସି ଖାଏ ।” ହାତ ଧରି ଟାଣି ଗୋଟାଏ ଚେୟାରରେ

ବସାଇଦେଲେ । ହିମାଂଶୁର ଗୋପନ ମନ କହି ଉଠିଲା, “ମୋର ଅଣା ତେବେ ନିଜାନ୍ତ ଦୁରାଣା ନୁହେଁ—ହୁଏ ତ, ହୁଏ ତ ଦିନେ ସଫଳ ହେବ ।” କୁନ୍ଦ ଅଳ୍ପକୁ ଅନାଇ ଅକାଶରେ ଅପେ ଅପେ ହିମାଂଶୁର ଗୋଲପୀ ମୁହଁରେ ସ୍ୱେଦବଣା ଫୁଟି ଉଠିଲା ।

ତାର ସେ ନିଶାର ଝୁଙ୍କ କଟିଲା ଘରକୁ ଆସି ବାପା ଯେତେବେଳେ ପଚାରିଲେ, “କାହିଁରେ ଜମିଦାରଠାରୁ ପାଟ, ମୁଦ ପରୁ ପାଇଲା ପରି, ଦେଖି । ନାଜର ବାବୁ ଆସିଛନ୍ତି; ତାଙ୍କୁ ଥରେ ଦେଖାଇ ଆଣି ।”

ହିମାଂଶୁ ପାଟଯୋଡ଼ାଟା କାଢ଼ି ଦେଲା । ଗୋପେଶ୍ୱର ବାବୁ କହିଲେ, “ମୁଦଟା ?”

“କୁନ୍ଦକୁ ଦେଇ ଆସିଲା ।”

“ହଇ ରେ, ଶରଧା କର ଜମିଦାର ତୋତେ ଦେଲେ; ଆଉ ତୁ ସେଟା ଦିନେ ସୁଦ୍ଧା ବ୍ୟବହାର କଲୁ ନାହିଁ ? କେତେ ତପସ୍ୟା ଥିଲେ ରାଜା, ମହାଜ୍ଞା, ଜମିଦାର—ଏମାନଙ୍କଠାରୁ ଜନସ ମିଳେ ଜଣୁନା ? ସେ ସବୁ ଜନସ ଲୋକେ ସତପୁରୁଷ ଯେ ଗାର ରଖିଥାନ୍ତି, ଭବିଷ୍ୟତ ବଂଶ-ଧରମାନେ ଦେଖିବେ ବୋଲି; ଆଉ ତୁ ସେଟା ଅକ୍ଳେଶରେ ପରକୁ ଦେଇ ଆସିଲା ?”

ପର ? କିଛି ବୁଝାଇବ ଯେ, କୁନ୍ଦ ତାର ବଣ—କୁନ୍ଦ ତାର କିଏ ? କାହା ପେଟୁ ଆଜି ଏ ସାଫଲ୍ୟ—ଏ ବିପ୍ଳବ ବିଜୟ-ଗର୍ବ ? ତେଣୁ ସିନା ସେ ତାର ବିଜୟିନୀର ହାତରେ ଦେଇଆସିଲା ତାର ଅଭିଜ୍ଞାନ ।

ପୂଜାର ବଦ । ବୋଉଁ ପିଲାଏ ଫେ ଯାହାର ଘରକୁ ଗୁଲିଯାଇଛନ୍ତି । କେହି କୌଣସି ଆଡ଼େ ନାହିଁ । ସଦର ବାରମ୍ବାରେ ବସି କୁନ୍ଦ ନିଜ ମନରେ ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ କରି ଗୀତ ଗାଉ ଗଉ “Forget me not” ଲେଖାର ଅସମାପ୍ତ କାପେଟ ଦେହରେ କେତୋଟି ଫୁଲ ଥିଲା । ଝର ଶେଫାଳର ମ୍ଳାନ-ମଧୁର ଗନ୍ଧ ବହି ଶରତର ଉତ୍ତଳା ପବନଟିକ କୁନ୍ଦର ଭ୍ରମରକଳା ବୁଡ଼ିଲା ମଝିରେ ବସା ବାଜିବାକୁ ଘୁରି ବୁଲୁଥିଲା । ପର ପଟରୁ ନିଶିଦରେ

ହୁମାଁଶୁ ଅସି କାପେଟ ଦେଖି କହିଲା, “ତମଜ୍ଞାର !” ବୁଦ୍ଧ ତମକ ପଡ଼ି ପଛକୁ ଚାହିଁ, ନମସ୍କାର କରି କହିଲା, “କେତେବେଳେ ଆସିଲେ ?”

“କାଲି ରାତି । Sir ଅଛନ୍ତି ?”

“ମା ଲେ ! ସେ ଏତେବେଳେ ଘରେ ରହୁବେ ? ହୁଇଲ ଧର କେଉଁ ସକାଳୁ ଧାରିଛନ୍ତି ନା ।”

“ଫେରିବେ କେତେବେଳେ ?”

“ଘଣ୍ଟାଏ ଅଧଘଣ୍ଟାଏ ଭିତରେ । ବାଃ ରେ, ହିଡ଼ାହୋଇ ରହୁଲ ଯେ, ବସ ନା ।”

“ଶୁଦ୍ଧିମା ସଙ୍ଗରେ ଆଜ ଦେଖାଟା କରିଅସେଁ ” କହି ହୁମାଁଶୁ ଭିତରକୁ ଯାଇଁ ଯାଇଁ ମଝିବାଟରେ ଶୁଣିଲା, ସେ ବାଧୁପୁରୁ ବାହାରି ନାହାନ୍ତି । ହୁମାଁଶୁ ଚାହିଁ ଭିତରକୁ “ପେକେଟଟିଏ” ବାହାରି ଟେବଲ ଉପରେ ଥୋଇଦେଇ ନୂଆ ଅର୍ଜେନଟିରେ ଢାଳି ଦେଇ ଦୋକାନର ନାମ ଦେଖୁଥିଲାବେଳେ ବୁଦ୍ଧ ଘରକୁ ପଶି ହସି ହସି କହିଲା—“ଏହା “Geometryର ଇନ୍‌ଷ୍ଟ୍ରୁମେଣ୍ଟ ନୁହେଁ କିନ୍ତୁ ।”

“Geometry ନ ହେଉ, ଇନ୍‌ଷ୍ଟ୍ରୁମେଣ୍ଟ ତ ।”

“ଇନ୍‌ଷ୍ଟ୍ରୁମେଣ୍ଟ ନିଶ୍ଚୟ; କିନ୍ତୁ ଇନ୍‌ଷ୍ଟ୍ରୁମେଣ୍ଟ ହେଲେ ଯେ ହାତ ତଳିବ, ଇମିତି କଣ କଥା ଅଛି ?”

“ନିଶ୍ଚୟ ଅଛି; ଆଉ ଆମର ତଳ ବା ନ ତଳ, ତମର ତ ତଳେ ।”

“ଇନ୍‌ଷ୍ଟ୍ରୁମେଣ୍ଟଟି ଯେତେବେଳେ ମୋର, ସେତେବେଳେ ହାତ ଯେ ନିଶ୍ଚୟ ତଳେ, ଏଥିରେ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ସନ୍ଦେହ ରହୁପାରେ ନାହିଁ ।”

“ତମର ହେଲା ବୋଲି କଣ ହାତ ତଳିବ ନାହିଁ ? ଯାଅ ଦେଖିବ, କେତେ କେତେ ଧନୀଘରେ ତମଜ୍ଞାର ବାଠର ବାତବତ୍ତା ଆଲମାରରେ ବିଶ୍ୱବିଖ୍ୟାତ କେତେ କେତେ ଲେଖକମାନଙ୍କ ଅମୂଲ୍ୟ ବହିସବୁ ସଜା ହୋଇ ରହିଛି । ନୂଆ ତବତକିଆ—ଦିନେ ହେଲେ ଭୁଲି କେହି କେବେ ସେଠାରେ ହାତ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ ।”

“ସେମାନେ ଯାହା ବଢ଼ିବେ ତାହାହିଁ କଞ୍ଚିବାକୁ ହେବ ନା କଣ ?”

“ନିଶ୍ଚୟ । ସେମାନେ ସମାଜର ଅଦର୍ଶ, ଜାତିର ଗୁରୁ, ଦେଶର କର୍ତ୍ତା ।”

“ଯେଉଁ ସମାଜର ଆଦର୍ଶ ସେମାନେ, ହୁଏ ତ ମୁଁ ସେ ସମାଜ-
ରୁ ନୁହେଁ ।”

“କେଶ—ପ୍ରମାଣ କର”, କହି ହିମାଂଶୁ ଅର୍ଜେନ ପାଖର ଡେୟାରଟି
ରୁ ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ଦେଲେ ।

“ଆଗେ ଶୁଣେ, ତା ପରେ ଖାଇବ ।”

“ଅତିଥି ଦେବତା ! ଅଗ ସକ୍ଲାର ପାଇ ପରେ ବର ଦଅନ୍ତି ।

“ତମେ ତ ଅତିଥି ନୁହଁ !”

“ଅଭ୍ୟାଗତ ନିଶ୍ଚୟ ।”

“ଏଠାରେ ଯେ ତମେ ଚିର ସ୍ୱସ୍ଥାଗତ !”

“କିଏ ଦୁଷ୍ଟ ବୁଦ୍ଧ !”

ଅନନ୍ଦମୟୀ ହସି ହସି ଆସି ପଚାରିଲେ, “କିଏ ଦୁଷ୍ଟ, କିଏ ଶିଷ୍ଟ ?”

ଗୋଡ଼ତଳେ ମୁଣ୍ଡ ଲଗାଇ ପ୍ରଣାମ କରି ହିମାଂଶୁ କହିଲା, “ମୁଁ
ଶିଷ୍ଟ ।”

ବୁଦ୍ଧ କହିଲା, “ଅଜ୍ଞ ବିଶ୍ୱମୟରେ ଏକା ଦୁଷ୍ଟ ମୁଁ ନା କଣ ?”,

“ମୁଁ ତ କାହାରକି ଦୁଷ୍ଟ କହୁ ନାହିଁ; ମୁଁ କହୁଛି କେବଳ—ମୁଁ ଶିଷ୍ଟ ।”

“ଆଜ୍ଞା, କିଏ ଶିଷ୍ଟ ଦେଖାଯିବ ଯେ— ।”

ଅନନ୍ଦମୟୀ ହସି ହସି କହିଲେ, “କେତେ ଦିନ ପରେ ହିମାଂଶୁ
ଆସିଛି, ଆଉ ଅସୁ ଅସୁ ସକାଳଟାରୁ ତୁ କଳିକଟିଆ ଲଗାଇ ଦେଇଛ ।”

“ମୁଁ କଳିକଟିଆ କରୁଛି ? ମା ତମେ ବଡ଼ ଏକଥାଣିଆ ।”

“ହବ,” କହି ଅନନ୍ଦମୟୀ ହସି ଉଠିଲେ । ହିମାଂଶୁର ମୁଣ୍ଡରେ
ହାତ ଚୁଲର ଚୁଲର କହିଲେ, “ବଡ଼ ରୋଗା ରୋଗା ମନେ ହେଉଛି
ଯେ—ଦହପା ସବୁ ଭଲ ଥିଲା ତ ?”

“ମୋ ଦହପା କେବେ ଖରାପ ହୁଏ ନା ଶୁକ୍ରାମା—ଏହି ଟ୍ରେନରେ
ଆସିବା ପାଇଁ ଟିକିଏ କମିତି କମିତି ଦଶଧୂକ—ନ ହେଲେ କଟକ ଯାଇ
ମୋର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଡେଇଁ ଭଲ ହୋଇଛି—ଓଜନରେ ମୁଁ ପ୍ରାୟ ୨୫ ସେର
ବଢ଼ିଛି ।”

“ହଉ ଥାଉ । ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଆସିଲା ନାହିଁ ?”

“ନା, ତାଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଯେ— ।”

“ଓଃ ! କିନ୍ତୁ ତୁମ ଗୁରୁ ଦିନ ପାଇଁ ଅସିଥିଲେ ଆସି ପାରୁଥାନ୍ତା ତ ! ଏଗୁଡ଼ା କଣ ?”

ଠେକୁଲରୁ ହୁରି ନେଇ “ପେଟେଟ” ଖୋଲୁଁ ଖୋଲୁଁ ହୁମାଂଶୁ କହିଲେ, “କେତେଗୁଡ଼ା ନୂଆ ଉପନ୍ୟାସ—ଭାର ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଶୂଦ୍ରାମା ।” ପେଟେଟରୁ ବାହାରିଲା ଦଶଟି ଉପନ୍ୟାସ, ଦୁଇଟି ପେଟିସର ଏସେକ୍ସ, ଦୁଇଟି ହେଜଲିନ୍ ସୋ, ଡବାଏ ପାଉଜର ଓ ଗୋଟିଏ ସୋପ ।

ଅନନ୍ଦମୟୀ କହିଲେ, “ଏଗୁଡ଼ା ବନ୍ଧୁର ଉପହାର ନା ପ୍ରଫେସର ମାନଙ୍କର ପୁରସ୍କାର ?”

“କିଣି ଅଣିଲି ଶୂଦ୍ରାମା, ଦାମ୍ କେଣି ନୁହେଁ—ମୋର ଏକ ମାସର Scholarship ରୁ କମ୍ ।”

“ତା ହେଉ, କିନ୍ତୁ ଅନର୍ଥକ ପଇସା ନଷ୍ଟ ।”

“ଅନର୍ଥକ ? ଆଜ୍ଞା, ଶୂଦ୍ରା ମା, ସତ କର କହିଲେ ପ୍ରତି ମାସରେ ଦୁଇ ପାଇଁ ପାଉଜର, ହେଜଲିନ୍ ଆଉ ସେଣ୍ଟରେ କେତେ ଖରଚ ହୁଏ ?”

“ମୁଁ ତମମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଡର୍କ କରିପାରୁ ନାହିଁ କାପା—ଯା ମନକୁ ଯିବ, ତାହା ତ କରିବ; ବୁଝା ମନା କରି ଲଭି କଣ ହେବ ?”

“ବାପ୍—ଏହାହିଁ ତ ସୁନା ହିଅର କଥା ।”

“ହୁଏ, ଏତେଗୁଡ଼ା ଉପହାର ପାଇଁ ତୁ ଏତେ ବେଳଯାଏ ଲାଗିବ ? ଏହା ବଡ଼ ଅଶୋଭନ ଦିଶୁଛି କିନ୍ତୁ ! ନେ ନେ, ଶୀଘ୍ର ଅର୍ବେନଟାରେ ବସି ପଡ଼ି ସ୍ବରରେ ତୋର ହୁମାଂଶୁ ଦାଦାକୁ ବୁଜୁଛନ୍ତି କଣ ।”

“ସେଥିପାଇଁ ତ କଲିକତା, ତମେ ଆସି ସବୁ ଗୋଲମାଲ କର ଦେଲ ।”

“ମୁଁ ଶଶିଗୋଲ କରିଦେଲି ? ମାନେ ତମ ଶଶିଗୋଲଟା ବଢ଼ିବାକୁ ସୁବିଧା ଦେଲି ନାହିଁ, ଏହା ହିଁ ତ ?

“ପଦ ବନ୍ଦ କଲ, ତେବେ ପୁଣି ଆରମ୍ଭ କଲ କଅଁ ? ମୁଁ ତ ତାଙ୍କୁ ବୁଝି, ହୁମାଂଶୁ ଦାଦା ଆଗ ଗାଇଲେ ମୁଁ ପରେ ଗାଇବ ।”

“ହୁମାଂଶୁ ଗାଇ ଅସେ ?”

“ନିଶ୍ଚୟ, ଏହିକ୍ଷଣି ମୋଠାରେ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ।”

“କେଣ୍, ତେବେ ହିମାଂଶୁର ଆରମ୍ଭ ହେଉ ।”

“ଶୁଣାଯାଉ, ସକାଳଟାରୁ କେବଳ କଥା ଚଟାକଟି ଭଲ ଲାଗୁ ନାହିଁ”
କହୁ ସେ ଗୋଟିଏ ଚେୟାର ଟାଣି ନେଇ ବସି ପଡ଼ିଲେ । ବୁଦ୍ଧ ହିମାଂଶୁର
ହାତ ଧରି ଅର୍ଜେନ ପାଖରେ ବସାଇଦେଲା । ଦୁଇ ଗୁରୁ ଅର ଅର୍ଜେନରେ
ଅବସ୍ଥା ଖେଳାଇ ହିମାଂଶୁ ଗାଇଲା—

“ଉତଳା ମୋ ମନେ

କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ପୁଲକ ଜାଗେ ଆଜି ଅକାରଣେ ।

ଦିନେ ଦିନେ ଗଜଭବ

ଅସେ ପବନ ପାଗଳ—କବ

ମର୍ମର ତାନ ବିଶ୍ୱେ କହୁ କାହାର ଅଗମନେ ?”

ବାଃ, ବାଃ, ତମହାର ଗଳା—ବନ୍ଧ କଲ କାହିଁକି ହିମାଂଶୁ ? ଗାଆ
ଗାଆ” କହୁ ଚିତ୍କାର ବାବୁ ଆସି ଗୋଟିଏ ଚେୟାର ଅଧିକାର କରି
ବସିପଡ଼ିଲେ । ହିମାଂଶୁ ଗାଇଲା—

“ଶୁଭ, ମେଘର ରଥେ

ଫୁଲ-ବିସ୍ମ କନପଥେ,

ଅସେ ଶ୍ୟାମ ଅଞ୍ଚଳ ବିସ୍ମଇ ଭୁବନେ ବିସ୍ମଇ ତରୁଣ-ଜୀବନେ ।”

“ସୁନ୍ଦର ! ସୁନ୍ଦର ! ତମହାର । ହିମାଂଶୁ, ଏକେ ସୁନ୍ଦର ଗାଇ ପାର
କମେ ? କାହିଁ ମୁଁ ତ କେବେ ହେଲେ ଶୁଣି ନାହିଁ ।”

“ଅଗେ ତ ଗାଇ ପାରୁ ନଥିଲ Sir, ଅଲ ଦିନ ହେଲା ଶିଶୁ ପଢ଼ା”

“ଶୁଭ୍ ଭଲ—ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷାର ଗୋଟିଏ ଅପରଦାର୍ଥ ଅଟ ।”

“ଶିଖିବାକୁ ସମୟ ମିଳେ ନାହିଁ Sir ! ପ୍ରତି ରବିବାରରେ ଦୁଇ ଘଣ୍ଟା
ମାତ୍ର ।”

“ଯଥେଷ୍ଟ, କାହାଠାରୁ ଶିଖନ୍ତୁ ?”

“ଆମର କଲେଜର 5th. year ର ଜଣେ Studentଠାରୁ ।
ଗାନ୍ତବ୍ୟ Sir, ଲଳିତ ବାବୁଙ୍କ ଗଳା ପରି ମିଠା ଗଳା ମୁଁ କେବେ ଶୁଣି
ନାହିଁ— ।”

“ଲଳିତ ?”

“ଲଳିତ ମହାନ୍ତି ।”

“ନରହରିପୁରର ?”

“ଅପଣ ଚିହ୍ନଟି Sir ?”

“ଗୁଣ୍ଡୁପ ନୁହେଁ, ତେବେ ତମ କଲେଜର ଛାତ୍ର ବୋଲି ଶୁଣିଛି ।
କମିତି ପିଲା ସେ ?”

“ଯେତେ ଦୂର ଭଲ ହେବାର କଥା — ଅମାୟୁ କ ସ୍ବଭାବ, ଗର୍ବ,
ଅହଙ୍କାରର ଲେଣ ମାନ୍ଦ୍ର ନାହିଁ; ଅଥଚ ବେଶ୍ ଅବସ୍ଥାପଲ୍ଲୀ ଲୋକ
ସେମାନେ—ଗୁରୁ ବାକର, ପାତକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନେଇ ପୁଅକୁ ବସା କର
ଥାନ୍ତି ସେ—ଲଳିତ ବାବୁ ଛଡ଼ା ସବୁ ସମିତି ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଅଧି-
ବେଶନରେ ତାଙ୍କ ଗୀତ ଶୁଣି ପିଲା ନେଇ—ଜାଣିଲି, ସେ ଆମର କଲେଜ
ପିଲା । ପ୍ରତି ରବିବାର ଯାଇ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଶୁଣାନ ଶୁଣିଲେ ତାଙ୍କର କିଛି
ଅସୁବିଧା ହେବ କି ନାହିଁ ପଚାରିବାରୁ ହସି ହସି ମୋ ପିଠିରେ ଗୋଟିଏ
ଗୁପ୍ତତା ମାର କହିଲେ—“କବିତା, ଟବିତା ଲେଖିବା ଅଭ୍ୟାସ ଅଛି ?”

କହିଲି, “ହଁ— ନା, ସେମିତି କିଛି—”

“ନିଶ୍ଚୟ ଥିବ, ନୋହୁଲେ ଏକେ ପରିମାଜିତ ବିନୟୀ ଭାଷା
ବାହାରକ କମିତି ? ଭଲ କଥା, ତମେ ଏଥର ଆମ କଲେଜ ମେଗାଜନରେ
ଲେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କର—ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଗୀତ ଶିଖାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦେବି ।
ତମେ ଯେତେବେଳେ ସୁବିଧା ପାଇବ, ମୋର ବସାକୁ ଯିବ; କୌଣସି
ଆପଣ ନାହିଁ । ବଡ଼ ଭଦ୍ରବ୍ୟବହାର ତାଙ୍କର Sir ।”

“ବୁଦ୍ଧର ସାନମାମୁ ବୁଦ୍ଧ ସଙ୍ଗରେ ତାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧର ତେଣୁ କରୁଛନ୍ତି
ସେ— ।”

ପଲକରେ ହିମାଂଶୁର ସବୁ ଉତ୍ସାହ ଲଭିଗଲା—ପ୍ରହରାଜିନୀ ଗୁଡ଼
ପରି ମୁହଁଟି ତାର ଦୂର ପାହାଚର ଲଳ ଛବି ଆଡ଼େ ଅପଲକ ଆଖିରେ
ଅନାଇ ରହିଲା—ତାର ଅବାଧ ଅଶ୍ରୁର ଭୟରେ ।

(୪)

ଦନଯାକ ଖଟି ଖଟି ଗୁରୁଟା ବାଜୁବାଜୁ ହୋହୋଲ ପିଲଏ ବାହାର ପଡ଼ିଲେ ଖେଳବା ବୁଲବା ପାଇଁ । ଆସନ୍ତା ପରାସା ସକାଶେ ପିଲମାନଙ୍କ ମଝିରେ ଗୋଟାଏ ଚଞ୍ଚଳ ଉଦ୍ଦେଗ ଦେଖାଗଲେ ମଧ୍ୟ ହୁମାଂଶୁ ଦାସ କିନ୍ତୁ ବିବିଚାର । ତାର ଯେପରି କିଛି କରିବାକୁ ନାହିଁ; ତେଣୁ ସେ ଅଳସ ସଜ୍ଜରେ ଶୋଇ ଶୋଇ ଭାବୁଥିଲା—କାହା ପାଇଁ ଅଉ କୁଆ ଏ ହାଡ଼ଭଙ୍ଗା ଖଟଣି ? କଣ ହେବ ଏଥିରେ ତାର; ‘ପେଟୋଲ’ ଅଭାବରେ ମୋଟର ଯେମନ୍ତ ମଝିପଥରେ ହଠାତ୍ ଅଚଳ ହୋଯୋଏ, ମନର ଖୋରାବି ନ ପାଇ ହୁମାଂଶୁର ସବୁ ଉସ୍ତାଦ୍, ସବୁ ଲେ—ସିମିତି ବକଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଗଲା । ବେଳେ ବେଳେ ବୁରୁଟା ତାର ହାଉ ହାଉ କରି ଜଳି ପୋତି ଅଥୟ କରିଦେଏ ତାକୁ । କହୁବ କହୁବ କରି କହୁବା ସାହସ ତ ନ ହେଲା ତାର କେବେ । ବେଳ ଗଡ଼ିଗଲା ପ୍ରାୟ—ଗୁଡ଼ି ଦେଖେ, ଦୁନିଆ ଅଜାର, ତା ପାଇଁ ଯେ ବିନ୍ୟାସ ଅଲୁଅ ନାହିଁ—ଅଲୁଅ କାହିଁ ରେ, ଅଲୁଅ କାହିଁ ?

ଅଥଚ ତାକୁ ହିଁ କରିବାକୁ ହେଲା ସବୁ—ବୁଦର ବିବାହରେ ବରଯାନ୍ତ୍ରୀର ଅଦର ଆସ୍ୟାୟନ, ଅଭାବ ଅଭିଯୋଗ ବୁଝିବା—ବିବାହ ପରେ ବୁଦକୁ ନେଇ ସ୍ବତି ଆସିବା, ସବୁ ଭାର ପଡ଼ିଲା ତାହାର ଉପରେ । କିପରି କହୁବ ସେ—‘ମୁଁ ପାରିବି ନାହିଁ, ମୋତେ ଦୟା କର, ସମା ଦିଅ ।’ ତାର ଗୋପନ କଥା ଯଦି ଏଥିରେ ବିନ୍ୟାସ ଫୁଟିଉଠେ, କିପରି ଭୁଲୁବ ସେ ତାର ଅଯୋଗ୍ୟତାର ଦାରୁଣ ଲଜ୍ଜା । ଲଜିତ ରୂପରେ ନ ହେଉ, ଧନରେ, ମାନରେ, ଗୁଣରେ ତାଠାରୁ ଯେ ହେଉ ଉପରେ । ତାହାର ପ୍ରତିଦ୍ବନ୍ଦ୍ବୀ ହୋଇ ସେ କଣ ଲୋକସମାଜରେ ଉପହାସାସ୍ପଦ ହେବ ? ଯୁବକାସୁରୁ ବଳିଗଲା ଭଲ ସବୁ ସେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ସମାଧାନ କଲା ଆନନ୍ଦ-ମସ୍ତକରେ ।

ଲଜିତ ସହିତ ବଳୁତାଟା ଆହୁର ଗଭୀର ହୋଇ ଫୁଟି ଉଠିଲା, ବୁଦର ବିବାହ ପରେ । ଅଖିପାଣି ଆଖିରେ ମାର ଥଣ୍ଡାତାମସା କରିଛି, ବୁଦକୁ

ଚିତାଇଛି—ସବୁ କରିଛି ସେ; କିନ୍ତୁ ଇମିତି ଅଭିନୟ କରି କରି ମନ ତାର ଶ୍ରାନ୍ତ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲଣି । ଏବେ ସେ ଅତଳ ଅବଶ । ମନକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବା ପାଇଁ ମାୟାମୟୀ କଲ୍ଲନାର ଅଶ୍ରୁୟ ନେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲା ସେ । କେତେ ଅସମ୍ଭବକୁ ସମ୍ଭବ କରି, କେତେ ଦେଶରେ, କେତେ ଦିନରେ ଯେ ଧାଇଁଛି ସେ, ତାର ଅଶାର ପ୍ରଦୀପ ଜାଳି, ତାର କଲନା ନାହିଁ— । ଜାଣେ ସେ ଏହା ତାର ଅନ୍ୟାୟ, ଘୋର ଅନ୍ୟାୟ; ତଥାପି ସେ ନିରସ୍ତ୍ର ହୋଇ ପାରି ନାହିଁ ଯେ— । କଣ ହେବ ତାର ଏ ସବୁ ସାମାଜିକ ବିଧିବିଧାନରେ, କଣ ହେବ ଶୁଣି ନୈତିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟାସବୁ ? ଏଥିରେ କଣ ତାର ଦାଉ ଦାଉ ଜଳା ବୁବୁରେ ଶାନ୍ତ ମିଳିବ ? ସେ ତ ସବୁ କରି ସାରିଛି, ମନକୁ ଶାସନ କରିଛି—ନିଜକୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବାପାଇଁ କେତେ ବୁଝୁ, ସାଧନ କରିଛି, ଶତରୂପରେ ଶତକର; ତଥାପି କଣ ନିସ୍ତାର ପାଉଛି ସଜାଗ ସ୍ଵପ୍ନରୁ ? ବଞ୍ଚିରହିଛି ତ ସେ କେବଳ କଲ୍ଲନାକୁ ଧରିବସି ସୁଖ-ସ୍ଵପ୍ନ ଗଢ଼ି— ଏହା ହିଁ ଯେ ତାର ସୁନିଶ୍ଚିତ ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ସମ୍ଭାବନା । ଅଜକୁ ୧୦।୧୨ ଦିନ ହେଲା ଲଳିତ ବାବୁଙ୍କ ସମ୍ବାଦ ନାହିଁ—ହଠାତ୍ ସେ କାହିଁକି ଯେ ଗଲେ, କେହି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ୨୩ ଟି ଚିଠି ଦେଇ ମଧ୍ୟ ଜବାବ ନାହିଁ, ସୁଦେଇ ଏପରି ହୋଇ ନାହିଁ କେବେ । ହେଲା କଣ, କୁନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ଲାଗିବ । ବିବାହର ଅଳ୍ପ କେଇ ଦିନ ପରେ ବିଦାୟବାକୁ ସସ୍ତ୍ରୀକ ଧର୍ମ ଆଚରଣ ପାଇଁ ଗର୍ଭ-ଯାତ୍ରା କରିଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କଠାରୁ ଯେ କୌଣସି ସମ୍ବାଦ ମିଳିବ, ତାହାର ଜମା ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ । ହିମାଂଶୁ କରିବ କଣ ? କୁନ୍ଦ କଣ ଅସୁସ୍ଥ, ତା'ର କି କୌଣସି ବିପଦ ଘଟିଛି ? ଯଦି ସେପରି କିଛି ହୋଇଥାଏ—ହିମାଂଶୁର ଆଖି ଅଗରେ ଭାସି ଉଠିଲା ବୁଣା କୁନ୍ଦର ସହାୟତାଧୀନ ଛବି—ବିଳାସୀ ଲଳିତର ତରୁଣ-ମନ ଖୋରାବୀ ନ ପାଇ ବିଦ୍ରୋହୀ ହୋଇ ଉଠି ବିମୁଖ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି, କୁନ୍ଦ ଉପରେ । ଶୀତ ପ୍ରଭାତର ଶିଶିର-ଧୂଆ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଗୋଲପ ପରି କୁନ୍ଦ ଦିନ କାଟୁଛି—ହିମାଂଶୁ ଅଥୟ ହୋଇଉଠିଲା । ଅଶୋଭନ କଲ୍ଲନାର ହାତରୁ ମୁକ୍ତ ପାଇବା ପାଇଁ ରେକେଟରୁ ସାଫ୍ଟିଏ ଟାଣିନେଇ ବାହାର ପଡ଼ିଲା ସେ, ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟସ୍ଥାନ ଭାବରେ ଷ୍ଟେସନଆଡ଼କୁ । ପ୍ଲାଟଫର୍ମରେ ଇଆଡ଼େ ସେଆଡ଼େ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ମନର ଗତି ଫେରିବା

ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ହସ୍ତହସ୍ତ କରି ପେସେଞ୍ଜର ଅସିଗଲା । ବେଳ ବୃଦ୍ଧିବାକୁ ଆଉ କେଉଁ ନ ହିଁ—କେତେ ଓଢ଼ାଇଲେ, କେତେ ଉଠିଲେ—ହୋ, ହା, ହଟ୍ଟଗୋଳ । ପ୍ଲାଟଫର୍ମରେ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ଗୋଟିଏ ୩ୟ ଶ୍ରେଣୀର ଗାଡ଼ି ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ଦେଖେ, ଲଳିତ ଗୋଟିଏ ଲେଟା ଧର ଓଢ଼ାଇ ଆସୁଛି ପାଣି ନେବା ପାଇଁ । ୩ୟ ଶ୍ରେଣୀରୁ ଲଳିତମାଧବ ! —ଏହା ଯେ ପୂର୍ବର ସୂର୍ଯ୍ୟ ପଶ୍ଚିମରେ ଉଠିଲା ଭଳିଆ କଥା ! ବିସ୍ମୟରେ ହିମାଂଶୁ ପ୍ରବ୍ୟ ହୋଇ ରହିଲା । ଲଳିତ ଜୋର କରି ଟିକେ ଶୁଖିଲା ହସ ହସ କହିଲା—“ଅରେ ହିମାଂଶୁ ଦାଦା ଯେ, ଖବର କଣ ?”

ମୋ ଖବର ବିଶେଷ କିଛି ନୂଆ ନହେଁ; କିନ୍ତୁ ତମର ଖବର କଣ କହିଲ ? ହଠାତ୍ କାହାରକି କିଛି ନ କହି ଚାଲିଗଲା—ଚିଠି ଲେଖି ଲେଖି ହଇରାଣ ହୋଇଗଲା, ଟଣ୍ଡେ ଜବାବ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ବୁଦ୍ଧକୁ ଲେଖିଲି, ସେ ସ୍ୱକ୍ଷା ଗାରବ—ବ୍ୟାପାର କଣ ?”

“ଉଠ ଉଠ ଗାଡ଼ିକି ଉଠ, ମୁଁ ହାତମୁଢ଼ି ଧୋଇ ଅସେ, ଏଠାରେ ପ୍ରାୟ ଅଧଘଣ୍ଟା ଗାଡ଼ି ଛିଡ଼ା ହେବ ତ ?”

“ହଁ,” କହି ଗାଡ଼ିକୁ ଉଠି ହିମାଂଶୁ ଆହୁରି ଅବାକ୍—ବୁଦ୍ଧ ବସିଛି ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ମୁହଁ ପୋତି—ହିମାଂଶୁ ପାଇ ଲଳିତର ବିଛଣା ପାଖରେ ଛିଡ଼ା ହେଲା ଦେଖି ବୁଦ୍ଧ ହସି ଗାରବରେ ଗୋଟିଏ ନମସ୍କାର କଲା । ଏତେ ଦିନ ପରେ ଦେଖା—ଗୋଟିଏ ଶୁଖିଲା ନମସ୍କାରରେ ସବୁ ଶେଷ ହେଲା କି ? ଚଞ୍ଚଳା ବୁଦ୍ଧର ଗାରବତା ହିମାଂଶୁର ମନରେ ଯେ କି ଆଘାତ କଲା, ଅନ୍ୟ କେହି ବୁଝିବେ କଣ—ହିମାଂଶୁ ହୁଏ ତ ନିଜେ ସମ୍ୟକ୍ ବୁଝି ପାରୁ ନ ଥିଲା । ଲଳିତର ବିଛଣା ଉପରେ ସେ ପଡ଼ି କହିଲା, “ହଠାତ୍ Third classରେ ଭ୍ରମଣ ଯେ ?”

“ଗଛକର ଉପଦେଶ ଭୁଲିଗଲେଣି ନା କଣ ?”

“କେତେ ଦିନ ହେଲା ଶିକ୍ଷାକୁ ନେଲି ?”

“କଞ୍ଚିକା ଲହାରେ କର୍ଣ୍ଣ ।”

“ଚିଠି ଲେଖି ଲେଖି ହଇରାଣ ହୋଇଗଲା, ଜବାବ ନାହିଁ କିଆଁ ?”

“ଚିଠି ପାଇଥିଲି ସତ; କିନ୍ତୁ ଉତ୍ତର ଦବାକୁ ଜମା ବେଳ ପାଇଲି ନାହିଁ—କ୍ଷମା କରବ ଭାଇ !”

“ଏବେ ଯାଉଛୁ କାହିଁ ?”

“କଲିକତା ପରା !”

“କେଇ ଦିନ ପାଇଁ ?”

“ପୁରତା ନାହିଁ ।”

“କିପା ଠିକ୍ ହୋଇଛି କେଉଁଠି ?”

“ଆଗ ଯାଇ ଉଠିବୁ ଜାଲମାଧବ ବାବୁଙ୍କ ଘରେ । ସେଠାରେ ରହି ସ୍ୱବିଧାମତେ ଘରଟିଏ ଭଡ଼ା କରିବୁ ।”

“ଲଳିତ ବାବୁ କଣ ଦେବେ ଏ କଷ୍ଟ ପରୀକ୍ଷା ଦେବେ ନାହିଁ ?”

“ଆଉ ପରୀକ୍ଷା,” କହି ଲଳିତ ଅସି ପାଣି ଡାଳଟି ବୁଦ୍ଧ ହାତରେ ଧରିଲେ ।

ଦ୍ୱିମାଂଶୁ ଅବାବୁ ହୋଇ ପରୁରଲ, “କ୍ୟାପାର କଣ ଲଳିତ ବାବୁ— ସତେ ପରୀକ୍ଷା ଦେବେ ନାହିଁ ?”

“ଦେବାର ତ ଯଥେଷ୍ଟ ଇଚ୍ଛା ଅଛି, ଦେଖେ ଯଦି ସୁବିଧା ହୁଏ ।”

“ଇମିତି ଅସୁବିଧାଟା ଘଟିଲା କିମିତି ?”

“ଗ୍ରହଚକ୍ର ଭଲ ! ଯଦି କୁଟି ମିଳେ, ଥରେ ଚେଷ୍ଟା କରି ଦେଖିବି ।”

“କୁଟି ?”

“ମୁଁ ଯେ ୧୭୦୯ ରେ Ast, Headmaster ହୋଇ କଲିକତା ଯାଉଛି ।”

“୧୭୦୯ର ଗୁରୁତ୍ୱରେ ଲଳିତ ବାବୁ ! ତମର ମାସିକ ଖର୍ଚ୍ଚ ତହୁଁ ଯେ ତେର ବେଶି ।”

“ସେ ଦିନ ଆଉ ନାହିଁରେ ଭଲ ! ଅମ ତମିଳାସ ନେଇ ପ୍ରିୟ କାଉନସିଲରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ମୋକଦ୍ଦମା ଗୁଳିଥିଲା । ସେଥିରେ ହିଁ ବାପା ସବସ୍ତାନ୍ତ ହୋଇଗଲେ, ମାତ୍ର ଲେକର ଅଖିରେ ପ୍ରକୃତ ଅବସ୍ଥା ନ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ପ୍ରାଣପଣ ଚେଷ୍ଟାରେ ଡାକି ଘୋଡ଼ି ହୋଇ ରଖିଥିଲେ ସେ । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଘର ଅବସ୍ଥା ଜାଣୁ ନ ଥିଲି ଭଲ । ସେହି ମୋକଦ୍ଦମାଟି ହାର ଯାଇ ମାତ୍ର ୩୦ ପ୍ରତାପ୍ତବୁ କମି ଭଲ ସମ୍ବଳ ଆଉ ବହୁ ରହୁଣା ନାହିଁ । ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ସମ୍ବଦପତ୍ରରେ ବିଜ୍ଞାପନ ଖୋଜି ବସିଲି ।

ଗାଁରେ ରହିବାକୁ ଜମା ମନ ବଳିଲା ନାହିଁ । ତାପରେ ପୁଣି ପେଟ ଅଛି ତ ? ନୀଳମାଧବର ବାପାଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରେ ୪୭୦୯ର ଗୁରୁକ୍ଷତ୍ରୀ ଏ ଯୋଗାଡ଼ କରି ଘରୁ ବାହାର ପଡ଼ିଛି । ଏକା ଛାଡ଼ିବାକୁ ବାପା ଆଦୌ ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସସ୍ତ୍ରୀକ ଯାହା । ନୂଆ କରି ଲାବନ-ଯାହା ଅରମ୍ଭ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଭାଇ—ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଗିହ୍ନୀ ଅଜଣା ପଥରେ ।”

ଠଣ୍ ଠଣ୍ କର ଗାଡ଼ି ଛାଡ଼ିବା ଘଣ୍ଟା ବାଜିଲା ଉଠିଲା । ହିମାଂଶୁ ନମସ୍କାର କରି ବହୁଲା, “ଠି ଦେବେ ଲଳିତ ବାବୁ !”

“ନିଶ୍ଚୟ ।”

ବାମପାଇଁଟିର ଝିଅଟିରେ ଲଳିତ ବାବୁଙ୍କର ହୃଦୟ ତ ଠି ଲେଖି-ବାବୁ ସୁବିଧା ଘଟି ନ ପାରେ; କିନ୍ତୁ ବୁଦ୍ଧ, ତମର ଅବସରର ତ ଅଭାବ ନ ଥିବ— ଲଳିତ ବାବୁ ଠି ଦେବାକୁ ଡେଇଁ କରିବ ନାହିଁ । ତମ ଠିକଣା ନ ପାଇଲେ ମୁଁ ତ ଲେଖି ପାରିବି ନାହିଁ ।”

ମୁଣ୍ଡ ହଲେଇ ବୁଦ୍ଧ ସଞ୍ଜେ ଜଣାଇଲା । ହିମାଂଶୁ ଓଢ଼ାଇପଡ଼ିବା ମାନ୍ଦବେ ଗାଡ଼ି ଷ୍ଟେସନ ଛାଡ଼ି ଯାଇଲା ତା ଗନ୍ତବ୍ୟ ପଥରେ ।

ହିମାଂଶୁ ପ୍ରାନ୍ତଫର୍ଷ୍ଟରେ ପଡ଼ିଥିବା ବେଞ୍ଚ ଉପରେ ବସି ପଡ଼ିଲା—ଠିକ୍ ଯେମିତି ସବୁହସ-ପଞ୍ଜୁ । ଭାବନାର ଶକ୍ତି ନ ଥିଲା ବୋଲି ଭଲ ଭଲ ଭାବନାର ଧାରାଗୁଡ଼ିକ ଏତେ ଜଟିଳ ହୋଇଉଠିଲା ଯେ, ନିରାଶ-ବ୍ୟୁତ୍ସାହ ଭେଦ କେହି ଜମା ବାହାର ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ଏବେ କଣ କରିବ ସେ ? ଭାବି ଭାବି ରାତି ଦଶଟା ବାଜିଗଲାଣି—ହିମାଂଶୁର ଉଠିବାର ନାମ ନାହିଁ । ରାତି ଦୁଇଟା ପୁର୍ବେ ଆଉ ଗାଡ଼ି ନାହିଁ । ଷ୍ଟେସନ-ଚକ୍ରଲ ଡିମେ ଗାରବ ହୋଇଅଛି । କେବଳ ଷ୍ଟେସନ ମାଷ୍ଟରଙ୍କ ଅଫିସରୁ ୫ ଟା ଶବ୍ଦ ମଝିରେ ମଝିରେ ଶୁଣାଯାଉଛି; କିନ୍ତୁ ହିମାଂଶୁର କାନକୁ କିଛି ପଶୁ ନାହିଁ । ହଠାତ୍ ମନରେ ପଡ଼ିଲା—ଲଳିତ ଯଦି ଆଉ ବର୍ଷେ ଖଣ୍ଡେ ବବାହ କରି ନ ଥାନ୍ତା, ତେବେ ତ ସେ ଜମିଦାରୀର କୁଲମରେ ବୁଦ୍ଧର ଏ ଲାବନଟା ତାର ବ୍ୟର୍ଥ କରି ପାର ନ ଥାନ୍ତା କେବେ । ସେ ତ ଜାଣୁଥିଲା, ତା ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଅନିଷ୍ଟିତ ସୌଭାଗ୍ୟ କେମିତି ଦୋଳ ଖେଳୁଛି, କେତେବେଳେ ଯଦି ଛାଡ଼ି ପଡ଼େ—ତେବେ ଯେ ତାକୁ ପଥରେ

ବସିବାକୁ ହେବ — ଏହା ଜାଣିଶୁଣି ସେ ଟିକିଏ ଅପେକ୍ଷା କରି ପାରିଲା ନାହିଁ? ସେ ସବୁକଥା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ବିହାଣ ବାବୁ କଣ ଏଡ଼େ ତଥ୍ୟ ବଦାହ ଦେଇଥାନ୍ତେ ? ଶୟତାନକୁଞ୍ଜିରେ ସେ ଜୟ କହିଛି, ତାର ଲବନ-ଦେବାକୁ । ଆଣିବ ସେ ଯେମିତି ମାରୁ ବୁଦ୍ଧ ତାର—ଫେରାର ଆଣିବ—କିନ୍ତୁ—

“ହୁମାଂଶୁ, ତୁ ଏଠାରେ ?”

ହୁମାଂଶୁ ତମକ ପଛକୁ ଚାହିଁ ଦେଖେ, ସୁଧାଂଶୁ ଆଉ ଜଣ ପିଲାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଛୁଡ଼ା— ।

ସୁଧାଂଶୁ କହିଲା, “ତୋତେ ଅପେକ୍ଷା କରି କରି ହଇରାଣ ହୋଇ ଖୋଜିବାକୁ ବାହାରିବୁ -- ଗୁଲ ଗୁଲ, ହୋଷ୍ଟେଲକୁ ଗୁଲ ”

“ଯାଇ କଣ ହେବ ?”

“ମାନେ ?”

“ଭଲ ଲଗୁ ନାହିଁ ।”

“ଭଲ ଲଗୁ ନାହିଁ କଣ ରେ—ପରୀକ୍ଷା ଆସି ପଡ଼ିଲାଣି ଯେ ।”

“ଆସୁ ।”

“ଏ କଣ କଥା ?”

“ମୁଁ ପାରିବି ନାହିଁ ।”

“ପାରିବୁ ନାହିଁ ? ଅଣ୍ଟି କଲ ତୁ, ଆଜ୍ଞା, ହୋଷ୍ଟେଲକୁ ଆଗ ଗୁଲ — ପରେ ଦେଖାଯିବ ।”

ଅଜବି କେତେ ଦିନ ହେଲା ହୁମାଂଶୁକୁ ଦେଖିଦେଖି ସଙ୍ଗର୍ଥ ପିଲାମାନେ କାସ୍ତବକ ଅଣ୍ଟି ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ପରୀକ୍ଷା, ଅଥଚ ହୁମାଂଶୁ ଅନ୍ଧୋ ପତିବାକୁ ବସୁ ନାହିଁ । ସେମାନେ ତ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ, କି ତାରୁଣ ଜ୍ଞାନା ଶବ୍ଦରେ ଜଳୁଛି ତାର—ଅହରହ ଶବ୍ଦର ଚିତା ପରି କାଉ ଦାଉ—ହାଉ ହାଉ ।

ହୁମାଂଶୁ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦପଠା ଶବ୍ଦଶାସ ଶବ୍ଦ ଉଠିଲା—ସୁଧାଂଶୁର କଥା ଟାଳି ନ ପାରି । ମନେ ମନେ ସ୍ଥିର କରି ରଖିଲା, ବୁଦ୍ଧକୁ ଫେର ପାଇବାର ଏହା ହିଁ ପ୍ରଶସ୍ତ ସମୟ । କଣ ହେବ ତାର ନାମ ପଛରେ ଲାଙ୍ଗୁଳ

ଶକ୍ତି; ବଡ଼ ଜୋର ୫୦ କି ୬୦ ଟଙ୍କା ମାସକୁ ମିଳିବ । ଟଙ୍କାରେ ଅବଶ୍ୟ
 ଲୋଡ଼ା ତାର, କିନ୍ତୁ ୫୦୫ ରେ ନୁହେଁ—ହଜାର ଦୁଇ ହଜାରରେ
 ନୁହେଁ—ଏ ଶୁଦ୍ଧ ଅଭିଯାନ ପାଇଁ ଅନୁତ୍ୟ ଲକ୍ଷେ ଦି ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାର
 ଏକାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ । ଗବନ ଦେଇ ଯେଉଁଠି ପାଉଁ, ଯେମନ୍ତ ବର ପାଉଁ,
 ଅମରଣ ଚେଷ୍ଟା କରିବ ସେ । ହୁଏ ତ ଏହା ତାର ଅନ୍ୟାୟ ଦାସ ।
 ଅନ୍ୟାୟ ? ନା, ନା, ଜମା ନୁହେଁ—ନିଆଁରେ ହାତ ଦେଲେ ହାତ
 ପୋଡ଼ିବ—ମୋର, ତାର, ଜମର—ହୁକୁ, ମୁସଲମାନ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ,
 ସମସ୍ତଙ୍କର । ସେଥିପାଇଁ ନିଆଁର ଦାହକା ଶକ୍ତି ସ୍ବତଃ ପ୍ରମାଣିତ—ସେ
 ଜାତିଭେଦରେ ବା ଦେଶାନ୍ତର ଭେଦରେ ପୋଡ଼ିବାକୁ ଯାନ୍ତି ହୁଏ ନା ।
 ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତରେ, କେବଳ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତ ବାହିକ, ଏହି ଭାରତବର୍ଷରେ
 ହିନ୍ଦୁସମାଜକୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ ଗୁରୁଆଡ଼େ ଯେ ଏପରି ବିବାହ-ବିଚ୍ଛେଦ ଓ
 ପୁନର୍ବିବାହର ପ୍ରଥା ପ୍ରଚଳିତ ରହିଛି । ସେ ପ୍ରଥା କେବଳ ହିନ୍ଦୁ ପାଇଁ
 ଦୋଷାବହ, ଜଗତ ପାଇଁ ନୁହେଁ । ଏହା କଣ ଗୋଟାଏ କଥାର କଥା ?
 ତେବେ ଅନ୍ୟାୟ କାହିଁ ? ଦାସ ତାର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ବସ୍ଥ ଓ ନ୍ୟାୟସଙ୍ଗତ ।
 ସେ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଚାହେଁ—ତରୁଣ ବୟସ ତାର, ବୁଦ୍ଧଭାବ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଆଶା,
 ଅଖିରେ ରଙ୍ଗିନ ନିଶାର ଫୁଲ, ସେ ତାର ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନକୁ
 ଛାଡ଼ି ପାରେ ନା ଯେ କେବେ । ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ବୁଦ୍ଧ ତାର ଏକାନ୍ତ ଲୋଡ଼ା—
 ସେ ଯେ ତାକୁ ଛାଡ଼ି ପାରେ ନା—ନ୍ୟାୟ ହେଉ, ଅନ୍ୟାୟ ହେଉ—ବିଶ୍ବ
 ଧ୍ୟୁସ ହେଉ ପଛକେ—ବୁଦ୍ଧ ତାର, ବୁଦ୍ଧ ତାର— ଏକାନ୍ତ ଭାବର ।

—୫—

“ଦୁଇ ଗୁରି ଦିନ ଏଣେ ତେଣେ ବୁଲି ନ ଆସିଲେ ପାଠଶାଳାରେ
 ଜମା ମନ ଦେଇ ହେଉ ନାହିଁ” କହି ସମସ୍ତଙ୍କ ଅମତରେ ହିମାଂଶୁ
 ହୋଷ୍ଟେଲ ଛାଡ଼ି ବାହାର ପଡ଼ିଲା ଘର ଜଳେଶ୍ୟରେ । ତା ଅବସ୍ଥା ଦେଖି
 ମତ ଦେଲା କେବଳ ବଡ଼ ଭାଇ ସୁଧାଂଶୁ ଦାସ । ସେ ତ ସ୍ବତ୍ବ ବୁଝି ପାରୁଛି,
 ଏଠାରେ ଲମ୍ବିତ ଭାବରେ ରହି ବିଶେଷ କିଛି ଲାଭ ହେଉ ନାହିଁ—

କେଇ ଦିନ ହେଲେ ଭୁଲରେ ମଧ୍ୟ ବହୁ ଖଣ୍ଡିଏ ତ ହାତରେ ଧରୁଁ ନାହିଁ ସେ । ପରାସାର ବଡ଼ ବେଶି ଡେଇଁ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ଏପରି ଭାବରେ ଶୋଇ ବସି ଦିନ କଟାଇଲେ, ଜୀବନରେ ଯେ କେବେ ସେ ଉଠିବୁଁ ହୋଇପାରୁନାହିଁ, ଏହା ଅତି ସାଧାରଣ କଥା । ସୁଧାଂଶୁ ତ ଜାଣେ, ଡାଠାରେ ଗୋପ-
ଲପୁ ବୋଲି ହିମାଂଶୁର କେବେ କହି ନ ଥିଲା । ହଠାତ୍ ତାର ହେଲେ କଣ ? ତାର ଏହି ଚିନ୍ତାଧାରା ସଠିକ୍ କାରଣ ଜାଣିବା ପଛକୁ ଥାଉ, ଶତ ସହସ୍ର ଚେଷ୍ଟା କରି ମଧ୍ୟ ବିଦୁରସର୍ଗ କିଛି ବଳନା କରିପାରୁନା ନାହିଁ ସେ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ତା ସହୃଦ ଏକମତ ହେବା ଛଡ଼ା ଉପାୟ କଣ ? ସେ ତ ଏପରି ନ ଥିଲା, ଗୋଟାଏ କୌଣସି ଗୁରୁତର କାରଣ ଭଲ ପରୀକ୍ଷା ପୁରୁଷ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ରହିବା ପିଲା ଆଉ ପିଏ ଯହଁ ଥାଉ ନା କାହିଁକି, ହିମାଂଶୁ ଯେ ନୁହେଁ, ତା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ।

ହିମାଂଶୁ ଘରକୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିବା କେଳେ ଗୋପେଶ୍ୱର ବାବୁ ଜମି-ଦାସର ଗୋଟିଏ କଣ ଚିଣେଷ ତଦନ୍ତ ପାଇଁ ମୋଟାସଲ ବାହାରୁଥିଲେ । ହଠାତ୍ ହିମାଂଶୁକୁ ଦେଖି ଅସ୍ତର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଛଟାହୋଇ ରହିଲେ । ଦୁଇଦିନ ପୁରୁଷ ସୁଧାଂଶୁର ଚିଠି ପାଞ୍ଚି ଛାଡ଼ି । କାହିଁ ସେଥିରେ ତ ଅସିବାର କୌଣସି ସମ୍ଭାବନା ନ ଥିଲା ? ତେବେ ହଠାତ୍ କିଛି ଖବର ନ ଦେଇ ଏ ଆସିଲା କାହିଁକି ? ହିମାଂଶୁ ପାଖକୁ ଆସି ଗୋଡ଼ିକଲେ ମୁଣ୍ଡ ଲଗାଇ ପ୍ରଣାମ କଲା । ଗୋପେଶ୍ୱର ବାବୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଲଗୁଇ ପଚାରିଲେ, “କଣ ରେ ଖବର; ସ୍ୱପ୍ନ ଭଳି ତ ?”

“ଆଜ୍ଞା ହଁ ।”

“ସୁଧାଂଶୁ ?”

“ଭଲ ଅଛି ।”

“ତମ ପରୀକ୍ଷା କେବେ ?”

“ମାସେ ଖଣ୍ଡେ ଡେଇଁ ଅଛି ।”

“ତେବେ ହଠାତ୍ ଗୁଲିଆସିଲୁ ଯେ ?”

“ଏଇ କେଇ ମାସ ଦିନରୁ ଖଟି ଖଟି ବଡ଼ ଶ୍ରାନ୍ତ, କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲି । ମୁଣ୍ଡ ବୁଲୁଥିଲା ନିତି ନିତି ।”

“ସେଠାରେ ଡାକ୍ତର ଦେଖାଇଲୁ ନାହିଁ ?”

“ସମସ୍ତେ କହିଲେ ସ୍ନାୟୁଦୁର୍ବଳତା, ଦୁଇଗୁର ଦିନ ବୁଲୁଥିଲି କିନ୍ତୁ ଆସିଲେ ଆପେ ଆପେ ଭଲ ହୋଇଯିବ ।”

“ଏହା କିଛି ନୁହେଁ ରେ—। ଗୋବିନ୍ଦ କବିରାଜକୁ ବାଲି ଦେଖାଇ ଔଷଧପତ୍ରର ଯାତ୍ରା ହେଉ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା । ଦୁଇ ଦିନରେ ଭଲ ହୋଇଯିବ । ମୁଁ ତ ଏକାକୀ ମୋଫସଲ ବାହାରିଛି, ଫେରିବାକୁ ବୋଧ ହୁଏ ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଇଯିବ । ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ଅଛି, ପ୍ରଭାସ ଘରକୁ ଖବର ପଠାଇ ଦେ । ଏ ଓଳି ସେଠାରେ ଶିଆସିଆ କରି ବିଶ୍ରାମ କରି, ମୁଁ ଫେରିଆସେ, ଯାତ୍ରା ହେଉ କରାଯିବ—” କହି ଗୁର କାଠିଟି ଧରାଇ ଦେଇ ଶୋଷେଶ୍ୱର ବାବୁ ଗୁଲିଗଲେ । ଦ୍ୱିମାଂଶୁ ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ ତଳପୋଷ୍ଟ ଉପରେ ଲମ୍ବୁ ହୋଇ ଶୋଇପଡ଼ିଲା । ସେହୁ ଘରଦ୍ୱାର, ସେହୁ ଗାଁଭୁଇଁ, ସେହୁ ସବୁ ପରିଚିତ ଗ୍ରାମବାସୀ, ସବୁ ଅଛି; କିନ୍ତୁ ନାହିଁ ବେବଳ ତାର ଶାନ୍ତି-ମୟ ଜୀବନର ଆନନ୍ଦ-କୋଳାହଳ । ବିଜୟା ପ୍ରଦୋଷର ପୂଜାଘର ପରି ଭରୁଣ ଜୀବନ ତାର ସାହାରୀର ମରୁପରି ଧୂ ଧୂ କରୁଛି । ଅଲକ୍ଷ୍ୟର ମହାନ ସୃଷ୍ଟି—ଏ ଜ୍ୱାଳା ବୁକୁରେ ନ ଦେଲେ—ତମ ସୃଷ୍ଟି କଣ ଅଟେ ହୋଇ-ପଡ଼ୁଥିଲା ପ୍ରଭୁ ? ତମର ସୃଷ୍ଟିରେ ଏ ମଧୁର ଜଟିଳତା କିଆଁ ? ପାହାଡ଼ର ପଥର-ବୁକୁରେ ନିର୍ଜରର ସ୍ରୋତ ବହୁଛି; ଆଉ ଆମ ବୁକୁରେ ପ୍ରେମର ସୀତ-ତମ ଫଲ୍‌ଗୁଧାର କାହିଁକି ପ୍ରଭୁ ? ପ୍ରେମର ଯଦି ସତେ ସତେ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ତମର ପ୍ରେମମୟ ହାତରେ, ତେବେ ଆଲ୍‌ଆ ତଳେ ଜୟାପରି ତା ଉଡ଼ାଡ଼ରେ ଗଭୀର ନିରାଶାକୁ ରଖିଲ କିଆଁ, ଏତେ ସଂଗୋପନରେ ? ଜ୍ୱାଳା ତାର ସହବା ପାଇଁ ଶକ୍ତି କାହିଁ ? ହୃଦୟ ଯେ ଭାଙ୍ଗି ଝୁରୁ ଝୁରୁ ହୋଇ ଝରିଯାଏ—। କି ବୃକ୍ଷରେ ସେ ଯାଇଥିଲା ବହାସ ବାବୁ ପାଖକୁ, କି ବୃକ୍ଷରେ ଦେଖାହେଲା ତାର ବୁଦ୍ଧ ସଙ୍ଗରେ—। ଇମିତି ଅପଣାର କର ବାଜି ସାର, କିଆଁ ସେ ବଜନ କାଟି ଗଲା ? କେତେ ଅଶା ଥିଲା ତାର, କେତେ ସୁଖସମ୍ପର୍କି ଥିଲା ସେ ମନେ ମନେ—ଏହି ଘରେ କିମ୍ପରି କରି ଜୀବନ-ପ୍ରଦୟ ତାଙ୍କ ଅରତି କରିବ ସେ ତାର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟାର । ସେ ଯେ ଭାବୁଥିଲା, କପୋତ କପୋତ ପରି ନାହିଁ ବାଜି ଗାଇଯିବ ପ୍ରେମର ଅସରତା

ଉନ୍ମାଦ ଗୀତ ସାରା ଜାବନ । ଅତି ସେ ଅକାଶବୃଷ୍ଟ ନୟନର ଫୁଟ-
କାରରେ ତାସ—ଘର ପରି ଉଡ଼ିଯାଇ ସାରାଲୁଣି । ସତେ କଣ ଗଲା—
ଗଲା ସେ ଚରଦନ ପାଇଁ ? ନା, ନା, ଆସିବ, ଆସିବ ସେ—ଆସିବ ପାହାକ
ଡେଇଁ, ପର୍ବତ ଭାଙ୍ଗି, ବନ ବନାନ୍ତର ଉଜାଡ଼ି ଦେଇ ଅଣିବ ତାର ଜୀବନ-
ଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ ଫେରାଇ ନିଜେ—ସେ—।”

ଭୃତ୍ୟ ବିଶ୍ଵେଶ୍ଵର ଆସି ତାର ସେ ପୁଲକ-ବିଷାଦର ଜାଗରୁକ ସ୍ଵପ୍ନ
ଭାଙ୍ଗି ଡାକିଲା—

“ବାବୁ !” ହୁମାଂଶୁ ଜାଗିବ ।

“ବାବୁ ! ସାନବାବୁ !”

ତିକ୍ତକଣ୍ଠରେ ହୁମାଂଶୁ କହିଲା, “କଣ ରେ ?”

“ଅନେକ ବେଳ ହେଲୁଣି, ତେଲ ଲଗାଇ ଦିଏ—।” “ନା, ନା,
ତେଲ ଲଗାଇ ଅସେ ଯେ ମୋତେ; ଦେ, ଦେ, ତେଲ ଅଣ” କହି
ତେଲ ଲଗାଇ ଗାମୁଛାଟି ବାକରେ ନେଇ ପାଖ ପୋଖରୀକୁ ନ ଯାଇ
ଗୁଲିଲା ସେ ସେହଠାକୁ—ଯେଉଁ ପୋଖରୀକୁ ଗଲେ ପଥରେ ମିଳିବ ତା
ସ୍ଵପ୍ନସ୍ଵପ୍ନ-ବିକଳତା ବୁଦ୍ଧର ଘରଟି ! କେତେ ସୁନ୍ଦର ସେ ଘର, ପବନ
ଗର୍ଜନାରୁ ଗଣ୍ଠିୟାନ ! ବୁଦ୍ଧ ଘର ପାଖକୁ ପହଞ୍ଚି ଦେଖେ—ଘର କବାଟ
ବନ୍ଦ । ବଗିଚା ମାଳୀ ତା କାମ କରୁଛି—ସେଠାକୁ ନ ପଶି ପାଦେ ଯାଇ
ପାରିଲା ନାହିଁ ସେ । ବଗିଚାକୁ ଯାଇ ବସେରାଇ ଗୋଲପ ପାଖରେ ଛୁଡ଼ା
ହେଲା । ଟାଟିଟି ବଡ଼ ବଡ଼ ଲାଲ ରକ୍ତ-ଗୋଲପ ଫୁଟି ରହିଛି—ବେଦନା-
ସିନ୍ଧୁ କଲିଜା ପରି ! ମଧୁସୂଦନ ବାବୁଙ୍କ ବଗିଚାମାଳୀକୁ ଡୋଷାମୋଦ କର
ଲାଣି ଦେଇ କେତେ ଚେଷ୍ଟା କରି ଏହି ଗଛଟି ଅଣି ଦେଇଥିଲା ସେ
ବୁଦ୍ଧକୁ—ତା ସୋହାଗବୋଲା କଥାରେ । ଗଛଟିକୁ ଦେଖି ମନେ ପଡ଼ିଲା
ସେ ଅଗତ ସୁଖର ଇତିହାସ—ବୁଦ୍ଧ ଗୋଲପଟିଏ ଧରି ହସି ହସି କୁମିତି
ଧାଇଁ ଆସି ଦେହକୁ ଦେହ ଲଗାଇ ବସିପଡ଼ି ଆଦରର ସ୍ତରରେ ମାଗିଲା,
ବସେରାଇ ଗୋଲପ ଗଛଖଣ୍ଡିଏ । କି ମିନତିଭରା ସେ ଅଖିର ଗୁହାଣି ।
ହୁମାଂଶୁ ଅଗତ ସୁନ୍ଦରେ ବସିଲା—ପଛପଟରେ ଅତିକ୍ରାନ୍ତ କେବେ ଦେଖି
ନବ ନୟନ ମାଳୀ ଆସି କଟା ସ୍ତରରେ କହିଲା, “ଏଇ ବାବୁ, ଏଠାରେ
କଣ କରୁଛ ? ଯାଅ, ଯାଅ, ଏଠାକୁ ପଶିବା ମନା ଅଛି ।”

ହାୟରେ । ଯେଉଁଠାରେ ସେ ଏକଜନ୍ମ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ହୋଇ ରହିବ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲା, ଆଜି ଦୈବ-ଦୁର୍ବିପାକରେ ସେଠାରେ ହିଁ ସେହି ଲକ୍ଷ୍ମିତ, ବିଭାଜିତ । ଭାଗ୍ୟର କି ନିଷ୍ଠୁର ପରହସ ! ମାଳୀ ତ ଜାଣେ ନା ବୁଦ୍ଧର ବୁଦ୍ଧି ପାଇଁ କା'ର ପ୍ରାଣପାତ ପରଶ୍ଚମରେ ଏ ବଗିଚା । ହୁମାଁଶୁ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣସ୍ୱାସ ସ୍ତମ୍ଭ ବଗିଚାରୁ ବାହାର ପଡ଼ିଲା । ଅପମାନର ଜ୍ୱାଳାରେ ଜଳି ମରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେହି ପିଣ୍ଡାଞ୍ଚରେ—ଯେଉଁଠାରେ କେବେ ଦଳ ସକାଳ ସନ୍ଧ୍ୟା ବୁଦ୍ଧ ସଙ୍ଗରେ ବସି ବସି କଟାଇଛି ସେ—ସେ ଶୀର୍ଷଧୂଳି ଅଙ୍ଗରେ ନ ବୋଲି ସେ ଯାଇପାରୁ ନାହିଁ । ପୁଣି ମାଳୀ ଡାକ ଦେଲା, “ଏଠାରୁ ଯାଅ ବାବୁ, ଘରେ କେହି ନାହାନ୍ତି, ଅନ୍ୟ କହାରକୁ ଅର୍ଥକାରୁ ମନା ଅଛି ।” ହୁମାଁଶୁ ଆଡ଼-ଗୁଡ଼ାଣିରେ ଥରେ ମାଳୀ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇଲା ମାତ୍ର— ସେଥିରେ ହିଁ ମାଳୀର ଅନ୍ତରାତ୍ମା କମ୍ପି ଉଠିଲା । ହୁମାଁଶୁ ଗରବ ଶୁଣି ହାସ୍ୟରେ ଗୁଲିଗଲା ।

ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଫେରି ଗୋପେଶ୍ୱର ବାବୁ ଦେଖିଲେ ଦୁଆର ବନ୍ଦ । ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର କହୁଲା, “ସାନ ବାବୁ ଟଟା ବେଳେ ଦୁଆର ଦେଇ ବାହାର ଯାଇଛନ୍ତି ।” ଗୋପେଶ୍ୱର ବାବୁ କାରଣରେ ବସି ବସି ବିଚାରି ହୋଇ ଉଠିଲେ । ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ସମ୍ଭବ ଅସମ୍ଭବ ସବୁଠାରେ ଖୋଜି ଖୋଜି ନିରାଶ ହୋଇ ଘରକୁ ଫେରିବାବେଳେ ଶୁଣିଲା—ରାଧିଆ ଗନ୍ଧକ ସାନବାବୁଙ୍କୁ ଷ୍ଟେଶନ ପାଖରେ ଦେଖି ଆସିଛି—ବାବୁ ଟିକଟ କଣ୍ଟୁଥିଲେ । ଗୋପେଶ୍ୱର ବାବୁ ହୁଏତ ହୋଇ ଗୁରୁ ଭାଙ୍ଗି ଚିତରକୁ ପଶି ଦେଖନ୍ତୁ—ସବୁନାଶ ! ତାଙ୍କ ବାବୁ ଖୋଲି ପଡ଼ିଛି—ଏଥିରେ ଯେ ସରକାରୀ ହଜାର, ବାରିଶ ଟଙ୍କା ଥୋଇଦେଇ ଯାଇଥିଲେ ସେ ! ଅଗ କର ଟଙ୍କା ଥଳୀ ଧରି ବସିଲେ— ଦେଖ ତଲା ୪୨୦୦ଟଙ୍କା ମାତ୍ର କମ ପଡ଼ିଛି; ସଙ୍ଗରେ ଗୋଟାଏ କାଗଜ । ଗୋପେଶ୍ୱର ବାବୁ କାଗଜ ଖୋଲି ଦେଖିଲେ—ହୁମାଁଶୁର ଲେଖା—

“ମୁଁ ଅସମ, ଅଯୋଗ୍ୟ, ମୋହରା ଆଶଙ୍କର କୌଣସି ଆଶା ସଫଳ ହେଲା ନାହିଁ, ହେବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଅତି ଦୁର୍ବିଗ୍ୟ—ମୁଁ ଆଜି ଅନିଷ୍ଟିତର ପଥରେ ଯାତ୍ରା କରୁଛି । ଏହାର ପରସମାପ୍ତି କେବେ, ମୁଁ ଜିଜ୍ଞେଷା କାଣେ ନା । ସିବାବେଳେ ଅପଣଙ୍କୁ ଓ ବଡ଼ଭାଇଙ୍କୁ ସରକ୍ତ

ପ୍ରଣାମ ଜଣାଉଛି । ପ୍ରାର୍ଥନା—ଦେବଳ ସର୍ବନ୍ତଃକରଣରେ କ୍ଷମା ଦେବେ । ବୁଝା ମୋ ସଜ୍ଜାନରେ ଶରପେନ୍ଦ୍ର କରି କିଛି ଲଭି ନାହିଁ । ମୁଁ ସଫଳ-କାମ ନ ହେବାଯାଏ ଫେରିବି ନାହିଁ । ତେବେ ଶପଥ କରି ଯାଉଛି, ମୁଁ ଆସୁଯାଗ ହେବି ନାହିଁ କେବେ—

ଭଗ୍ୟସ୍ଥାନ

ହୁମାଂଶୁ

ଗୋପେଶ୍ୱର ବାବୁ ବଜ୍ରାହତ ପର ପ୍ରବ୍ୟ ହୋଇ ରହିଲେ । କଣ କରିବେ, କିଛି ସ୍ଥିର କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି—ତାଙ୍କ ଜ୍ଞାନବୃଦ୍ଧି ସବୁ କ୍ଷେପ ପାଇବାକୁ ବସିଲା । ଅଜ୍ଞକାର, ଅଜ୍ଞକାର ! ଜାତଧୂର୍ଣ୍ଣ ଅଜ୍ଞକାରରେ ଭରା ଆଜି ସମସ୍ତ ଦୁନିଆ । ହେବାର ହୁଁ କଥା ! ସେ ସେ ମାତୃସ୍ଥାନ ପିଲା ଦୁଇଟିକୁ ପିତାମାତାର ଅପରିସୀମ ସ୍ନେହ ଦେଇ ମଣିଷ କରୁଥିଲେ—ମା'ର ଅଭାବ-ବେଦନାର ସ୍ୱର୍ଗରୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବା ପାଇଁ ପ୍ରାଣପାତ ଯତ୍ନର ଅବଧି ନ ଥିଲା ତାଙ୍କର । କେତେ ଅଶ୍ରୁ ଥିଲା—ମନରେ ମନରେ, ଅଜ୍ଞ ପଲକରେ ଧୁଳିସାତ ହୋଇଗଲା ତାଙ୍କ କଲ୍ପିତ ସୁଖର ବିରାଟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ; ଅଜ୍ଞ ସେ ଲୋ—ବ୍ୟଥାଭୂର—ଅସହାୟ !

—୭—

ହୁମାଂଶୁ ଏଣେ ତେଣେ ବୁଲି ବୁଲି ପରଶେଷରେ “କୟ ଜଗନ୍ନାଥ ସ୍ୱାମୀ” ବୋଲି ବାହାର ପଡ଼ିଲା ରେଙ୍ଗୁନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ । ଅଜ୍ଞା ପଥଦାଟ, ଅସ୍ୱାୟ ବାନ୍ଧବ ପରିଶ୍ରମ୍ୟ ସ୍ୱଦୂର ବିଦେଶକୁ ଆସି କାହିଁ ରହିବ ? କଣ କରିବ ? କିମିତି ଚଳିବ ? ସ୍ଥିର କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଉଦର ପୂର୍ତ୍ତି ପାଇଁ ପାଇଁ ଉଠିଲା ସେ ବାନ୍ଧବ-ବୋକ୍ତରେ । ଅସିଦ୍ଧ ସେ ଚପୁଳ ଅର୍ଥସମ୍ପତ୍ତି ଅଶାରେ—ସହଜ, ସରଳ, ସାଧାରଣ ପଥ ଛାଡ଼ି । ଏବେ ତାକୁ ଚକ୍ରାନ୍ତର ହସାବ କରି ଚଳିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବୋକ୍ତିରେ ଯେଉଁ ଶକ୍ତି,

ସେଠାରେ କିଛି ଦିନ ରହିଲେ ଯେ ତାକୁ କପର୍ଦ୍ଦକ-ଶୂନ୍ୟ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ, ତାହା ବୁଝିପାର ମନୋମତ ଛେଟିଆ ଘରଟିଏ ନ ମିଳିବ। ଯାଏ ପାଗଡ଼ା ଓ ଫୟା ସଂଲଗ୍ନ ବିହାର ବା “ଫୁଲବେରେ” ଯାଇ ଶତଶତ “ଫୁଲ” ବା ସାଧୁ ସଙ୍ଗରେ ମିଶିଗଲା ସେ। ଜଣା ପୁଲ୍ଲ ତାର “ଫୁଲ” ସାଜିଲେ ବର୍ଷାରେ ଖାଇବା ଅଭବ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୃହସ୍ଥର କମ ସମ୍ପରେ ୩ । ୪ ଜଣ ଫୁଲ ପାଇଁ ଖାଇବା ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିବା ସେମାନଙ୍କ ଦୈନନ୍ଦିନ କର୍ମ । କିନ୍ତୁ କେବଳ ଉଦର ପୂରଣ ପାଇଁ ତ ଅଧି ନାହିଁ ସେ—ଅଧିକ୍ଷ ଅନନ୍ତ ଅଣା ବୁକୁରେ ଧର କାମନା ତାର ସଫଳ କରିବା ପାଇଁ । ପାଞ୍ଚ ସାତ ଦିନ ବୁଲି ବୁଲି କରି ଶୋୟେଡ଼ାଗନ ପାଗଡ଼ାକୁ ଯିବା ପଥର ପଶିମ ପଟ ଗଳିରେ ଗୋଟିଏ ଛେଟିଆ ଘର ଦିହରେ ଭଜାଟିଆ ପ୍ରୟୋଜନ ଲେଖା ଦେଖି ଅନୁସନ୍ଧାନ ପାଇଁ ପ୍ରବେଶ କଲା । ଘରଟିର ଭଜା କମ, ଲେକବାକଙ୍କର ମଧ୍ୟ ବଶେଷ ଗୋଲମାଲ ନାହିଁ; ମାତ୍ର ଟାଞ୍ଚ ଟି ମଫସଲିଆ ଛବି, ଜଣେ କାରଖାନାର କର୍ମଚାରୀ, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦୁମାଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ଧୁବୁଟି ଦାସ ନାମରେ ପରିଚୟ ଦେଇ ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ମିଶିଗଲା । କର୍ମଚାରୀ ବିନୟକୃଷ୍ଣ କେଉଁ କାରଖାନାରେ ଯେ କାମ କରନ୍ତି, ଭଗବାନକୁ ଜଣା । କର୍ମକୁ ଯିବା ସମୟର ପ୍ରିୟତା ନାହିଁ । କେବେ ସକାଳ ବେଳେ, କେବେ ଦୁଇଟା ବେଳେ, କେବେ ରାତିରେ ଦଶଟା ବେଳେ, କ୍ରିମାନ୍ୟୁରେ ଦୁଇ ଗୁରୁ ଦିନ ହୁଏ ତ ବସାକୁ ମଧ୍ୟ ଫେରନ୍ତି ନାହିଁ । ଲେକଟିର ବ୍ୟବହାର କିନ୍ତୁ ଅତି-ଭଦ୍ର । ସେଦିନ ରାତି ୭ଟା କି ୭½, ବିନୟକୃଷ୍ଣ ହଠାତ୍ ବସାକୁ ଅଧି କହିଲେ, “ଧୁବୁଟି ବାବୁ, ଗୋଟିଏ କଥା କହିବି, ଯଦି କିଛି ମନେ ନ କରନ୍ତି ।”

ଦୁମାଣ୍ଡ ଦୁସି ଦୁସି ଜବାବ ଦେଲା—“ବେଶ, କଥାଟା କଣ ଅଦେଶ କରନ୍ତୁ ?”

“ଅନୁଗ୍ରହ କରି ମୋତେ ଟଞ୍ଚ ଧାର ଦେଇପାରବେ ? ମୁଁ କାଲି କମ୍ପା ପରଦିନ ଫେରାଇ ଦେବି ।”

“ଏହା ଆଉ ଏଡ଼େ ବଡ଼ କଥା କଣ ଯେ, ଏତେ କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କରୁଛନ୍ତି,” କହି ଦୁମାଣ୍ଡ ପାଞ୍ଚଟା ଟଙ୍କା କାଢି ଦେଲା । ବିନୟ ଗୁଲିଯିବା ପରେ

ପିଲାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଦୁଇ ଜଣ ଆସି କହିଲେ, “ବାବୁ, ଜ୍ୟାମିତିର ଦୁଇଟା ପ୍ରୋବ୍ଲେମ୍ ଅମେ ବୁଝିବା ପାଇଁ ବାହାରକୁ ଯାଉଛୁ”, ଆମଣ ବସାରେ ରହିଲେ, ଛେଟିଆ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଟିକିଏ ଦେଖିବେ—ସେଗୁଡ଼ାକ ବଡ଼ ଘରୁ ।

ହୁମାଁଶୁ କହିଲା, “କଣ ପ୍ରୋବ୍ଲେମ୍ ଦେଖେ ?”

ପିଲାମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ତାହା ଅତି ‘ଦୁରୁହ’ ସିନା, ହୁମାଁଶୁ ଅତି ସହଜରେ ଅଲ୍ଲପଣ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଦୁଇଟି ବୁଝାଇ ଦେବାରୁ ବଡ଼ ପିଲାଟି କହିଲା, “Sir, ଶୁଣୁଥିଲୁଁ ଆମଣ କାମ କରିବା ପାଇଁ ଆସିଛନ୍ତି । ଆମ ସ୍କୁଲର ଅଙ୍କ ଶିକ୍ଷକ ଇସ୍ରାଫା ଦେଇ ଗୁଲିଯାଇଛନ୍ତି—କେହି ଅଜିଯାଏ ଆସି ନାହିଁ, ଆମଣ ଶଶ୍ରିଏ ଦରଖାସ୍ତ କଲେ ବଡ଼ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ।”

ଶିଶୁ ସରଲ୍ୟରେ ହୁମାଁଶୁ ଉପତ୍ତ ହାସ୍ୟ କରି କହିଲା, “ଦେଖିବା ।” ମୁହଁରେ ସିନା କନ୍ଦଳା ଦେଖିବା; କିନ୍ତୁ ମନ ତ ତାର ସେ ଦିଗରେ ନାହିଁ । ଥିଲେ ଆଜି କିଏ ସ୍ୱଦୂର ପ୍ରବାସରେ ପଡ଼ି ରହିଥାନ୍ତା । B. A., M. A. ପାସ କରି ୪୦୫୦ ଟଙ୍କାର କରାଜି ବି ସ୍କୁଲମାଷ୍ଟର ହେବା ତ ତାର କାମନା ନୁହେଁ, କାମନା ତାର ଅଗାଧ ଅର୍ଥସମ୍ପଦ ।

ରାତି ୧୧ଟା ବାଜିଲା, ଖାଇପିଇ ସମସ୍ତେ ଶୋଇଗଲେ; କିନ୍ତୁ ବିନୟ ବାବୁର ଦେଖା ନାହିଁ । ପୂଜାଶ୍ରୀ ଖାଇବା ନେଇ ବସି ବସି ବରକ୍ତ ହୋଇ ଶେଷକୁ ହୁମାଁଶୁର କୋଠାଘରେ ଥୋଇଦେଇ ଗୁଲିଗଲା । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅପରୂପ ବେଶରେ ଆସି ପ୍ରବେଶ କଲେ ଶ୍ରୀମାନ୍ ବିନୟବୃଷ୍ଟି । କାମିଜର ବୋତାମଗୁଡ଼ାକ ଖୋଲିପଡ଼ିଛି, କେଶପାଶ ଅବିନ୍ୟସ୍ତ, ଦେହଯାକ ପାନର ଦାଗ, ଗଳାରେ ଲମ୍ବା ଲମ୍ବା ଫୁଲମାଲ, ମୁହଁରେ ଗୋଟାଏ ବର୍ମି ଚୁରୁଟ—ଝଣ ଝଣ କରି କେତେଗୁଡ଼ାଏ ଟଙ୍କା, ଅଧୁଲ, ସୁକ, ଦୋଣି ଭୂଇଁରେ ଥୋଇଦେଇ ଗୋଟି ଲମ୍ବାଇ ବସି ପଡ଼ିଲେ । ଠିଆ ହେବାର ଶକ୍ତି ଜମା ନ ଥିଲା—ତାଙ୍କ ନିଶାର ମାହା ବଡ଼ ବେଶି ବଢ଼ି ଯାଇଥିଲା କି ନା ! ଜଡ଼ିତ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, “ଧୁକୁଟି ବାବୁ ! ଭାଇ, ତମ ଟଙ୍କାର ଅର୍ଦ୍ଧାମ ଗୁଣ, ଆଜି ପାଞ୍ଚଟି ଟଙ୍କାରେ ତ୍ରୟଶ ଟଙ୍କା—କଣ କମ୍ କଥା ? ନିଶ୍ଚୟ ତମ ଟଙ୍କାରେ କିଛି ଗୁଣ ଅଛି । ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ବଦଳରେ ତମେ ଏହି ଦଶ ଟଙ୍କା ନିଅ । ବଡ଼ ଉପକାର କରିଥିଲ ଭାଇ ! ଆଜି ତମେ

ଟଙ୍କା ପାଞ୍ଚଟି ଦେଇ ନ ଥିଲେ, କାଲି ଘରଭଡ଼ା, ପୁରୁଣା ବେତନ, କାହୁଁ ଯେ ଦିଅନ୍ତି, କିଏ ଜାଣେ ? ସ୍ତ୍ରୀକାର କରେ, ଅଭୁତ ଗୁଣ ଅଛି ତମ ଟଙ୍କାରେ । ମୁଁ ଗୋଟାଏ ବାକି ସୁଦ୍ଧା ହାର ନାହିଁ । ମୁଁ ଅତି ସାମାନ୍ୟ କିଛି ପାଇଲି; କିନ୍ତୁ ରତନ ଶେଠ ପାଇଲେ—ପ୍ରାୟ ଅଡ଼େଇ ଲକ୍ଷ । ବସ୍ତ୍ରର ମହାଜନ ଦୁଇ ଜଣ ଆଜି ସବୁଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ; କିନ୍ତୁ ସାନ୍ତ ହେବା ଲୋକ ନୁହନ୍ତି ସେମାନେ, କାଲି ପୁଣି ଖେଳ ତାଲିକା । ସିବ ?”

“ନା ।”

“ଆରେ ନା, ନା, ନା କଣ ? ତମ ଦୁଃଖବନ୍ଧୁ ଘୃଷ୍ଣିସିବ । ଗୁଲ୍ ପାଞ୍ଚ କି ଦଶ ନେଇ । ଆଉ ଯଦି ଅଳ୍ପକା ପରି କପାଳ ଖୋଲେ, ଦେଖିବ, ଏକା ରାତିକରେ ବଡ଼ ଲୋକ ।”

“ସେଠାରୁ ସମସ୍ତେ ଯାଇପାରନ୍ତି ?”

“ସମସ୍ତେ ପିବେ ? ଧୂଆଁ ପତ୍ର ନା କଣ ? ଯଦି ପୁରୁଣା ପରିଚିତ ଲୋକ ନିଜ ଦୟାଦୃଷ୍ଟିରେ କାହାରିକୁ ନେଇଯାଏ, ତେବେ ଯିଏ ସେ ପାସ୍ ପାଇବ ! ପାସ୍‌ହଜୁରା ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ ନିଷେଧ । ଆରେ ଭାତ, ଆଜି ମୋ ହାତରେ କିମ୍ବା ପାଞ୍ଚଟି ଟଙ୍କା ଥିଲା । ଶ ଦୁଇ ଟଙ୍କା ଥିଲେ ଆଉ କଣ ବର୍ଣ୍ଣାରେ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି ନା ? ଦେଶକୁ ଫେରି ଜମିଦାରୀ କଣୀ ରାଜଭୋଗ କରନ୍ତି । କାଲି ଗୁଲ୍‌ନା—ଲୁହା ହୁଏ ତ ଖେଳିବ, ନ ହେଲେ ନାହିଁ । କେବଳ ଯେ ଖେଳ ହୁଏ, ତା ତ ନୁହେଁ । ଖାଇ ପିଇ ଗାନ ବାଜଣା ଶୁଣି ଫେରି ଆସିବ । ଏଥୁପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଞ୍ଚସୁଦ୍ଧା ମାତ୍ର ଖରଚ । ସିବନା, ଲମ୍ବିକ କେତେ ପାଞ୍ଚସୁଦ୍ଧା ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଉ ନାହିଁ— ? ଗୁଲ୍ ତମେ କାଲି ମୋ ସଙ୍ଗରେ ।”

“କାଲି କଥା କାଲି ରୁଟିବା; ଅତି ଖାଇ ପିଇ ଶୋଇପଡ଼ି । ପୁରୁଣା ଏଠାରେ ଖାଇବା ଦେଇ ଯାଇଛି ।”

“ମୁଁ ଖାଇ ଆସିଛି, ଆଜି ଆଉ କିଛି ଖାଇବି ନାହିଁ । ତମେ ଏ ଟଙ୍କା-ଗୁଡ଼ା ବାବୁରେ ଥୋଇ ଦେଇ ଗୁରୁଟା ଦେଇଦିଅ; ମୁଁ ଆଉ ଉଠିପାରୁ ନାହିଁ” କହି ବନୟ ବାବୁ ସେହଠାରେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କର ଆଉ ଉଠିବାର ଶକ୍ତି ନ ଥିଲା ସେତେବେଳେ ।

ପରଦିନ ସକ୍ଷୀରେ ‘ସିବି କି ନାହିଁ’ ହିମାଂଶୁ ଭାବୁଥିଲା । ଅନଭ୍ୟସ୍ତ ମନ ତାର ବିଷୟରେ ସିବାକୁ ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇପଡ଼ୁଥିଲା ଘନ ଘନ । ବେଳେ ବେଳେ ପ୍ରଲୋଭନ ଆସି କାନରେ କାନରେ ମନ୍ତ୍ର ଦେଉଥିଲା, କେବଳ ତନକ ପାଇଁ ସେ ତ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ୁ ନାହିଁ । ଯା—ଯଦି କପାଳରେ ଘଟିଯାଏ ତେବେ, ତେବେ— ? ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଫୁଟି ଉଠିଲା ବୁଦ୍ଧର ଅବେଶଭର ଆଖି ଦୁଇଟି, କମଳାୟ ମୁଖଶ୍ରୀ, ପୁଷ୍ପିତ ବାସନ୍ତୀ ଲତା ଭଲିଆ ଯୌବନପୂର୍ଣ୍ଣତାରେ ନିଟୋଳ ଢଳଢଳ ଚନ୍ଦ୍ର ତାର ! ଫୁଲ ପରି କମଳାୟ ହସ, ଧଳା ମାବେଲ ପଥରର ଦେବା ପ୍ରତିମା ଭଲିଆ ଦେହର ରଙ୍ଗ—ମୁଣ୍ଡରେ ନିକସକଳା ମେଘପରି ଜୁଡ଼ା ତାର ! ଛତି ପାଖର ପଞ୍ଜର ଉପରେ କ୍ଳାନ୍ତଜର ସ୍ଥାବର ବୋତାମ ଦାଉ ଦାଉ ଜଳୁଛି । ବିକାଶୋନ୍ମୁଖ ପଦ୍ମକଳି ପରି ପାଦ ଦୁଇଟିରେ ସୁନାର ପାୟୁଜର—କି ସୁନ୍ଦର ! କି ସୁନ୍ଦର !

ହିମାଂଶୁ ଭାଗ୍ୟପରାୟା ପାଇଁ ସମସ୍ତ ପୁଞ୍ଜିପଟା ନେଇ ବାହାର ପଡ଼ିଲା ବିନୟ ସଙ୍ଗରେ । କେତେ ଅଳଗଳି ଭୁବର ଫେରାର ବିନୟ ନେଇ ପଡ଼ୁଥିଲା ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ଦୋକାନ ଘରେ । ହିମାଂଶୁ ତ ଅବାକ୍ । ଦୋକାନ ସଙ୍ଗରେ ଆଖିଠାରରେ କଣ କଥାବାଣ୍ଟି ହେଲା । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପାସ୍ ଫି ଦେଇ ଦୁହେଁ ଘର ଭିତରକୁ ଗୁଲିଗଲେ । ସେତେବେଳକୁ ପୁରୀମାତାରେ ମଜଲିସ୍ ଜମି ଯାଇଛି । କେଉଁଠାରେ ବାବୁମାନଙ୍କର ସୋଡ଼ା ଲେମ୍ବୁନେତର ବୋତଲ ଗୁଲିଛି—କେଉଁଠାରେ ସୁବେଶା ଚର୍ମ । ନଈର ନାଚ ଗୁଲିଛି । ଏସବୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ମଜଲିସ୍ ଭିତରକୁ ଗଲବେଳେ କେବଳ ଟଙ୍କାର ଝଣତ୍କାର ! ପ୍ରାୟ ଗୁଲିଣ ପରୁଣ ଲୋକ ଖେଳିବାକୁ ବସିଛନ୍ତି । ବିନୟ ହିମାଂଶୁ ମଧ୍ୟ ଦୁଇଟି ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କଲେ । ବିନୟ ପୁରୁଣା ଲୋକ; ଅନେକଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଆଳାପ-ପରତୟ ଅଛି । ସେ ଦୁଇ ଗୁର ଜଣକ ସଙ୍ଗରେ ହିମାଂଶୁର ପରିଚୟ ବଢ଼ାଇଦେଲା । ନବ ଅତିଥିକୁ ସେମାନେ ଯଥୋଚିତ ଆଦରସମ୍ମାନ ଚରିବାକୁ ବୁଝିତ ହେଲେ ନାହିଁ; ଖେଳର କିନ୍ତୁ ବିରାମ ନାହିଁ ।

ପ୍ରଥମ ପ୍ରଥମ ହୁମାଂଶୁ ଆଶାତରକ୍ତ ଜଣିବାକୁ ଲାଗିଲା; ମନ ମହି-
 ଶ୍ଵା ବେଳେ ତାର ହାତରା ଯୋଗ ଅରମ୍ଭ ହେଲା । କିମ୍ବଦନ୍ତୀରେ ଗୁରୁ
 ପାତ୍ର ଥର ହାତପିବାରୁ ସର୍ବସ୍ବାନ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲା ସେ । ଏବେ ବେଳେ ଆଉ
 ଉଠିବାର ଭରସା ନାହିଁ ତାର; କିନ୍ତୁ ଯଦି ଫେରାଉପାରେ ? ପଛରୁ
 କୋଟପେଶ୍ଵିଧାଃ ଜଣେ ଭଦ୍ରଲୋକ ଆସି ହୁମାଂଶୁକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ
 ଲାଗିଲେ; କିନ୍ତୁ ବୁଆ—

ହୁମାଂଶୁ ସର୍ବସ୍ବାନ୍ତ ହୋଇ ଉଠି ଆସିବାକୁ ଖୋଜୁଥାଏ । ନବାଗତ
 ଭଦ୍ରଲୋକ କହିଲେ, “ବାବୁ, ତମେ ତ ଆମ ବିନୟ ବସାରେ ଥାଅ ।
 କିଅନା ଅଜ୍ଞ କିଛି ମୁଁ ଦେଉଛି । ଦେଖ, ଯଦି ଫେରାଉପାର ।”

ହୁମାଂଶୁ କହିଲା, “ଧନ୍ୟବାଦ, ଅଜ୍ଞ ଆଜି ନାହିଁ । ମୋର ଅଜ୍ଞ
 ହାତରା ଯୋଗ ।”

“ଯୋଗ ଫୋଗ କିଛି ନୁହେଁ । ଉଦ୍‌ଯୋଗିନୀ ସ୍ଵରୂପସିଂହୀ
 ମୁଣ୍ଡେଇ ଲକ୍ଷ୍ମୀ । କେତେ ଦେବ କହୁ ?”

“ଅଗଣକ ଅନୁଗ୍ରହ ପାଇଁ ଅଗଣେ ଧନ୍ୟବାଦ । ଅଗଣକଠାରୁ
 ଲକ୍ଷ୍ମୀନେଇ ଜଣି ନ ପାରିଲେ ପରିଶୋଧର ବାଟ ଜମା ଥିବା ନାହିଁ,” କହି
 ହୁମାଂଶୁ ଏବୁଟିଆ ପଦାକୁ ବାହାର ଦେଖେ, ଅପରିଚିତ ଭଦ୍ରଲୋକ ଜୋକ
 ପରି ଲାଗି ରହିଛନ୍ତି ।

ସେ ପାଖକୁ ଆସି ପଚାରିଲେ, “କେତେ ଦିନ ହେଲା ଏଠାକୁ
 ଆସିଛ ?”

“ଏଇ ତ ସେଦିନ ।”

“ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ ପଚାରିପାରେ ?”

“ରୋଜଗାର ଆଶାରେ ।”

“କାମ କରବ ?”

“ନ ହେଲେ ଘର ସ୍ଥିତି ଏତେ ବାଟ ଆସନ୍ତି କିଆଁ ?”

“କଣ କାମ କରବ ?”

“ଆଶା ମୋର ବ୍ୟବସାୟ ଶିଖିବା, ଯଦିଓ ଅଳ୍ପ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ
 ଲକ୍ଷ୍ମୀର ଶୁଭଦ୍ରଷ୍ଟି ପାଇପାରେ । ମୋର ଅଗାଧ ଟଙ୍କାର ଲୋଡ଼ା କି ନା ।”

“ଅମରକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି
ନିକ୍ଷପ୍ତ ଯେ ଶର

ବିକଲେ ତା ଶାରେ ବିକି ହୁମାନ୍, ଶିଖର ।

ବେଶ୍ ବେଶ୍, ଏପରି ଭଲ ଅଶା ନ ଥିଲେ ମଣିଷ କେବେ
ଜୀବନରେ ଭଲତା କରିପାରେ ? ତମର କୌଣସି ଅପତ୍ତି ନ
ଥିଲେ, ସମିତ କାମଟିଏ ମୁଁ ଯୋଗାଡ଼ କରିଦେବି । ତମକୁ କି କି
ଭାଷା ଜଣାଅଛି ?”

“ଓଡ଼ିଆ, ବଙ୍ଗଳା, ହିନ୍ଦି ଏବଂ ଇଂରାଜି ।”

“ଓ, ତେବେ ତ ଜଣେ ପଣ୍ଡିତ ଭେକ, ଏହି କାତ୍ କଥାକୁ ନିଅନ୍ତୁ । କାଲି
ସକାଳେ ଶୁଣିବଜାର ନିକଟରେ ଥିବା ବ୍ଲେକ୍ ବାଡ଼୍ କମ୍ପାନୀର ଦୋକାନରେ
ଯାଇ ମୋ ସଙ୍ଗରେ ଦେଖା କରିବ । ସେଠାରେ ‘ନିଷ୍ଠୁର୍, କାମର, ଯୋଗାଡ଼
ହୋଇଯିବ । ବସା ଶୋୟେଡ଼ାଗନ ପେଗଡ଼ାର ପଣ୍ଡିତ ପଠ ଗଳିରେ ତ ?”

“ଅହ, ହଁ ।”

“ଗୁଲ, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେହି ବାଟ ଦେଇ ଯିବି ।”

ଗତ ରାତିର ପ୍ରସ୍ତାବମତେ ହୁମାଂଶୁ ‘ବ୍ଲେକ୍ ବାଡ଼୍ କମ୍ପାନୀ’
ଦୋକାନକୁ ବାହାର ପଡ଼ିଲା । ଘଣ୍ଟାଏ କାଳ ଘୁରୁ ଘୁରୁ ଦୋକାନରେ
ପହଞ୍ଚି ଦେଖେ, ସେତେବେଳେ ଯାଏ ଦୋକାନ ଖୋଲି ହୋଇ ନାହିଁ ।
ହୁମାଂଶୁ ପହଞ୍ଚି ଦେଖିଛି ଜଣେ ଗୁରୁ ଦରଜିଆନ୍ । ହୁମାଂଶୁ ପାଖକୁ ଯାଇ
ପଚାରିଲା, (ଅବଶ୍ୟ ହୃଦରେ) “ଦୋକାନ ଖୋଲିବାକୁ ହେଉ କେତେ ?”

ଦରଜିଆନ୍ କହିଲା, “ପ୍ରାୟ ଘଣ୍ଟାଏ—ମେନେଜର ସାହେବ ଠିକ୍
ଦଶଟା ବେଳେ ଆସି ଦୋକାନ ଖୋଲନ୍ତି ।”

ହୁମାଂଶୁ ସେହଠାରେ ଛୁଟାହୋଇ ରହିଲା । ଆହୁଳ ଅଧୀରତା ତାକୁ
ପଦେ ଆଉ ଦୃଷ୍ଟିବାକୁ ଦେଲା ନାହିଁ । ଅଜି ଗୋଟାଏ କିଛି ବ୍ୟବସ୍ଥା ନ
କଲେ ତାର ଦିନ ଚଳାଇବା ଯେ କଠିନ ହେବ । ବାବୁଟିକୁ ଛୁଟାହୋଇ
ରହିବାର ଦେଖି ଦରଜିଆନ୍ ଗୋଟିଏ ଟୁଲ୍ ଆଣି କହିଲା, ‘ବସିବେ ବାବୁ ?’

ଶ୍ରୀମତୀ ହିମାଶ୍ରୀ ତରୁଣୀଙ୍କୁ କହିପଡ଼ି ପରୁଷଙ୍କ, “ଦୋକାନଟି କମିଛି ?”

“ଶୁଭ୍ ଭଲ ବାବୁ ସାହେବ ! ଆପଣ କିଛି ଅଡ଼ର ଦେବେ ନା କଣ ?”

“ନା, ମୁଁ ଗୁଜରର ସନ୍ତାନରେ ବାହାରିଛି ।”

“ଗୁଜର କଣ ଖାଲ ଅଛି ଏଠି ?”

“କାଲି ତ ମୋତେ ଶୁଣି ସାହେବ ଆସିବା ପାଇଁ କହିଛନ୍ତି ।”

“ସୁଦ୍ଧା ଶୁଣି ?”

“ହଁ, ଏସ୍. ସୁଦା ଶୁଣି ।”

“ଓଃ, ସିଏ ତ ଜଣେ ମାଲିକ, ତେବେ ଆପଣଙ୍କ ଗୁଜରର ଶ୍ରବଣ କଣ ?”

“ଠିକ୍ ସମୟରେ ବେତନ ମିଳେ ତ ?”

“ମାସ ପୁରୁ ପୁରୁ ଟଙ୍କା, ତା ପରେ ଭଲ କାମ କଲେ ପୁଣି ବକ୍ସିସ୍ ରହୁଛି । ଏଇ ତ ଗଲ ମାସରେ ମୁଁ ଡିନି ଦଫ୍ତରେ ପ୍ରାୟ ଅଡ଼େଇ କୋଡ଼ି ଟଙ୍କା ବକ୍ସିସ୍ ପାଇଲି ! ସୁଦା ସାହେବ କି ଆୟାର ସାହେବ ଦୁହେଁ ଯାକ ବଡ଼ ଦୟାଳୁ ବାବୁ, କର୍ମଗୁଣମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ ଭଲ ପାଆନ୍ତି—ଠିକ୍ ଘର ପିଲ ପରି ।”

“କେତେ ଟଙ୍କା ବେତନ ପାଆନ୍ତି ?”

“ମାସକୁ ପଚାଶ ଟଙ୍କା ।”

ପଛପଟରୁ କାଲରେ ହାତ ପଡ଼ିଲା । ହିମାଶ୍ରୀ ଫେରି ଦେଖେ, ଗତ ରାତିର ପରଚାତ ଏସ୍. ସୁଦା ଶୁଣି । ଶୁଣି ସାହେବ ଦୁଇ ଦୁଇ କହିଲେ, “ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଦସା ହୋଇ ଆସିଲି । ଭୁବିଲି, ନୂଆ ଲେକ—ଦୋକାନଟା ପାଇବେ କି ନା— ।”

“ମୁଁ ପ୍ରାୟ ଘଣ୍ଟା ଦେଇ ହେଲା ବସାରୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଛି । ଆପଣଙ୍କ ଦେଇଥିବା ଠିକଣା ଧରି ଖୋଜି ଖୋଜି ଏଠାରେ ଆସି ଶୁଣିଲି, ଆପଣ ଆସି ନାହାନ୍ତି ।”

ରାତି ସାହେବ ପକେଟରୁ ଗୁଣି କାଗି ଦରଜିଆନ୍‌ରୁ ଧରାଇଦେଲେ । “ଆସନ୍ତୁ” କହି ସୁକା ସାହେବ ଦୋକାନରୁ ଗୁଲିଲେ—ପଛେ ପଛେ ଗଲେ ହମାଂଶୁ ଦାସ । ରାତି ସାହେବ ପଚାରିଲେ, “ଦରଖାସ୍ତ ଆଣିଛନ୍ତି ?”

“ଆଜ୍ଞା ହଁ—” କହି ହମାଂଶୁ ଦରଖାସ୍ତଟି ବଢ଼ାଇଦେଲା । ଚେୟାରରେ ଦୁହେଁଯାକ ବସିପଡ଼ିଲେ—ଦରଖାସ୍ତଟି ପକ୍ତି ସାରି ରାତି ସାହେବ ହସି ହସି କହିଲେ, “ଟିକ ଅଛି—ଅପଣ ଟିକିଏ ଅପେକ୍ଷା କରନ୍ତୁ, ମୁଁ ଆସୁଆର ସାହେବଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଥରେ ଦେଖା କରି ଆସିବି” କହି ସେ ଫୋନ୍ କଲେ— । ଉତ୍ତର ପାଇବା ମାତ୍ରେକେ ‘ଟିକେ ଆସିବି’ କହି ଉପରକୁ ଗୁଲିଗଲେ ସେ । ବସି ରହିଲା ବିଗୁରା ହମାଂଶୁ ଏକୂଟିଆ, ପ୍ରାୟ ପନ୍ଦର ମିନିଟ । ନୀରବରେ ବସି ବସି ଅଧୀର ହୋଇପଡ଼ିଲାଣି—କେତେ ବସିବ ? ପନ୍ଦର ମିନିଟ ପନ୍ଦର ଘଣ୍ଟା ପରି ମନେ ହେଉଛି ତାର । ଉଠିଯାଇ ବାରନ୍ଦାରେ ଛିଡ଼ାହେଲା । ବଜେଇମାନେ କାଠସରୁ ଖଟ୍‌ଖାଟ୍ କଟାକଟି କରି ଜିନିଷପତ୍ର ପେକ୍ କରୁଛନ୍ତି—ସେ ପଟରେ କେବଳ ଅକ୍ତିର ସମ୍ମାନ ବରା ହୁଏ । ପଛଆଡ଼ୁ ଗୋଟିଏ ବାଳକ ଆସି କହିଲା, “ବାବୁ ! ସାହେବ ଡାକୁଛନ୍ତି ଅପଣଙ୍କୁ ।”

ହମାଂଶୁ ଦୂର ଦୂର ବୁଲୁରେ ଉପରକୁ ଉଠିଲା । କଣ ହେବ, ମାଲିକ ରଖିବାକୁ ମଜିବ କି ନା, କଣ କାମ କରିବାକୁ କହୁବ, ବେତନ କେତେ ଦେବ, କିଛି ବୁଝାଯାଉ ନାହିଁ । ଉପରକୁ ଯାଇ ଦେଖେ—ରାତି ସାହେବ ଓ ଅଜ୍ଞ ଜଣେ ବସିଛନ୍ତି । ସମ୍ଭବତଃ ଇଏ ହିଁ ଆସୁଆର ସାହେବ ହେବେ । ନମସ୍କାର କରି ଭିତରକୁ ପଶିବା ମାତ୍ରେକେ ଆସୁଆର ସାହେବ ପଚାରିଲେ, “ଏ କାମ ଖୋଜୁଥିଲେ ?”

“ଆଜ୍ଞା ହଁ ।”

“ଗୁଣିଛୁ, ଗୁଣି ଭ୍ରଷ୍ଟାଯାକ ଜଣାଅଛି ।”

“ଆଜ୍ଞା ସାମାନ୍ୟଭାବରେ ।”

ହୁଦ୍‌ ଜଜାଗଣ ଦେଖୁଛି ଭାରି ସୁନ୍ଦର ତ, ଗୀତ ଗାଇ ଆସେ ?”

ହମାଂଶୁ ଅବାକ୍ । ଇଏ ଜଣରେ ବାମ, ଗୁକ୍ତି କରିବାକୁ ଆସି ଏଠାରେ ପୁଣି ଜାନବାଜଣାର ଲେଡ଼ା କ'ଣ ? କହିଲା, “ଆଜ୍ଞା, ସାମାନ୍ୟ-ଭାବରେ ଜଣା ଅଛି ।”

“ଗୁରୁ ଭାଷାରେ ?”

“ଆଜ୍ଞା, ନା, କ’ଣେକି ଗୀତ କମା ଅସେ ନାହିଁ ।”

“ସାହୁଦ୍ୟକ ଅଲୋଚନା ଅଛି ?”

“ସାମାନ୍ୟ ।”

“ବଙ୍ଗଳା ସାହୁଦ୍ୟ ?”

“ପଡ଼ିଛି ।”

“କା’ର କା’ର ଲେଖା ବେଶି ଭଲ ଲାଗେ — ?”

“ରାଗଦ୍ରୁନାଥ, ସତ୍ୟେନ ଦତ୍ତ, ଶରତଚନ୍ଦ୍ର ଚଟ୍ଟୋପାଧ୍ୟାୟ, ନରେଶ-
ସେନ୍—ଅଧିକ ମୁଗର ପ୍ରାୟ ଅଧିକାଂଶ ବଡ଼ ଓ ଲେଖକଙ୍କ ଲେଖା
ପଡ଼ିଛି ମୁଁ ।”

“ବେଣ୍ଟ ବେଣ୍ଟ, ଅଛା ଖେଳ ?”

“ଫୁଟବଲ, କ୍ରିକେଟ୍, ଟେନିସ୍, ହକି— ।”

“ନ୍ୟାୟବଲ ?

“ପାରେ ।”

“ବହୁତ ଆଜ୍ଞା ତଳିବ । କମିତି କାମ କରିବାକୁ ମନ ? ଏହି ସେ-
ପଟରେ ଅମ୍ଭର Order Supply ବଜ୍ରଗ ରହିଛି । ସେଠାରେ ଜଣେ
ବିଶ୍ୱାସୀ ଦରକାର, ବେତନ ଗୁଳିଗ ଟଙ୍କା, ତଳିବ ?”

ହୁମାଁଶୁ ପ୍ରବ୍ୟ ହୋଇ ରହିଲା ! କଣ କହିବ ସେ ? ଏହି ଟଟଂ
ଆଶାରେ କି ଭଲଭର ସରଳ ପଥ ଛାଡ଼ି ଆସିଛି ସେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବର୍ମା !
ଦେଶରେ ଥିଲେ ତ ଅଉ ନ ପଡ଼ି ମଧ୍ୟ ସେ ଭରଣ ଗୁଳିଗ ଟଙ୍କା ମାସକୁ
ଅକ୍ଳେଶରେ ଶ୍ରେକ୍ଷଣାର କରିପାରନ୍ତା । କଣ କରିବ ? ନାହିଁ କଲେ ଦୁଇ
ଗୁରୁ ଦିନ ପରେ ଉପବାସରେ ଦିନ କଟାଇବାକୁ ହେବ । ଅଉ ତ ପ୍ରଜ୍ଞିପଟା
କିଛି ନାହିଁ ଯେ, ଦୁଇ ଗୁରୁ ଦିନ ଦେଖାଯାଉ କହୁ ଅପେକ୍ଷା କରିବ ।

ହୁମାଁଶୁରୁ ଖରବ ଦେଖି ନରସିଂହ ହାମ୍ ଆୟାର ହସି ହସି ପଶୁ-
ରିଲେ, “କଣ ବାବୁ, ପସନ୍ଦ ହେଉ ନାହିଁ ? କହ କହ—ସତ କଥା
କହିବାକୁ ଭାବନା କଣ ? ଯା ପାଖରେ ଗୁକର କରିବ, ତାଠାରେ ଖୋଲ-
ଖୋଲି କଥାବୁଝା କରିବା ଉଚିତ । ଆଜ୍ଞା ସତ କହିଲ, ଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଦେ-
ଶୀ ଅସିବାରେ ତମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କଣ ?”

“ରୋଜଗାର ପାଇଁ ।”

“ତା ତ ବୁଝିଲ; କିନ୍ତୁ ୪୫୦୯ ବେତନରୁ ବେଶି ତ ବର୍ତ୍ତମାନ ବେତ୍ତ ଦେବେ ନାହିଁ । କେତେ ହେଲେ ରହୁପାର ?”

“ଦେଖନ୍ତୁ, ଗୁଳିଶ ପଗୁଣ ଟଙ୍କା ବେତନ ଅମ ଦେଶରେ ଇଚ୍ଛା କଲେ ମୁଁ ଅକ୍ଳେଶରେ ପାଇ ପାରନ୍ତି—ଅଉ ଦୁଇ ଗୁରୁ ବର୍ଷ କଲେଜରେ ଥିଲେ ମୋତେ ସବୁର ଅଣୀ ମିଳିଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ମୋର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଶହେ ପଗୁଣ ନୁହେଁ । ମୁଁ ଆସିଛି କୌଣସି ବ୍ୟବସାୟୀ ପାଖରେ.....ବେତନରେ ରହୁ ଯଦି କିଛି ଶିଖିପାରେ । ସ୍ଥାୟୀ ଭାବରେ କାମ କରିବି, ନହୁବା ମୋର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟସିଦ୍ଧି ହେବ ନାହିଁ । ମୋର ଯେତେ ଟଙ୍କାର ଲୋଡ଼ା, ପଗୁଣ ପାଠିଏ ଟଙ୍କାରେ ଗୁରୁ କଲେ ତାହା ପୂରଣ କରିବାକୁ ମୋର ସମସ୍ତ ଲବନଟି ବଢ଼ିଯିବ । ଅଥଚ ଦୁଇ ଏକ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ମୋର ବିପୁଳ ଅର୍ଥର ପ୍ରୟୋଜନ, ତେଣୁ ମୁଁ ଭାଗ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଅଳ୍ପ ପରି ଧାଇଁ ଆସିଛି ବୁଦୁର ବର୍ଣ୍ଣାକୁ ।”

“ଉଚ୍ଚ ଅକାଙ୍ଗୁ । ନ ଥିଲେ ମଣିଷ ଉଲ୍ଲଭ କରିପାରେ ନା କେବେ । ଖୁବ୍ ଭଲ କଥା, ଆମ ଏଠାରେ ସେହୁପରି ଗୋଟିଏ କାମ ଅଛି; କିନ୍ତୁ ଜାଣ ତ ଯେଉଁଥିରେ ଯେତେ ଦାୟିତ୍ବ, ସେଥିରେ ହିଁ ତେଜେ ରୋଜଗାର । ଆମ କଥାରେ ରାଜି ହେଲେ, ତମର ସେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସଫଳ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ କାମ ଧରି ନେବା ପୂର୍ବରୁ ଭଲ କରି ଭାବି ଦେଖିବ । କାମରେ ହାତ ଦେଇ ନାହିଁ କଲେ ଭବିଷ୍ୟତ୍ ବଡ଼ ଖରାପ; ଇମିତି କି ପ୍ରାଣ ନେଇ ଟଣା ଓଟା ପଡ଼ିବ ।”

ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସଫଳ ହେବ । ଆଉ କିଛି ଭାବିବାରେ ହୁମାଣ୍ଡର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ତତ୍ତ୍ଵସତ୍ତ୍ଵ ସେ କହୁ ଉଠିଲା, “ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ—ମୋ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ ପାଇଁ ମୁଁ ପ୍ରାଣ ମଧ୍ୟ ଦେବାକୁ ବୁଣିତ ନୁହେଁ ।”

“ଶୁଣି ଖୁସି ହେଲ: କିନ୍ତୁ ଅପରିଚିତ ଜଣେ ଲୋକକୁ ଆମେ ତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ଵାସ କରି ପାରୁ ନାହିଁ, ବାବୁ !”

“ଯଦିରେ ବିଶ୍ଵାସ ହେବ, ମୁଁ ତା କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ, କେବଳ ଆଦେଶର ଅପେକ୍ଷା ମାତ୍ର ।”

“ରୁଷ ସାହେବ ଅଣାଇଲ ।”

ରୁଷ ସାହେବ ଅନ୍ୟ କୋଠଶାଳି ଗୁଲିଗଲେ । ଆୟୁର ସାହେବ କହିଲେ, “ଅନ୍ତତଃ ଟ ୫୦୦୦୦ର କାମିନ୍ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।”

“ପାଞ୍ଚ ହଜାର ଟଙ୍କାର କାମିନ ଏ ଅପରାଧତ ଦେଶରେ କାହୁଁ ପାଇବି ମୁଁ ?”

“ତମେ ରାଜି ହେଲେ ମୁଁ ତାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିପାରେ । କାମିନ ମାନେ—ଯଦ୍ୱିତରେ ଅମ ଅମତରେ କିଛି କାମ କରି ନ ପାର ।”

“ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି; କିନ୍ତୁ ବେତନ କଣ ମିଳିବ ?”

“ବାବୁ ବେତନ ବେତନ ହେଉଛି, ଯେଉଁ କାମରେ ତମକୁ ନିୟୁକ୍ତ କରା ଯାଉଛି, ଯଦି ତା ସଫଳ ହୁଏ, ଅନ୍ତତଃ କୋଡ଼ଏ ହଜାର ଟଙ୍କାରୁ କମ୍ ମିଳିବ ନାହିଁ । ସମ୍ଭବତଃ ଅଳ୍ପ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଏକାଠି ପାଇଯିବ । ତମେ ହେବ ଆମ ପାର୍ମର ଜଣେ ଅଂଶିଦାର । ତମ ରହିବା ଘର, ଖାଇବା ପିଇବା ଖାତେ, ଗୁରୁବାକରର ବେତନ, ଯାବତୀୟ ଖର୍ଚ୍ଚ କୋମ୍ପାନି ଦେବେ । ତା ଉପରେ ହସାବପତ୍ତି ରଖିବା ପାଇଁ, ଚିଠିପତ୍ର ଲେଖାଲେଖି—ସବୁଥିରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ସେକେଟେରି ଭଳିଆ ଜଣଙ୍କୁ ଦିଆଯିବ । ସେ ନାମମାତ୍ର ସେକେଟେରି, ପ୍ରକୃତରେ ସେ ହେବ ତମ adviser ।”

ସୁଦ୍ଧା ରୁଷ ଆଣି ଟ ୫୦୦୦୦ର ପାଞ୍ଚ କିତା ନୋଟ ଆୟୁର ସାହେବଙ୍କୁ ଧରାଇ ଦେଲେ । ଆୟୁର ସାହେବ ପଚାରିଲେ, “କଣ ବାବୁ ! ଭଲ କରି ଭାବିଛ ନା ?”

“ମୁଁ କହୁଛି, ମୋର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସଫଳ ପାଇଁ ମୁଁ ପ୍ରାଣପଣ ତେଜା କରିବି ।”

“ଦୁଃଖ କରିବ ନାହିଁ ବାବୁ, ପ୍ରଥମରେ ଲମ୍ବିତ ସମସ୍ତେ କହନ୍ତି; କିନ୍ତୁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନ୍ୟରୂପ ଦେଖାଯାଏ । ମୁଁ ଭଲ କରି କହୁଛି, ଗୁରୁତ୍ୱ ଅରେ ହାତକୁ ନେଲେ ଆଉ ନା କିଛିବାକୁ ଜମା ବାଟ ନ ଥିବ ।”

“ଆପଣ କାହିଁକି ମୋତେ ଅବଶ୍ୟାସ କରୁଛନ୍ତି ?”

“ଆଜିକାଲିକାର ପିଲା କି ନା ! ତମମାନଙ୍କର ଘଡ଼କ ଘଡ଼ ମତ ଯରବର୍ତ୍ତିତ ହୁଏ । ହୁଏ ତ କହୁ ବସିବ, ଏହା ଅନ୍ୟାୟ—ମୁଁ ପାଉଁଶ ନାହିଁ ।”

“ମୋତେ କଣ କାମ କରିବାକୁ ହେବ କହନ୍ତୁ, ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ।”

“ଗୋଟିଏ କଥାରେ କହିବ ? adviser ଯେତେବେଳେ ଯାହା କହିବେ, ତାହା ନି କରିବାକୁ ହେବ । ଅସ୍ତ୍ରୀକାର କଲେ ମୃତ୍ୟୁ ପିମିତ ସୁନିଶ୍ଚିତ । କାମ ହାସଲ କଲେ ତମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟସିଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସିମିତ ସୁନିଶ୍ଚିତ । ମାତ୍ର ଦେହ ମାତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ହଜାର କୋଡ଼ଏ ଟଙ୍କା ଯେ ପାଇବ, ସେ ବସ୍ତୁତ୍ତ୍ୱରେ ମୁଁ ଶେରେଣ୍ଡି ଦେଇପାରେ । ତେବେ ଏକ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ନୋଟିସ୍ ନ ଦେଇ adviserର ହାତରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବ ନାହିଁ । ଦେଖ, ଶୁଦ୍ଧ ଅଛି ?”

“ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି ।”

“ବେଶ୍, ତେବେ ଏହି ନୋଟ୍ ପିଠିରେ ନିଜ ନାମ ଲେଖିଦିଅ ।”

ତତ୍ପରତାରେ ନିଜ ନାମ ଗୋପନ କରି ‘ଧୂର୍ଜଟି ପ୍ରସାଦ ଦାସ’ ଲେଖି ହିମାଂଶୁ ପଞ୍ଚୁରିଲ,—

“କଣ କାମ କରିବାକୁ ହେବ ?”

“କାଲିଠାରୁ ତମକୁ ଅଲଗା ବସାଘର କରି ଦିଆଯିବ । ତମେ ଏ ସବୁ କଥା କାହାରଠାରେ କେବେ କିଛି ପ୍ରକାଶ କରିବ ନାହିଁ । ତମ ବସାରେ ବହିଷ୍କାର, ‘ଦେଶକୁ ଯାଉଛି । ଏଠାରେ ବିଶେଷ କିଛି ସୁବିଧା କରି ପାରିବ ନାହିଁ ।’ ତମକୁ କାଲିଠାରୁ ଶୁଦ୍ଧିକାରୀର ଧୂର୍ଜଟି ପ୍ରସାଦ ଦାସ ନାମରେ ପରିଚୟ ଦେବାକୁ ହେବ । ସବୁତେଲେ ମନେ ରଖିଥିବ, ତମେ ଶୁଦ୍ଧିକାରୀ ଦାନ, ଧାନ, ଦକ୍ଷିଣାରେ ଜମା ବାର୍ଦ୍ଧିଣ୍ୟ କରିବ ନାହିଁ । ସମସ୍ତ ଖରଚ କୋମ୍ପାନୀ ଦେବେ । ତା ପରେ ଯାହା କିଛି କରିବା ଦରକାର, ତମ ସେକ୍ରେଟେରୀ ସବୁ ବୁଝାଇ ଦେବେ । ବୁଝିଲ ? ଶୁଣି ପାହେବ, ଏହାଙ୍କ ପାଇଁ ଭଲ ଭଲ ପୋଷାକ କିଛି ଦରକାର । ଘର ତ ଠିକ୍ କରାହୋଇଛି । ପାଞ୍ଚ ଜଣ ଗୁଳର, ଜଣେ ପାତକ, ଦରଜିଆନ ଦୁଇ ଜଣ ଯୋଗତ୍ର କରି କାଲି ତାଙ୍କ ବସାକୁ ନେଇଯିବ । ତମେ କିନ୍ତୁ ପନ୍ଦି ନେଇ ଠିକ୍ ସାତ ବାଜିଲା ବେଳକୁ ଆସିବ ବାବୁ, ବୁଝିଲ ?”

“ହଁ” ବହୁ ହିମାଂଶୁ ବଦାୟ ନେଲା ସତ; କିନ୍ତୁ ବୁଝିଲା ନାହିଁ, କେଉଁ ଦୁରନ୍ତ ମାକଡ଼ିଆ ଜାଲରେ ମାଛ ପରି ଗୋଡ଼ ଦେଇ ଆସି ସେ ।

ଏଠାରୁ ତାର ଯେ ମୁଣ୍ଡ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଟ ୫୦୦୦ ରେ ନୋଟ ପିଠିରେ ସେ ଦସ୍ତଖତ କଲା, ସେଗୁଡ଼ିକ ସମସ୍ତ ଜାଲ ନୋଟ । ସେଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଲେଖା ହେଲା—Sold to Black Bird & Co. ହୁମାଣ୍ଡ ଯେଉଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ କଥାର ଅବାଧ ହେବ, ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଜେଲ ତାର ସୁନିଶ୍ଚିତ । ତରୁଣ ଯୁବକ କଣ ବୁଝିବ ଏ ଗୁଜରାଟୀ ଦସ୍ତଖତର ଛଳନା ? ଅଜକୁ ତ ମାସ କାଳ ସେମାନେ ଏହିପରି ଜଣେ ଶିକ୍ଷିତ ସୁନ୍ଦର ଯୁବକର ସନ୍ଦାନରେ ଘୁରୁ ବୁଲୁଥିଲେ । ଅଜ ଗୁକ୍ତିର ପାଇଁ, ନିଜ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟସିଦ୍ଧି ପାଇଁ ହୁମାଣ୍ଡ ଯେପରି ଖୁସି, ତହୁଁ ତେର ବେଶି ଖୁସି ଚତୁରରୁଡ଼ାମଣି ଅୟାର ସାହେବ ଓ ସହକାରୀ ସୁଦ୍ଧା ରାଜି ।

ଆଲଉଦିନର ଅଶୁର୍ଚ୍ଚ ଆଲୁଅ ପରି ହଠାତ୍ ହୁମାଣ୍ଡର ସମସ୍ତ ବେଶଭୂଷା, ଘଡ଼େଇ, ଗୁଲିଚଲଣ ଏକାବେଳେକେ ବଦଳିଗଲା । ଅଜ ଆଜି ତାକୁ ଦେଖି ଭାଗ୍ୟାନ୍ୱେଷୀ ଯୁବକ ବୋଲି ମନେ ହେଉ ନାହିଁ । ଠିକ୍ ଯେପରି ସୌଭାଗ୍ୟର ବରପୁତ୍ର ସେ ! ହୁମାଣ୍ଡର ଗୁଲିଚଲଣରେ ଅନ୍ୟର କଥା ପଛକୁ ଆଜି, ନିଜେ ସୁଦ୍ଧା ସାହେବ ଅବାକ ହୋଇ ରହିଲେ । ସେ ନିଜେ ହୁଏ ତ ଏପରି ଅଭିନୟ କରି ପାରନ୍ତେ କି ନା, ସନ୍ଦେହ । ସନ୍ଧ୍ୟା ୨ଟାବେଳେ ଅୟାର ସାହେବ ଅସି ଦରଜିଆନ୍ ହାତରେ Visiting Card ପଠାଇଦେଲେ । ତତ୍ପରୀତ ତାଙ୍କୁ ଉପରକୁ ଯିବାର ହୁକୁମ ଅସିଲା । ଅୟାର ସାହେବ ଯାଇ ସେକ୍ରେଟେରୀଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, “ମହାରାଜକୁମାର ?”

“ବାହାରକୁ ଯିବାପାଇଁ ପୋଷାକ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରୁଛନ୍ତି ।”

“କିମିତି ଦେଖିଲ ?”

“ଆଶାଦରକ୍ତ । ଏ ଜଣେ ଓସ୍ତାଦ ଲୋକ ।”

“ଭୁବନ ବାବୁ ଅସି ନାହାନ୍ତି ତ ?”

“ନା ।”

“ରକ୍ଷାହେଲା—ଏହିପରି ଆସିବ; କିନ୍ତୁ ଚଞ୍ଚଳ ତମ ମହାରାଜ—
କୁମାରଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ କହ । ଘରୁ ବାହାରିଲୁଣି ସେ ?”

“ତମେ ଖବର ଦେଇଥିଲ ନା କଣ ?”

“ଖବର ଦେବି ବୋଲି ଯାଉଥିଲ; ସେଠାରେ ଯାଇ ଶୁଣିଲି, ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର
ବାବୁ ସ୍ବତଃ ପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ପଠାଉଛନ୍ତି, ମହାରାଜକୁମାରଙ୍କ
ସୁବିଧା ଅସୁବିଧା ବୁଝିବା ପାଇଁ ।

“ଏତେ ଅନୁଗ୍ରହ ସେ ?”

“ଓଲ୍, ଏହା ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ ? ଏହି ପ୍ରକାଶ ଘରଟି ମାସକୁ ୪୭୦୦୦
ଦେଇ କିଏ ଭଡ଼ା ନେବ ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ କହୁଲୁ ? ସହର ମଝିରେ ଥିଲେ
ଅବା ଦୁଇ ଗୁଣ ଜଣ ବ୍ୟବସାୟୀ ମିଳିମିଶି ନିଅନ୍ତେ; କିନ୍ତୁ ସହର
ବାହାରିରେ କେବଳ ରହିବା ପାଇଁ ଏତେଗୁଡ଼ା ଟଙ୍କା ମାସକୁ ଦେବ କିଏ ?
ଘରଟି କିଛି ବୁଡ଼ା ଭାରି ମନମର ହୋଇଥିଲା । ଲୋକଙ୍କ କଥାରେ କିଛି ସାର
ଦେଖେ ଯେ, ପଇସାଟିଏ ଲଭୁ ନାହିଁ—କେବଳ ଖରଚ ! ଏତେ ଦିନ
ପରେ ସେ ଘରୁ ଭଡ଼ା ମିଳିଲା । ତା ପରେ ପୁଣି ସେ ଜଣେ
ମହାରାଜକୁମାର; ତାଙ୍କ ସମ୍ମାନେ ନେବା ବିଚିତ୍ର କଣ ? ସବୁ ବୁଝାଇ
ପଢ଼ାଇ ରଖିବୁ ତ ?”

“ତାକୁ ବୁଝାଇବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ସେ ମୋତେ କେତେ ଥର—”

“ବେଶ, ଖୁବ୍ ସାବଧାନରେ ତଳିବାକୁ ହେବ ।”

“ସେ ବିଷୟରେ ଅଦୌ ହେଲା ନାହିଁ ।”

ଦରଈଆନ ଗୋଟିଏ ରୁପାର ଆଳରେ ପୁଣି Visting Card ଡିଏ
ଆଣି ସେକେଟେର ସାହେବଙ୍କ ହାତରେ ଦେଇ ସଲମ କରି ଛୁଡ଼ା
ହେଲା । ସେକେଟେର ସ୍ବୟଂ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ପାଇଁ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଗଲେ—
ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କର ଭ୍ରୃତ୍ସୁ ହିଁ ଭବନାନନ୍ଦ ବାବୁଙ୍କ ପାଛେଟି ଆଣିବା
ପାଇଁ ।

ରାୟ ବାହାଦୁର ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ଜଣେ ସୁବିଖ୍ୟାତ
ଧନୀ । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଅନେକ ବ୍ୟବସାୟବାଣିଜ୍ୟ ତାଙ୍କର; କିନ୍ତୁ
ବ୍ୟାଙ୍କ ବା ଟଙ୍କା କରକ୍ତ ଦିଆନିଆ କରିବା, ମହକୁତ ରଖିବା, ଦୁର୍ଗ୍ଗ

ପ୍ରଭୁତିର ବ୍ୟବହାର ହିଁ ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ବ୍ୟବସାୟ । ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କର ବସ୍ତ୍ରର ସମ୍ପତ୍ତି; ଭୋଗ କରିବା ପାଇଁ ଏକମାତ୍ର ଅବିଚାରୀତା ସୁବିଧା କନ୍ୟା ପ୍ରମୀଳା ସ୍ୱୟଂ ଭଲ ଅନ୍ନ କେନ୍ଦ୍ର ନାହାନ୍ତି । ଅଦରଣୀ କନ୍ୟାପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ପାତ୍ରର ସନ୍ଧାନ ଗୁଲୁ ଅନେକ ଦିନରୁ; ମାତ୍ର ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କ ମନୋ-ମତ ନ ହେବାରୁ ଆଜିଯାଏ ବିବାହ ହୋଇ ନାହିଁ—ଅଧିକନ୍ତୁ ଭ୍ରାତୃହୃଦ୍ ଭୁବନବାବୁଙ୍କର ପିତୃବିଶ୍ୱାସ ହେବା ପରେ, ଯେଉଁ ଦିନଠାରୁ ସେ ଆସି ଜ୍ୟେଷ୍ଠତାତ ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ, ସେହି ଦିନରୁ ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଦିନକୁ ଦିନ ଖରାପ ହେବାରେ ଲାଗିଛି । ତାଙ୍କ ରୋଗ କଥା ଆଜିଯାଏ କେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରିୟ ବର ପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ଅନେକ ଡାକ୍ତର କବିରାଜର ଔଷଧପତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଫଳ ହେଲା ନାହିଁ । ଭ୍ରାତୃହୃଦ୍ ଭୁବନକୁ ସେ କଡ଼ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି । କେବଳ ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କର ଧର୍ମାନ୍ତର ଗ୍ରହଣ ପାଇଁ ଭଲ ଭଲ କେନ୍ଦ୍ର କାହାରକୁ ଦେଖିପାରୁ ନ ଥିଲେ ସିନା, ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଅଶ୍ରୁିତ ଭ୍ରାତୃହୃଦ୍ କେନ୍ଦ୍ର ଅଦରରେ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଏବେ ସେ ବେଙ୍ଗର ବେସିଆର ବା ଖାଜାହିଁ । ତାହାର ଉପରେ ସମସ୍ତ କାମ ଦେଖିବା ଭାର ନ୍ୟସ୍ତ ଅଛି । ଯେଉଁ ଅଳ୍ପ ପିମିତି ସମ୍ଭବ ଆସେ, ଗୋଟାଏ ନା ଗୋଟାଏ କାରଣ ଦେଖାଇ ଭୁବନ ତାହା ବାତିଲ କରାଇଦିଏ । ତେବେ ଅଳ୍ପ ଦିନ ହେଲା ମିଶ୍ରହରୁ ଗୋଟିଏ ସମ୍ଭବ ଆସିଛି, ଯହିଁରେ ନାହିଁ କହୁବାକୁ କୌଣସି ବାଟ ନାହିଁ । ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କ କର୍ମଗୁଣ ଯାଇ ଘରଦ୍ୱାର ସବୁ ଦେଖି ଆସିଛି । ବାସ୍ତବିକ ପ୍ରମୀଳାର ଯୋଗ୍ୟପାତ୍ର ସେ, ସେ ବସ୍ତ୍ରସୂତାରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଭୁବନ ବାବୁ ଅସି ବୈଠକଖାନାରେ ବସିବା ମତେ ସେକେଟେର ଖବର ଦେବାପାଇଁ ମହାରାଜକୁମାର ପାଖକୁ ଗୁଲୁଗଲେ ଏବଂ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଫେର ଆସି କହିଲେ, “ଟିକିଏ ପରେ ଆସୁଛନ୍ତି ସେ ।” ସେକେଟେର ପଚାରିଲେ, “ରାୟବାହାଦୁରଙ୍କ ଦହ କିମିତି ?”

“ବିଶେଷ ଭଲ ନୁହେଁ ।”

“ଔଷଧ ଗୁଲୁ ?”

“ପ୍ରତ୍ୟହ ଦୁଇ ଟୋପା ।”

“ପାଗଳ, ପ୍ରତ୍ୟକ୍ ଦୁଇ ଟୋପା ଲେଖାଏଁ ଦେଲେ ଯେ ଦୁଇ ମାସ ଯିବ ନାହିଁ । ସାବଧାନ, ଏତେ ଦୁଇ ଅଗ୍ରସର ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । କାଲିଠାରୁ ଟୋପାଏ ଦେବ ।”

“ସେ ଆଡ଼େ ଯେ ଅଡ଼ର ଏକ ବିପଦ ଅସି କୁହୁ; ତେଣୁ ସିନା ଏ ଗୁଣ୍ଡଳ୍ୟ ।”

“ଅଡ଼ର ବିପଦ କଣ ?”

“ମିଶ୍ରଟରୁ ସେ ପାହୁଟି ଆସିବା ପାଇଁ ବଡ଼ ଚକ୍ରମ ହୋଇ-ଉଠିଛି ।”

“ଆରେ ଆସୁ ନା, ତାକୁ ଠିକ୍ କରିନେବା ଉପାୟୁ ଅମ ହାତରେ ରହିଛି ! କେବେ ଆସିବ ସେ ?”

“ଚିଠି ଗଲେ ।”

“ଗୁରୁ ପାଞ୍ଚ ଦିନ ପର ଚିଠି ଦେବେ ନା ?”

“ବଡ଼ ବାପା ତ ତା ବ୍ୟସ୍ତ ହେଉଛନ୍ତି । ତେବେ ଚିଠିଶୁଣିବ ଗୁରୁ ପାଞ୍ଚ ଦିନ ଅବଶ୍ୟ କେଉଁ କରିଦେଇ ଦେବ ।”

“ସବୁ ଠିକ୍ ହୋଇଯିବ, ଭାବନା ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଟଙ୍କା କେତେ ଯୋଗାଡ଼ ଦେଲା ?”

“ଦଶ ହଜାର ଟଙ୍କା ନେଇ ଆସିଛି ।”

“ଏଥୁରେ କଣ ହେବ ?”

ଅର୍ଦ୍ଧେକ ଖରଚ ତଳିବ କି ନା, ସନ୍ଦେହ । ତା ପରେ ପୁଣି ମହାରାଜ-କୁମାର ଦଶଟି ହଜାର ଟଙ୍କା ଆଗ ନ ଥିଲେ କାମରେ ହାତ ଦେବେ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ସମ୍ପ୍ରତି ତମ ବେଙ୍ଗ୍‌ରେ ହଜାର ପଚାଶ ଟଙ୍କା ଜମା କରି ନେଲେ ସବୁ ଗୋଲ ହୁଅନ୍ତାଏ । ଦେଖିବ, କେତେ ସହଜରେ ତମ କାମ ହାସଲ ହୋଇଯିବ । ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା; କୁମାର ବାହାଦୁରଙ୍କୁ ଏସବୁ କଥା କିଛି କହୁବେ ନାହିଁ; ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ତଳାଇ ନେବି । ଶୁଭରର କଥା ଜାଣି ଖାରିଲେ ସେ କେବେ ମଝିବ ନାହିଁ ।”

“ନା, ମୁଁ ତାକୁ କିଛି କହୁନି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏତେ ଟଙ୍କା ହଠାତ୍ ବେଙ୍କରେ ଜମା ନେଇ କିମିତି ? ପ୍ରତ୍ୟହ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ତ ସ୍ୱୟଂ ବାହାଦୁର ସମସ୍ତ ଟଙ୍କାପଇସାର ହସାବପତ୍ର ନିଜେ ଦେଖନ୍ତି !”

ଆୟୁର ସାହେବ କହିଲେ, “ଦେଖନ୍ତୁ, ସେଥିପାଇଁ ଭାବନା ନାହିଁ, ମୁଁ ସବୁ ଠିକ୍ କରି ରଖିଛି ଯେ—”

“ଆପଣ ଠିକ୍ କରି ରଖିଛନ୍ତି ?”

“ନିଶ୍ଚୟ ! ଅଛା, ସତ କରି କହିଲି, ଆପଣମାନଙ୍କ ବେଙ୍କରେ ଦିନେ ଦୁଇ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ କାହାର ଟଙ୍କା ଦେବାର ଅଛି କି ନା !”

“ଜଣକର କଥା, ବାଲି ବୋଧହୁଏ ପାଞ୍ଚ ସାତ ଜାଗାରୁ ପ୍ରାୟ ତିନି ଗୁଣ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ବେଙ୍କରୁ ଅସିବ ।”

“ବାସ୍, କିଛି ପଡେ !”

“କିମିତି ?”

“ମୁଁ ଅତି ଅପଣକ୍ତ, ପରଶ ହଜିର ଟଙ୍କାର ନୋଟ ଦେବି । ସବୁ ଗୁଡ଼ିକା ଶହକଥା । ସେଗୁଡ଼ି ଭଲ ଭଲ ଲେକର ନେଟ୍ ସହଜ ବଦଳ କରି ଅପଲ୍ଲ ନୋଟ୍ ଅଣି ମହାଗୁଡ଼ିମାରଙ୍କ ନାମରେ ଜମା କରି ରଖିଲେ ସବୁ ଗୋଲ ରୁଟିଯିବ ।”

“ହଁ, ତା ମୁଁ ଅକ୍ଟୋଗରେ କରିଦେବି ଯେ—”

“ବାସ୍, ତା ହେଲେ କାଲିଠାରୁ କାମ ଆରମ୍ଭ କରିପିବ । ଶୁଣ—ସାହେବ ତ ଏଠାରେ Secretary ହୋଇ ରହିଲେ । ଏଠିକାର କାମ ପାଇଁଟି ସବୁ ସେ ଦେଖିବେ—ମୁଁ ଯିବି ମିଶ୍ରଟୁ ।”

“ସେଠାକୁ ଯିବାର ଦରକାର ହେବ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଅଳ୍ପ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ କଲିକତା ଆସୁଛନ୍ତି ଯେ—”

“ତେବେ ତ କାମ ପାଣି ପରି ତରଳ ହୋଇଗଲା । କିନ୍ତୁ ଟଙ୍କାର କଥା ସବୁବେଳେ ମନେ ରଖିଥିବେ । ଟଙ୍କା ନ ପାଇଲେ ଆପଣଙ୍କ ଇଞ୍ଜିନ ଦଳାଳଟି ଏକାବେଳେକେ ଷୋଲ୍ଲିସ୍ କମିସନରଙ୍କ ହାତରେ ଯାଇ ପଡ଼ିଯିବ ।”

“ଆପଣ ସେ କଥା କାହିଁକି କହୁଛନ୍ତି ? ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଶୁକ୍ରବାର ଶୁଣିବି ବ୍ୟାଣୀ କରି ସେଥିରେ ମୋ ନାମ ଯୋଡ଼ି ଦେଇ

ଶପଥ କରି ଲେଖୁଛି, ମୁଁ କେବେ ଅପଣମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧାଭାବ କର-
ପାରେ ? କିନ୍ତୁ ମୁଁ ମଧ୍ୟ କହୁ ରଖୁଛି, ଟଙ୍କା ଦେବା ମାତ୍ରକେ ସେ ଦଲୀଲଟି
ଉପଯୋଗୀ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।”

“ସେହି ମହୁର୍ତ୍ତରେ—ଏକ ହାତରେ ଟଙ୍କା ଧରିବ, ଅନ୍ୟ ହାତରେ
ଦଲୀଲ ଦେବ ।”

କଥା ଶୁଣି ଗୁଲିଛି—ମହାରାଜକୁମାର ଧୂର୍ଢ଼ଚିପ୍ରସାଦ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ
ହେବାରୁ ସମସ୍ତେ ଉଠି ବସିଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ହସି ହସି ଅପ୍ୟାୟିତ କରି
ବସିବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କଲେ ସେ । Secretary ପରସ୍ପରକୁ ପରିଚିତ
କରାଇ ଦେଲେ । ଏ ମହାରାଜ କୁମାର ଧୂର୍ଢ଼ଚିପ୍ରସାଦ ଦାସ—ଆଉ ଏ
ଶ୍ରୀମାନ୍ ଭୁବନାନନ୍ଦ ବାବୁ—ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ବାହାଦୁର ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର ନାରାୟଣ
ବାବୁଙ୍କ ଭ୍ରାତୃହସ୍ତ—ତାଙ୍କ ଦକ୍ଷିଣ ହସ୍ତ, ବେକର ବେସିଆର ।”

“ଓ” କହି ମହାରାଜକୁମାର ହାତ ବଢାଇ ଦେବାରୁ ଉଭୟେ
ଚରମନ୍ଦନ କଲେ । ଭୁବନାନନ୍ଦ ବାବୁ କହିଲେ, “ଆମଣଙ୍କ ସ୍ୱବ୍ୟା
ଅସ୍ୱବ୍ୟାଙ୍କ କଥା ଭୁଲିବା ପାଇଁ ମୁଁ ପ୍ରେମୀକ ।”

“ସବୁ ବାହାଦୁରଙ୍କୁ ମୋର ଅଶେଷ ଧନ୍ୟବାଦ ଜଣାଇ ଦେବେ ।
ମୁଁ ଅତିଶୟ ଯାଇ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଦେଖା କରିବି । ଏ ସ୍ୱତ୍ୱର ବିଦେଶରେ
ସେ ଜଣେ ମାତ୍ର ମୋର ପରିଚିତ—ଅବଶ୍ୟ ଏତେବେଳେ ଯାଏ ଗୁରୁତ୍ୱ
ପରିଚୟ ଦିଅ ନାହିଁ, ତେବେ ମୁଁ ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ଅନେକ ଶୁଣିଛି— ।”

“ଆପଣ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲେ ସେ ବଡ଼ ସୁଖୀ ହେବେ ।”

“ମୁଁ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ପରି ସୁନାମଧନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ଦର୍ଶନ ପାଇ ଧନ୍ୟ
ହେବି ।” Secretary ଆଖିଠାରେ କଣ ଲସାରି କଲେ, ମହାରାଜ-
କୁମାର କହିଲେ, “ଏଇ ସନ୍ଧ୍ୟାଭ୍ରମଣ ପାଇଁ ବାହାରୁଥିଲି ।”

“ତେବେ ଆପଣଙ୍କୁ ଆଉ ଅଟକ କରିବି ନାହିଁ, ପୁଣି ଦେଖା
ହେବ ।”

“ନିଶ୍ଚୟ, ଅପଣମାନଙ୍କ ଘରେ ରହିଛି ଯେତେବେଳେ, ମୁଁ କି
ଅପଣମାନଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଆଶ୍ରିତ ।”

Secretary ତାଙ୍କବା ଘଣ୍ଟା ବଜାଇବା ମାତ୍ରକେ ଶବ୍ଦର-ରସି
ଆସି ସମ୍ବନ୍ଧ କଲା । Secretary ପଚାରିଲେ—“ଗାତ ?”

“ତେଣୁର ହଜୁର ।”

ମହାବଳକୃମାର ଚଳକୁ ଓହ୍ଲାଇଲେ । ପଛେ ପଛେ ଶରୀର-ରଖି । ଗାଡ଼ି ଛାଡ଼ି ଦେବା ମାତ୍ରେ Secretaryଙ୍କୁ ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଧାଇଁବାର ଦେଖି ଶରୀର-ରଖି ଗାଡ଼ି ଛାଡ଼ିବା ପାଇଁ ନିଷ୍ପେଷ କଲେ, Secretary ଥିବା ଗାଡ଼ିରେ ବସିଲେ । ଗାଡ଼ି ଛାଡ଼ିବା ମାତ୍ରେ ସେ ମହାବଳକୃମାରଙ୍କ କାନେ କାନେ କହିଲେ, “କମ ଦଣ ଦୁକାର ଟଙ୍କା ନଥ ।”

ହୁମାଁଶୁ ଅବାକ୍ ହୋଇ ରହିଲା । କଥା କଣ ରେ ବାପ, ଏକା ଚଳକେ ଦଣ ଦୁକାର । କାମ କଣ ? ଯାହା ଥାଉ କପାଳରେ, ଏହି ଟଙ୍କା ଗୁଡ଼ାକ କାଲି Calcutta Imperial Bankରୁ ପଠାଇ ଦେବାକୁ ହେବ । ଖୁଣି ଛଡ଼ା ଅଉ ସବୁଥିରେ ଯୋଗ ଦେଇପାରିବ । ନ ହେଲେ ଯେମୋର ବୁଦ୍ଧ—ପ୍ରାଣର ବୁଦ୍ଧ, ଭର ଦିନ ମୋହର ଅନ୍ତର ପେଡ଼ିବା ପାଇଁ କେବଳ ଅନ୍ତରରେ ହିଁ ରହିଯିବ, ବିଦାଣ ତାର ହେବ ନାହିଁ କେବେ ।

—୧—

ସେଦିନ ବିଶୁଦ୍ଧ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା ସଙ୍ଗରେ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାନାମଧ୍ୟ କେତେକ କବି ଓ ଲେଖକଙ୍କ ଲିଖିତ ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ଶ ଦୁଇଶ ଖଣ୍ଡ କହି, ବାରୁବାଉଁ-କର ବେନାରସି ସିଲ୍‌କର ଶାଢ଼ୀ ଓ କୁଞ୍ଜକ, ମୋତିର ହାର, ଚୁଡ଼ି ଓ ଗୋଟିଏ ମିନାର କାମକର ନାସଡ଼ିବା, କୁମାର ଧୂର୍ଜଟୀପ୍ରସାଦଙ୍କଠାରୁ ଉପହାର ପାଇ ରାୟ ବାହାଦୁର ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ବଡ଼ ଖୁସି ହୋଇ, କନ୍ୟା ପ୍ରମୀଳାକୁ ଦେଇ କହିଲେ, “ମା ଦେଖୁଛ—ଅଜିତାଜିର ପିଲାଗୁଡ଼ାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ?”

ପ୍ରମୀଳା ହସି ହସି କହିଲା—“ଏଗୁଡ଼ାକ କାହୁଁ ଅଣିଲେ ?”

“ଅଣିଲ, ନା ଆସିଲ । କହୁଛ ପରା ପିଲାଳିଆ ବୁଦ୍ଧି । ସେହି ମହାବଳକୃମାର ଧୂର୍ଜଟୀପ୍ରସାଦର କଥା କହୁଥିଲ ନା ? ସେ ଆସି ଅମ କବିତା ଗୋଟିରେ ଅଛନ୍ତି । ସେ ଦେଇଛନ୍ତି ପରା ।”

“ଆମେ ରଖିବା କିଆଁ ? ଆମେ କଣ ଏସବୁ ଦେଖି ନାହିଁ ନା ଆମର ନାହିଁ ? ଏଗୁଡ଼ାକ ଫେରାଇଦେବା ଉଚିତ । ମୁଁ ଭୁବନ ଦାଦା ହାତରେ ଫେରସ୍ତ ପଠାଇ ଦେଉଛି । ଅଗିହ୍ନା ଅଜଣା—ସିଏ ଯେଉଁଆକୁ ଆସି ଯାହା ଦେବ, ତାଙ୍ଗାଳ ପର ଆମେ ହାତ ପାତି ନେବା କିଆଁ ?”

“ନ ନେଇ ଯେ ମା ଉପାୟ ନାହିଁ । ସେ ଯେଉଁ ଚିଠିଗଣ୍ଡିକ ଲେଖିଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ଏଗୁଡ଼ି ଫେରସ୍ତ କଲେ କେବଳ ତାଙ୍କ ମନରେ ଦୁଃଖ ଦିଆ ହେବ ନାହିଁ, ଆମ ଅବଦୃତା ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇବ ଯେ ! ପରଚୟସ୍ଥାନ, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଶୂନ୍ୟ ସୁଦୂର ବିଦେଶକୁ ଆସି ସେ ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୋହର ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ରହିଛନ୍ତି । ସେ ସ୍ନେହ-ହୋର ଦେଇ ବାନ୍ଧବାକୁ ବ୍ୟସ୍ତ; ଆଉ ମୋତେ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ପଣ ପରି ସେ ବନ୍ଧନ ଛଳଛଳ କରିବାକୁ କହୁଛନ୍ତି ? ସେ ଚିଠିଗଣ୍ଡିକ ପଢି ଦେଖ, କି ସୁନ୍ଦର ଅନ୍ତଃକରଣ, କି ବନୟା, ମହତ୍ । ଆଜି ଗୁରୁଟା ବେଳେ ଆମ ଏଠାକୁ ଆସିବେ ସେ—ଦେଖିବ, ତାଙ୍କର ଯେପରି ଯୋଗ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧନା ହୁଏ ।”

କାନ୍ଥଦଳିକ ଅନାଇ ପ୍ରମୀଳା ତଟିଳ ହୋଇ କହିଲା, “କଣ କରିବ ? ଆଦୌ ଘଣ୍ଟାଟିଏ ସମୟ ଅଛି—ଏଥିମଧ୍ୟରେ ସମସ୍ତ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହେବ କମିତ ? ଗୁରୁଟା ପୂର୍ବରୁ ତ ଭୁବନ ଦାଦା ଆସିବେ ନାହିଁ; ଏକା ମୁଁ କେଉଁଆଡେ ଦେଖିବ ? ଆପଣ ତାଙ୍କୁ ଡକାଇପଠାନ୍ତୁ ନା ।”

“ସେ ତ ମା ଏକାଣି ଆସିପାରିବ ନାହିଁ; ଆଜି ତା ହାତରେ ବିସ୍ତର କାମ ରହିଛି ।”

“କଣ ହେବ ତେବେ ?”

“ମୋର ପ୍ରମୀଳା ମା ଏକାଏକ ଶହ ଯେ ।”

ଆସୁପ୍ରଶଂସାରେ ଖୁସି ନ ହୁଏ, ଏପରି ଲୋକ ସ୍ଵଥିବୀରେ ଖୁବ୍ କମ୍ । ହସିହସି ପ୍ରମୀଳା କହିଲା—“ଦେଖିବେ, ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ହୁଏ ।”

“ସମ୍ଭବ ଅସମ୍ଭବ ପଛ କଥା ମା, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ନ କଲେ ଯେ ତମର ଏହି ବୁଢ଼ା-ପିଲାଟିର ଦୁର୍ଜାମ ହେବ ।”

ପ୍ରମୀଳା ଦାସଦାସୀ ନେଇ ଘରଦ୍ଵାର ଓଲଟାଓଲଟ କରିବା ସବୁ ସକଳ କରି ରଖିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଜଳଯୋଗର ବ୍ୟବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ—

ରାଜାମହାରାଜା ଲୋକ, କେଉଁଥିରେ ଯେ କେତେବେଳେ ଅଭିମାନ କରି
ଅପମାନ ମନେ କରନ୍ତି, ତାହା ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅଜଣା । ସେମାନଙ୍କ ଲୋକା
କଣ, କିମିତି ବ୍ୟବହାର ଚାହାନ୍ତି, ସେମାନେ ଅଭାବରେ ମଧ୍ୟ କିଛି
କହିବେ ନାହିଁ; ଅଥଚ ତାଙ୍କ ମନକଥା ଜାଣି କାମ ନ କଲେ ସବୁନାଶ ।
ପ୍ରମୀଳା ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲା—ଜୀବନରେ ସେ କୌଣସି ରାଜାମହାରାଜାର
ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ନାହିଁ । ତାର ଅନେକଟା ଭୟ କିମିଶିଲା, ଯେତେବେଳେ
କୁମାର ସାହେବ ଦୁସି ଦୁସି ଆସି ତାର ପିତାଙ୍କର ଗୋଡ଼ ତଳରେ ମୁଣ୍ଡ
ଲଗାଇ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ସବୁ ବାହାଦୁର ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର ବାବୁ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ
ହାଁ ହାଁ କରି ଉଠିଲେ । କୁମାର ଧୂଳି ଟିପ୍ପସାଦ ଦୁସି ଦୁସି କହିଲେ, “ଆପଣ-
ମାନେ କଣ ଭବନ୍ତି ଅମର ସବୁ, ଅମେ ମଣିଷ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନୋହୁଁ ।
ଅତି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରୀୟ କଥା—ଆପଣ ବୟୋଜ୍ୟେଷ୍ଠ, ପିତୃତୁଲ୍ୟ, ଅପଣଙ୍କ ଗୋଡ଼
ଧୂଳି ମଥାରେ ନ ନେଲେ ଯେ ମହାଅପରାଧ ହେବ ମୋର ।”

କୁମାର ସାହେବଙ୍କ ସହାସ ସରଳ ବ୍ୟବହାରରେ ପ୍ରମୀଳା ମୁଗ୍ଧ
ହୋଇଗଲା, ସବୁ ବାହାଦୁର ତ ଅବାବୁ ! ଜଣେ ମହାରାଜାକୁମାର ଯେ
ଏତେଦୂର ଉଲଟ, ଇମିତି ବିନୟୀ ହୋଇପାରନ୍ତି, ଏହା ତାଙ୍କ ଧରଣା-
ଗତ ! ସେ ସମ୍ମେହରେ ତାଙ୍କୁ ବସାଇ କହିଲେ, “କୁମାର ସାହେବ—”

ବାଧା ଦେଇ ଧୂଳି ଟିପ୍ପସାଦ କହିଲେ, “କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ, ଆଜି ପିଏ
ଯାହା ବୋଲି ଡାକୁ, ଅପଣ ଅନ୍ତତଃ ଏହି ଜାକଟା ଭୁଲିଯାନ୍ତୁ । ମୋର
ନାମ ଧୂଳି ଟିପ୍ପସାଦ, ଆପଣ ନାମ ଧର ନ ଜାଣିଲେ ଯେ ମୋତେ ବହୁ
ଦୂରରେ ଛାଡ଼ି କରି ରଖାହୁଏ—ପାଶକୁ ଆସିବା ପଥ ଚିରକାଳ ବନ୍ଦ ଥାଏ !
ଅସ୍ମାୟତାର ସ୍ନେହବଚନ କଣ କଥାର କଥା ? ଏ ସବୁ ପୋଷାକୀ ଡାକରେ
ସାଧୁରା କଣ ଅଏ ? ରେଙ୍ଗୁନ ଆସି ଅପଣଙ୍କ ଯେଉଁ ସୁନାମ ଶୁଣିଲି,
ସେଥିରେ ଅପଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ ନ କରି ରହିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ
ହୋଇପଡ଼ିଲା । ବାସ୍ତବିକ ଅପଣଙ୍କ ଦର୍ଶନରେ ଗଙ୍ଗାସ୍ନାନର ଫଳ ମିଳେ ।
ଏଠାକୁ ଆସି ଆଜି ଅଗତ ଦିନର ବଡ଼ ଆନନ୍ଦର ସ୍ମୃତିଟି ମୋର
ଜବତ ହୋଇ ପଡ଼ିଉଠୁଛି । ଏହାଙ୍କୁ ଦେଖି ମୋର ସ୍ୱର୍ଗଗତ ସ୍ନେହର
ଭାଗିନୀ ନିର୍ମାଳ୍ୟର କଥା ମନେ ପଡ଼ୁଛି । ଦୁହଁଙ୍କର ଛବିରେ ବଡ଼ ନିକଟ-
ତମ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହୁଛି କି ନା !”

ରାସୁବାହାଦୁର ହସି ହସି କହିଲେ, “ଭାଇ,—ବାଘ ଜିଗର ଏହା ବଡ଼ କମ ଲଭ ନୁହେଁ— ।”

ଇଞ୍ଜିତରେ ପ୍ରମୀଳା ଅସି ପ୍ରଣାମ କଲା—ଧୃଷ୍ଟିପ୍ରସାଦ ମନେ ମନେ ଅଶୀର୍ବାଦ କରିବା ଛଳରେ ଦୁଇ ଏକ ମିନିଟ୍ ଭୁଲ ହୋଇ କହିଲେ, “ଦେଖନ୍ତୁ, ଆପଣ ମୋତେ କୁମାର କହିବେ ନାହିଁ—ଦାଦା ବୋଲି ଡାକିଲେ ବଡ଼ ସୁଖୀ ହେବ ।”

ପ୍ରମୀଳା ହସଭରି କହିଲା, “ଆପଣ ଯେ ଏଥିରେ ବାଦ ସାଧୁଛନ୍ତି ।”
“ମୁଁ ?”

“ନିଶ୍ଚୟ, ନ ହେଲେ ଆପଣ ଆପଣ କରୁଛନ୍ତି କିଆଁ ?”

ରାସୁବାହାଦୁର ଠୋ ଠୋ କରି ହସିଉଠି କହିଲେ, “ଏ ପାଗଳା ମାଆଟି ମୋର ବଡ଼ ସହଜ ନୁହେଁ ଧୃଷ୍ଟିପ୍ରସାଦ ! ଲୟା ସଙ୍ଗରେ ପାର ଉଠିବା ଦୁଷ୍ଟର । ମୋତେ ତ ସାନ ପିଲାଟି ପର ଦିନରୁ ଆଖିରେ ରଖିଛୁ—ସବୁବେଳେ ଡର, କାଳେ ବୁଢ଼ା ବାପାର ନାମଟି ତାର ଶାବନ୍ତ ଲେକର ତାଲିକାରୁ ବାଦ ପଡ଼ିଯାଏ ।

କୁହମ ରୋଷରେ ପ୍ରମୀଳା କହିଲା, “ଫେର ସେହୁ କଥା ।”

“ନା, ମା—ନା, ଭୁଲି ଯାଆନ୍ତୁ ପରା !”

“ଇମିତି ଭୁଲ କଲେ ଔଷଧର ମାତ୍ରା ବତାଇ ଦେବ । ଦିନକୁ ଥର, ମନେ ରଖିଥିବେ କିନ୍ତୁ !”

ଧୃଷ୍ଟିପ୍ରସାଦ ପଚାରିଲେ, “ଆପଣଙ୍କ ଅସୁଖଟା କଣ ?”

“କିଏ ଜାଣେ ବାବୁ ! ଡାକ୍ତର, କବିରାଜ କେହି ତ କିଛି ଧରଣରୁ ନାହାନ୍ତି । ଦିନକୁ ଦିନ ଦୁର୍ବଳତା ବଢ଼ୁଛି, ଖାଇବାକୁ କମା ଛୋଟା ନାହିଁ—ଅବସାଦଭରା ମନ ନେଇ କିଛି କାମପାଇଁ କରିପାରୁ ନାହିଁ—ଏବେ ତ ଉଠିବାକୁ କଷ୍ଟ ହେଉଛି—”

“ହାକମୀ ଶିକସ୍ତା କରାଉଥିଲେ କେବେ ?”

“ନା ।”

“ଯଦି ଅନୁମତି ଦିଅନ୍ତି, ତେବେ କିଛି ଦିନ ପରେ ମୁଁ ଥରେ ତାଙ୍କୁ ଅଣାଇ ଦେଖାନ୍ତି— ।”

“କିଏ ସେ ?”

“ମିଛର ଜଣେ ଚକ୍ରସ୍ତବ—ଅଭୁତ ତାଙ୍କ ଚକ୍ରସ୍ତାପ୍ରଣାଳୀ । ଅନେକ ଦୁର୍ଘଟଣା ଶେଷ ସେ ଭଲ କରିଛନ୍ତି । ଅଳ୍ପ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ମୋର ଏକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁର ଅଭିଭାବକ ହୋଇ ଏଠାକୁ ଆସୁଛନ୍ତି ସେ ।”

“ବନ୍ଧୁର ଅଭିଭାବକ ?”

“ହଁ, ମୋର ସେ ବନ୍ଧୁଟି ଯେଉଁ ଧରଣର ଲୋକ, ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଜଣେ ଚକ୍ରସ୍ତବ ନ ଦେଇ ମା ତାଙ୍କ ଘରୁ ପାଦେ ବାହାରିବାକୁ ଦେବେ ନାହିଁ । ବାସ୍ତବିକ ଅମୂଲ୍ୟତା ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଅଭୁତ ପ୍ରଭୁତର ଲୋକ ।”

“କମିଦାର ଅମୂଲ୍ୟ ରାୟ ?”

“ଅପଣ ଚିହ୍ନିଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ?”

“ଠେପନ୍ଦରେ ଅଲାପ ଅଛି । ସେ ଏଠାକୁ ଆସିବେ ବୋଲି ମୋତେ ମଧ୍ୟ ଲେଖିଥିଲେ । ଅଜିବ ଧରଣର ଦେହ ତାଙ୍କ ଚିଠି ପାଇଛି ।”

“ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କମିଦ ପରିଚୟ ହେଲା ?”

“ତାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧ ପାଇଁ ଚିଠି ନେଇ ମୋ ପାଖକୁ ଜଣେ ଭଦ୍ରଲୋକ ଆସିଥିଲେ କି ନା ।”

“ବାହାର ଚିଠି ? ତାର, ନା ତା ମାର ?”

“ତାଙ୍କ ମାର ।”

ପ୍ରମୀଳା ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ହସି ହସି କହିଲେ, “ଶୁଣ, ତେବେ ତ ମୋର ଅଜିବାର ସମ୍ବନ୍ଧ ମୌଖିକ ନୁହେଁ, ଭଉଣୀ ।”

ପ୍ରମୀଳା ମୁଣ୍ଡ ପୋତି ହିଡ଼ା ହେଲା—ଲୁଚିରେ ମୁହଁ ତାର ବସେବାଇ ଗୋଲପ ପରି ତକ ତକ ହୋଇଉଠିଲା । ‘ଗୁରୁ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କର ଅସେ’ କହି ସେ ବାହାରିପଡ଼ିଲା । ରାୟ ବାହାଦୁର ପଚାରିଲେ—“ପିଲାଟି କମିଦ ?”

“ଅତି ଭଦ୍ର, ଅତି ମହତ; କିନ୍ତୁ ପିଲାବୁଦ୍ଧି କମା ପାଇ ନାହିଁ । ଆଜକୁ ପ୍ରାୟ ଏକବର୍ଷ କାଳ ତା ସଙ୍ଗରେ ଦେଖାସାକ୍ଷତ୍ ନାହିଁ । ସେ ବେବଳ ମୋର ସଙ୍ଗର୍ଥ ନୁହେଁ, ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଅମର ଅସ୍ତାୟତା

ରହୁଛି ବହୁକାଳରୁ । ମୋର ମା'ଙ୍କ ଦୁରସମ୍ପର୍କୀୟ ମାଉସୀ ହିଅ ଭଉଣୀର ପୁଅ ସେ—”

“ତେବେ ତମେ ବାବୁ ବସନ୍ତ-ବୃତ୍ତୀରେ ରହୁବ କ'ଣ ? ଘରକୁଆ ଘରକୁ ଆସ; ଏଠି ରହୁବାକୁ ଜମା ଅସୁବଧା ହେବ ନାହିଁ ।”

“ମୋର ଟିକିଏ ନିର୍ଜନତାର ନିଜାନ୍ତ ଦରକାର; ନ ହେଲେ ଲେଖା-ପଢ଼ାର ବଡ଼ ଅସୁବଧା ହୁବ ।”

“ଲେଖାଲେଖି କର ନା କଣ ?”

“ତେଣୁ କରେ ମାତ୍ର ।”

“ଏ ଖବର ପାଇଲେ ପ୍ରମୀଳା କିନ୍ତୁ ମୋତେ ଅଥୟ କରି ପକାଇବ । ସାହୁଦ୍ୟକ ଅଲୋଚନା ପାଇଲେ ସେ ଖାଇବା ପିଇବା ଭୁଲିଯାଏ ନା—।”

ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଟିପାଇ ଉପରେ ଆଖି ପଡ଼ିବାରୁ ଧୂଳି ଟିପସାଦ ଉଠି ଯାଇ ଗଜଦନ୍ତନିର୍ମିତ ନ୍ୟାୟବଳଗୁଡ଼ି ଏଣେତେଣେ କରି ବହୁଲ, “ତମହାର ବଳଗୁଡ଼ିକ ତ ।”

“ଖେଳ ଅସେ ?”

“ମୋତେ ଭାରି ଭଲ ଲାଗେ ।”

“ପ୍ରମୀଳା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଆସୁ ଅସୁ ବାଜିଏ ଅଧେ ହୋଇଯାଉଁ ନା; ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଦିନଯାକ ଆଜି ସୁଯୋଗ ପାଇ ନାହିଁ ।”

“ଅପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ—?”

“ଆରେ ଦୋଷ ନାହିଁ ଏଥୁରେ । ଏହା ତ କେବଳ ବୁଝିର ଯୁକ୍ତ ମାତ୍ର ।”

ସ୍ବୟଂ ବାହାଦୁରଙ୍କ ଆଗ୍ରହ ଦେଖି ଧୂଳି ଟିପସାଦ ବସିପଡ଼ିଲେ । ଖେଳ ଗୁଲୁଛି—ଘୋଡ଼ାର କସ୍ତିରେ ମନ୍ଦୀ ଯାଏ ନ ଯାଏ; ସ୍ବୟଂ ବାହାଦୁର ପିଠିରେ ଗୁସୁଡ଼ା ମାର କହୁଲେ, “ତମହାର, ତମହାର ଖେଳ ଟିଖିଛି ! ଅବସର ପାଇଲେ ନିତି ଯଦି ଥରେ ଇଆଡ଼େ—”

“ମୁଁ ନିତି ଅସିବି । ମୋର ବଡ଼ ପ୍ରିୟଖେଳ ଏହା ।”

ରାୟବାହାଦୁର ଭିନ୍ନ କିନ୍ତୁରେ ମାତ୍ର ହେଲେ । ପ୍ରମୀଳା କହିଲା,
“ବାପୁ, ଖେଳ ପାଇଲେ ବାପାଙ୍କର ଆଉ କୌଣସି କଥା ମନେ ନ ଥାଏ ।”

“ବଡ଼ ପକ୍ଷୀ ଖେଳୁଥିବା ପାଇଁ ମା—ଜାଣୁନା ? ତୋର ଦାଦାଟିର
ସାହାଯ୍ୟକ ଆଲୋଚନା ମଧ୍ୟ ଅଛି—ଲେଖାଲେଖି କରନ୍ତି ।”

ପ୍ରମୀଳା ଅଗ୍ରହାନ୍ୟତା ହୋଇ ପଚାରିଲା, “ସତେ ନା ?”

ଧୂର୍ଢ଼ ଚିପ୍ରସାଦ କହିଲା, “ନା, ନା, ସିମିତି ବହୁ ନୁହେଁ—।”

“ଅତି ବିନୟ ଶ୍ରୁତି ଦିଅନ୍ତୁ; ଆପଣଙ୍କ ଲେଖା କାଲି ନ ଦେଖା-
ଇଲେ ମୁଁ ସହଜରେ ଶ୍ରୁତିବ ନାହିଁ—।”

“ମୁଁ ତ ଏଠାକୁ ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ଆସି ନାହିଁ । ସାମାନ୍ୟ ଖଣ୍ଡିଏ
ଦୁଇ ଖଣ୍ଡ ପଦ୍ୟ ଅବା ମୋ ବାବୁ ପେଟର ଖୋଜାଖୋଜି କଲେ
ମିଳିପାରେ ।”

“ତାହା ହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ; କାଲି ନ ଦେଲେ ଶ୍ରୁତିବ ନାହିଁ କିନ୍ତୁ; ରୁଲୁ,
ରୁଟା ଅଣ୍ଟା ହୋଇଯିବ ଯେ—।”

ଗୋଟିଏ ଘଣ୍ଟାର ପରତୟରେ ଧୂର୍ଢ଼ ଚିପ୍ରସାଦ ରାୟବାହାଦୁରଙ୍କ
ସରକାରଙ୍କୁ ହୋଇଉଠିଲା—ଓସ୍ତାଦ ପିଲା କି ନା !

—୧୦—

ରୂମାର ଧୂର୍ଢ଼ ଚିପ୍ରସାଦ ଭିନ୍ନଟା ବାବୁ ନ ବାବୁରୁ ଗାଡ଼ି ନେଇ ପାର୍କିଂ
ଫ୍ରିଟ୍ ବାହାରିପଡ଼ିଲେ ରାୟବାହାଦୁରଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ନ୍ୟାୟାଳୟ ଖେଳିବା
ପାଇଁ । ଏହା କିନ୍ତୁ ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ—ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଆହୁର ଅଧିକ
ପରିଚିତ ଓ ବିଶ୍ୱାସଯୁକ୍ତ ହେବା । Secretary ବୁଝା ସାହେବ
ଅଭିମତ ଚେୟାରରେ ଶୋଇ ଶୋଇ ଖବରକାଗଜ ପଢ଼ୁଥିଲେ । ରୁକର
ଯାଇ ଉଠିବା ବାବୁ ଚିପ୍ର ଧରାଇଦେବା ମାତ୍ରେ ସେ ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ
ତଳକୁ ଧାଇଁଲେ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରିବା ପାଇଁ । ଆଗନ୍ତୁକ ଅବଶ୍ୟ ତାଙ୍କର
ଅପରିଚିତ ନୁହନ୍ତି, ଏକ କ୍ଲାସର ବନ୍ଧୁ ଆୟୁର ସାହେବ; ତଥାପି ରୁକର-
ବାବର ଅଦ ଲେକ୍ଚର ଆଗରେ ଅଦର କାଲିଦା ଠିକ୍ ରଖିବାକୁ ହେବ

ତ ? ଅସ୍ତର ସାହେବ ଆସି ଲୋଟିଏ ଚେୟାର ଟାଣି ନେଇ ବସି ପଡ଼ିଲେ
ସୁଦ୍ଧା ସାହେବ ପଚାରିଲେ, “ଫେରିଲେ କେତେବେଳେ ?”

“କାଲି ରାତି ଆଠଟା ବେଳେ ।”

“ସେ ଆଡ଼େ କାମ କେତେଦୂର ହେଲା ?”

“ଏକପ୍ରକାର ଯୋଗାଡ଼ ଯନ୍ତ୍ର କରି ଆସିଛି । ଅତୁଳ ବାବୁ ମହା-
ଶୁଣି— ।”

“ଅତୁଳ ବାବୁ ?”

“ଏହି ସେ ଦିନର କଥା ଏତେ ଅସ୍ଥିର ଭୁଲିଗଲା ?”

“ମୁଁ ତାକୁ କେବେ ଦେଖିଥିଲେ ତ ?”

“ଦେଖିଥାଇ ନ ପାରି; କିନ୍ତୁ ମୋହନ ବାବୁଙ୍କ ଅକାଳ ବୃଷ୍ଟାଣ୍ଡର
ନାମ ଶୁଣିଥିବ ନିଶ୍ଚୟ ।”

“ଓ ! ସେହି ଯେ ରାୟ ବାହାଦୁର ଘରୁ ମାଡ଼ ଖାଇ ଏ ଅସ୍ଥିର ଗୁଡ଼ି
ପଳାଇଛି ?”

“ହଁ, ଆଜିକାଲି ଆଉ ସେ ଅତୁଳ—ଅତୁଳ ନାହିଁ; ଏବେ ସେ
ଠକାର ଡାହାଣ ଗୋଟାଏ । ଦଶ କଣରେ କଣେ ନା ।”

“ଏତେ ଠକା କେଉଁ ଆଡ଼ୁ ପାଇଲା ?”

“ଦେନେଉଆର ଭଗବାନ ଯେତେବେଳେ ଦିଅନ୍ତି, ଘରଗଡ଼ାଫଟାର
ବର୍ଷାଧାରା ପରି ଝର ଝର କରି ଡାଳିଦିଅନ୍ତି । ଘୋଡ଼କୌଡ଼ରେ ପ୍ରାୟ
ପନ୍ଦର, କୋଡ଼ିଏ ଲକ୍ଷ ଠକା ଜିଣିଛୁ ସେ । ସଜ୍ଜନ ପାଇ ତା ପାଖକୁ
ଗଲୁ ସେ ପୁଣି ମିଛଟର ବରପାତ୍ରଟିର ପ୍ରତିବେଶୀ ନା । ପ୍ରମାଣାର୍ଥକର
ଦେବାରୁ ସେ ଅକାଶର ଗୁମ ହାତରେ ପାଇଲା । ପ୍ରଥମେ ପ୍ରମାଣକୁ
ପାଇବା ପାଇଁ ସେ କଣ କମ୍ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲା ? କେବଳ ଦାରିଦ୍ର୍ୟଦୋଷରୁ
ମାଡ଼ ଖାଇ ଏ ଅସ୍ଥିର ଗୁଡ଼ି ପଳାଇଛି ନା । ଏତେଦିନ ପରେ ସେ ପ୍ରତିଶୋଧ
ନେବାର ସୁଯୋଗ ପାଇ ସହଜରେ ଗୁଡ଼ିକ ଭରସା ? ତା ପରେ ଶୁଣିଲୁ,
ପ୍ରମାଣ ଆଜିଯାଏ ଅନୁକା—ସେ ତତ୍ତ୍ଵଶାସ୍ତ୍ର କୋଡ଼ିଏ ହଜାର ଠକା
ଦେବାକୁ ରାଜି ହୋଇପଡ଼ିଲା ।”

“ମୋଟେ, କୋଡ଼ିଏ ହଜାର ?”

“ତମେ ତ ବମ୍ ଲେଖି ନୁହଁ ? ଲେଖିବେମଣି ଦେଖୁଛ—
ଲେଖରେ ପାପ—ପାପରେ ମୃତ୍ୟୁ; ଜାଣ ତ ? ଏହି କୋଡ଼ିଏ ହଜାର ଟଙ୍କା
ଅଧିକରୁ ପ୍ରାପ୍ୟ—ପ୍ରମୀଳାକୁ ଖୁନ କରି ଅମ୍ଭର ଲାଭ କଣ ? ବରଂ
ସେ ଲାଭିତ ଥିଲେ ଦୁଇ ପକ୍ଷରୁ ସମୟ ଅସମୟରେ ବେଶ୍ ଦୁଇ ପଲକା
ରୋଜଗାର କରିଦେବ । ଭୁବନ ତ ଚରକାଳ ଆମ ହାତରେ ରହିବ ।”

“ଭୁବନ କିନ୍ତୁ ଏକାବେଳେକେ ଶେଷ ନ କଲେ ପାହୁଲଟିଏ ଆଉ
ଦେବାକୁ ମଙ୍ଗ୍ ନାହିଁ ।”

“ଏଥି ମଧ୍ୟରେ ଆଉ ଟଙ୍କାର ଚାରିଦ କଷ୍ଟଥିଲ ନା କଣ ?”

“ନ ହେଲେ ଆଠ ବଜାୟ ରଖନ୍ତି କିମିତି ?”

“କେତେ ଟଙ୍କା ଦେଲା ?”

“ମୋଟେ ୪ ହଜାର । ଅଳ୍ପ ଅଗ୍ରିମ କିଛି ଦେଲା ନାହିଁ ?”

“ମୋତେ କଣ ନାଁବାଳକ ପାଇଲ ? ଖରଚ ପାଇଁ ଏ ହଜାର ଟଙ୍କା
ଅଗ୍ରିମ ଆଣିଛ, ଅବଶ୍ୟ ଦଲାଲ ଲେଖି । ସେ ଦଲାଲ ଫେରସ୍ତ ନ ଆଣିଲେ
ଆମ୍ଭର ହାତୁ ନାହିଁ । ଏ କଥା ସବୁବେଳେ ମନେ ରଖିଥିବ; ସ୍ବତନ୍ତ୍ର
ସଅଳ ସଅଳ କାମ ହାସଲ କରିବା ନିତାନ୍ତ ଦରକାର । ଭୁବନ ମଧ୍ୟ
ବଡ଼ ବିରକ୍ତ କରୁଥିବ ନିଶ୍ଚୟ ।”

“ଓ, ସେ କଥା ଆଉ କହୁବାକୁ ହେବ ? ନିତି ଅସି ମୋ ପ୍ରାଣ ଖାଉଛି
ନା ସେ । ତାର କର ବେଶି—ମିରଟର ସେ ପିଲା କାଲେ ଅସି ପଡ଼ିଥିବ ।”

“ଆରେ ସେ ଆଉ ଲାଜନରେ ଏମାନଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍କକୁ ଅସିବ ନାହିଁ ।
ନିତାନ୍ତ ସାଧାରଣ, ଅତି ସଲେ—ତା ପାଖକୁ ବେନାମୀ ଟି ଗଲା, ପ୍ରମୀଳା
ଅନ୍ୟମୁଖ୍ୟା । ନିତି ‘ଟକିବାଇସ୍‌କୋସ୍’, ଥିଏଟର, ରୋମ୍ବୁନାଥ ନେଇ
ଯୁବକ ଯୁବତୀ ମସବୁଲ । ଅଗାଧ ଦେଖି ଆପଣଙ୍କୁ ସମ୍ବାଦ ଦେଲୁ, ଯାହା
ଭଲ ବୁଝନ୍ତି, କରନ୍ତି । ସେ ପିଲା ତ ରାଗରେ ଲାଲ ହୋଇ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ
ପାଇ ଜଣେ ମାମୁଲ ଓକିଲ ଘରେ ବିବାହ କଲା । ଖାଲି ସେଥିରେ କଣ
ସେ ନିରସ୍ତ ହେଲା ଭୁବୁ ? ତା ପରେ ଯେଉଁ ଚିଠିଖଣ୍ଡିକ ଲେଖିଛ—
କଳ୍ପଲେପ ନା ।”

“ଓ, ସେଥିପାଇଁ ଅମ ବୁମାର ସାହେବର ଏଡ଼େ ଅଦର ?”

“ନ ହେବ କିଆଁ ? ଅଉ ଗୋଟାଏରୁ ଯୋଗାଡ଼ କରିବା ତ ଦର-
କାର ! କେତେଦୂର ଅଗ୍ରସର ହେଲ ?”

“ଓସାଦ ପିଲା । ରମିତ ଖେଳୁଛି, ଦେଖିଲେ ଅଣ୍ଟା ଡୋଲପିବେ ।
ଅବକାଳ ବୁମାର ଦାଦା ଛଡ଼ା ତିଳେ କାମ ତଲୁ ନାହିଁ । ସେ ଦିନ ପିବାକୁ
ଅଧଘଣ୍ଟା ଯାଏ ଡେଇଁ ହେଉ ହେଉ ସାତ ତାଗଦ — ଚଞ୍ଚଳ ଆସ ।”

“ସୁ-ଖବର ନିଶ୍ଚୟ ।”

“କିନ୍ତୁ ସେ ପଦ ଶେଷକୁ —”

“ପାକି ଦେବା ଚେଷ୍ଟା କରେ ?”

“ଅଣ୍ଟା କଣ ? ମସଗୁଲ ହୋଇ ରହିଛି ନା ।”

“ତା ହେଲେ ସେ ନୋଟଗୁଡ଼ିକ, ସହଜ ସରଳ ପଥ ଧରି ଏକା-
ବେଳକେ ଯେ ମାମୁଘରକୁ ନେଇଯିବେ । ଶୁଣୁ ବାହାଦୁରଙ୍କୁ, ହାତ କର-
ପାରିଛୁ ?”

“ଯଥେଷ୍ଟ, ନିତି ସେ ଯାଏ ତାଙ୍କ ଅମଲ୍ୟରେ ନ୍ୟାୟବଳ
ଖେଳିବାକୁ । (ତମେ ଯାହା କହୁନା ବାଟିକ) ସେ କିନ୍ତୁ ପ୍ରମାଣ ସଙ୍ଗରେ
ପିମିତ ମିଳିମିଶି ଯାଉଛି, ସେ ପେ ସହଜରେ ଟଙ୍କା ପାଇଁ ତାକୁ ଛାଡ଼ିବ,
ମୋର ତ କମା ବିଶୁ ସ ହେଉ ନାହିଁ ।”

“ସହଜରେ ନ ଛାଡ଼ୁ—ବାପା ବୋଲି ଛାଡ଼ିବାକୁ ହେବ ଯେ ।
ବାହାରକୁ ଆଣିବାର ସୁବିଧା କରିପାରିଛୁ ?”

“ନା ।”

“ତେବେ ଆଉ କିଛି କଣ ? ଯେତେ ମିଶ୍ର, ଯାହା କରୁ, ପଦାକୁ ନ
ଆଣିଲେ ଉପାୟ ନାହିଁ । ବୁଢ଼ା ଶୁଣୁ ବାହାଦୁର ତ ବାହାରିବୁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ
ନାହିଁ । ତେବେ ଧୂଳିଟି ଖୁବ ତଳେ ବୋଲି ଏତେ ସଅଳ ପାଖରେ ପଡ଼ୁଥି
ପାରିବୁ । ଅତି ତାକୁ କହିବ, ଚଞ୍ଚଳ କାୟସ୍ତୋପ ଦେଖିବାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରୁ ।
ଅବଶ୍ୟ ଶୁଣୁବାହାଦୁରଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ବାଦ ଦେବ ନାହିଁ ।”

“ବୁଢ଼ା କଣ ଯିବ ?”

“ଅରେ ଯାନ୍ତୁ ନ ଯାନ୍ତୁ, କହୁନା ଅରେ । ବୁଢ଼ାଙ୍କର ଏକାବେଳକେ
ଧରୁ ପିବାର ସମୟ ହୋଇଅଛି ନା—ଅଉ କେତେ ଦିନ ହେଉ ?”

ପକେଟବୁକ୍ ବାଡ଼ି ସୁଦ୍ଧା ସାହେବ କହିଲେ, “ଅଛି, କମ ପକ୍ଷରେ
ଅଉ ଗୁରମାସ, ଯଦି ନିତି ନିତି ଦିଆଯାଏ ।”

“ମାତ୍ରା ବଢ଼ାଇବା ?”

“ଅକ୍ଳେଶରେ ବଢ଼ାଇ ଦେଇଦେବ; କିନ୍ତୁ ମାତ୍ରା ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର
ବଢ଼ିବ—ଜେଲ କଟାଟ ସେତେ ସମ୍ଭଳ ଖୋଲ ଦେଇଯିବ ଯେ—”

“ସେଇଆ ତ ଭୁବନା । ଆରେ ବୁଢ଼ା କଣ କରିବ ?”

“ବୁଢ଼ା କିଛି ନ କରିବୁ—ଝିଟିଝିଟିଦଳ ପଛରେ ଲୁଗିବେ ଯେ—
ସେଟା କଣ ବଡ଼ ସୁଖର କଥା ?”

“ନିଶ୍ଚୟ ନା; କିନ୍ତୁ ସେଗୁଡ଼ାକ କଣ କରିବେ ? ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ
ଅଣ୍ଟିରେ ଥୁଲ ଦେବାର ଯେଉଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ଅସିଛି, ଶୁଣିଲେ ଅବାକ୍
ହୋଇଯିବ ।”

“କଣ ?”

“ସବୁକଥା କହିବି ନାହିଁ—ତେବେ ଏତିକି ମାତ୍ର ଶୁଣି ରଖ, ଆମ
କୃତ ‘ହଣ୍ଡରସନ୍’ ଜାହାଜରେ କାମ ପାଇଛି । କାମ ଚୋଲି କାମ,
ଖଲ୍ଲସୀମାନଙ୍କ ସଫେସର୍ବା ।”

“ଏଥରେ ସାପର ପାଞ୍ଚଟା ଗୋଡ଼ ଦେଖିଲେ କିମିତି ?”

“ତମ ପରି ବୁଦ୍ଧିଷ୍ଟ ମୋର ସାଥୀ ନୁହେଁ ବୋଲି—ଆରେ ଏଠାରୁ
ଯିବାରୁ ପଡ଼ିବ ତ ।”

“ଯିବାର ପୁଣି ଭୁବନା ?”

“ଏକା ହେଲେ ଜମା ନ ଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ପ୍ରମୀଳା—”

“ସେ କଣ ସଙ୍ଗରେ ଯିବ ?”

“ଯିବ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ନେକାରୁ ପଡ଼ିବ । ଅତି ଭୁବନ ବାବୁ ଏଠାରୁ
ଆସିବେ ?”

“ଆସିବା କଥା ଅଛି ।”

“ମୋ ହାତରେ ଅନେକ କାମ—ସେ ଆସିଲେ କହିବ, ଅତରଳ
ହେବାର ଦରକାର ନାହିଁ—ସବୁ ଠିକ ହୋଇଯିବ । ମୁଁ ସବୁ ଯୋଗାଡ଼
ଯଥା ଚର ରଖିଛି । ଯାଉଛି, ‘ହଣ୍ଡରସନ୍’ ଜାହାଜରେ କେତେକ ବନ୍ଦୋ-

ବସ୍ତ୍ର କରି ରଖିବ । ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ଏକ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଆମକୁ ଏଠିକାର କାମ ଶେଷ କରି ମୋଟହୋଟ ବାନ୍ଧିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଗୁରୁଆଡ଼େ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି କାମ କରିବାକୁ ହେବ । ମୁଁ କାଲି ରାତି ୧୦ଟା ପରେ ଆସିବି—ତମ କୁମାର ସାହେବଙ୍କୁ ବସାରେ ରହିବାକୁ କହିଥିବ ।”

—୧୧—

ସନ୍ଧ୍ୟା ୭ଟା—ଖାଇବାବେଳେ ଗଡ଼ିଗଲଣି; ତଥାପି ରାୟ ବାହାଦୁରଙ୍କ ଭ୍ରାତୃପତି ନାହିଁ—ଅଥଚ ସେ ନିଜେ ବଡ଼ ବେଶି ସମୟ ଧରି କାମ କରନ୍ତି । ଦୁଇ ଜଣ ଭଦ୍ର ଲୋକ ଦେଖା କରିବା ପରେ ସେ ବଡ଼ ବେଶି ଚଞ୍ଚଳ; ଘନ ଘନ ଦେଉଳରେ ଟଙ୍କା ଘଡ଼ିକ ଅନାଉଛନ୍ତି । ପ୍ରମୀଳା କୁମାର ଦାଦାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ‘ଟକ’ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଗୁଲିଯାନ୍ତି । ଯିବ ନାହିଁ କିଏ ? ଦୁଇ ଦୁଇ ଦିନ ତାଙ୍କ ଆମଲୁଣରେ ଯାଇ ‘ଟକ’ ଦେଖି ଆସିଛୁ ସେ—ଅବଶ୍ୟ ଭୁବନ ଦାଦା ସଙ୍ଗରେ ଥିଲେ ; କିନ୍ତୁ ଆଜି କେବଳ ଭୁବନ ଦାଦା ଅସୁସ୍ଥ ବୋଲି ଜଣ ‘ଟକ’ ଦେଖିବାଟା ବନ୍ଦ ରହିଯିବ ? କୁମାର ଦାଦାର ଆମଲୁଣ ଉପେକ୍ଷିତ ହେବ ?

ଘଡ଼ି ଦେଖି ଦେଖି ରାୟ ବାହାଦୁର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭରସା ହୋଇଗଲେଣି; ତଥାପି ତାଙ୍କର ଟଙ୍କାରେ କଣ ତାଙ୍କର ଘଡ଼ିଟା ଏତେବେଳେଯାଏ ଏଟା ବଜାଉ ନାହିଁ । ଟକ୍ ଟକ୍ ଟକ୍—ଗୁଲିଛୁ ନିୟମିତ ! ଟକିଏ ସଞ୍ଚଳ ଗୁଲି ନା, ସେ କଣ କଥା ଶୁଣିବ ନା ମାନବ ? ଏଟା ବାଜି ନ ଗଲେ ସେ ଡିଟେକ୍ଟିଭ୍ ସୁଦ୍ଧାମ ବାବୁ ଜମା ଏଠାକୁ ଆସିବେ ନାହିଁ । କଣ ଗୋଟାଏ ଗୁରୁତର କାମରେ ପଶୁ ବ୍ୟସ୍ତ ଅଛନ୍ତି ସେ ।

ରାୟ ବାହାଦୁର ଠିକ୍ ପାଗଳ ପରି ଧାଇଁ ଗୁଲୁଛନ୍ତି—ଉପର, ତଳ—ତଳ, ଉପର । ଦାସଦାସୀ ତ ଅବାକ୍ସେ ତ ବଛଣା ଛଡ଼ି ଉଠୁ ନ ଥିଲେ, ଆଜି ହଠାତ୍ ହେଲେ କଣ ? ପଚାରିବ କିଏ ? ସମୟ ବାହାର ମୁହଁ ଗୁଲି କାମ କରେ ନାହିଁ—ଗୁଲିଛୁ ସେ ତାର ନିୟମିତ, ସ୍ଵଚ୍ଛଳ ଗତିରେ । ତମର

ଦୁଃଖ ହେଉ କି ସୁଖ ହେଉ, ତାର କଣ ? ସାତେ ଆଠଟା; ଫୋନ୍‌ରେ ଶବ୍ଦ ହେଲା ଟଣ୍ ଟଣ୍ ଟଣ୍ । ରାୟ ବାହାଦୁର ଧାଇଁଯାଇ ଫୋନ୍ ଧରିଲେ ।

ପ୍ରଶ୍ନ ହେଲା — “ଆପଣ ?”

“ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର —”

“ଓ, ରାୟ ବାହାଦୁର ! ମୁଁ ଗୋଟାଏ ଜରୁର କାମରେ ବଡ଼ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲି ! ଅଭବା ସମୟ ପାଇଛି — ମୋର ଅନିଚ୍ଛାକୃତ ଅପରାଧ ପାଇଁ କ୍ଷମା କରବେ ! ଯଦି ବିଶେଷ ଜରୁର କାମ ଥାଏ, ମୁଁ ଏକ୍ସିଟି ସିବ; କିନ୍ତୁ ଛଦ୍ମ-ବେଶରେ ନ ହେଲେ ଯଦି ତଳିଆରେ । ଯୋଷିକ ପରିଚ୍ଛଦ ବଦଳାଇ ଘଣ୍ଟେ ଖଣ୍ଟେ ଭିତରେ ହାଜର ହେବି ।”

“ଭୁରଢ଼ ଆସ, ମୁଁ ବଡ଼ ବିପଦଗ୍ରସ୍ତ; ମୋର ମାନସମ୍ମାନ ସବୁ ଯିବାକୁ ବସିଛି, ବେବଳ ତମେ ଭରସା ।”

“ମୁଁ ଯାଉଛି ତପାଟିଏ ପରି । ଦରଉଅନ୍ ବାଟ ଛାଡ଼ିବ ତ ?”

“ସେ ବ୍ୟବସ୍ଥା ମୁଁ କରି ରଖୁଛି ।”

“ବେଶ୍, ମୁଁ ବାହାରୁଛି; କିନ୍ତୁ ମୋ ନାମ ଅପ୍ରବଣ ରଖିବେ । ମୁଁ ଜଣେ ତପା ମାନ୍ଦ୍ର ।”

ରାୟ ବାହାଦୁର ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଦରଉଅନ୍‌କୁ ଡାକି କହିଲେ, “ଜଣେ ତପା ମୋ ସଙ୍ଗରେ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସୁଛି । ସେ ଆସିଲେ, ମୋ ଶୋଇବା ଘରକୁ ଆଣି ଛାଡ଼ିବ, ବୁଝିଲ ? ଏଥିରେ ବିଦ୍ରୁମାସ୍ତ ଅବହେଳା କଲେ ଗୁକର ଯିବ ।”

ସଲମ୍ କରି ଦରଉଅନ୍ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲା । ରାୟ ବାହାଦୁର ଟେବୁଲରୁ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ଚିଠି ନେଇ ପଢ଼ିବାକୁ ବସିଲେ । ଦୁଆରରେ ଦୁର୍ଘ୍ଟ ବାଜି ଉଠିଲା । ରାୟ ବାହାଦୁର ଦୁଆର ମୁହଁରେ ଯାଇ ଅପେକ୍ଷା କଲେ; ଆସିଲା କିଏ — ସୁଦାମ ନା ପ୍ରମୀଳା ? ଆସିଲେ କିନ୍ତୁ ତପାବେଶୀ ସୁଦାମ ବାବୁ — ଦେଶ ବିଶ୍ୱାସୀତ ତଟେକ୍‌ଟିର୍ ।

ରାୟ ବାହାଦୁର ତାଙ୍କୁ ନେଇ ଭିତରକୁ ଯିବା ମାନ୍ଦ୍ରବେ ସୁଦାମ ବାବୁ ପଚାରିଲେ, “ଶବର କଣ ?”

“ବହୁତ — ବିଶେଷ ଜରୁର ନ ଥିଲେ ତମକୁ କଷ୍ଟ ଦିଅନ୍ତି ।”

“ମୋର ତ ଏହା ବ୍ୟବସାୟ, ଏଥିରେ କଷ୍ଟ କଣ ?”

“ଅଗ ଦ୍ଵାରଟା ବନ୍ଦ କରିଦେଇ ଆସେ”, କହି ରାୟ ବାହାଦୁର ଉଠୁଁ ଉଠୁଁ ସ୍ଵଦାମ ବାବୁ ନିଜେ ଯାଇ ଦ୍ଵାର ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ ।

ରାୟ ବାହାଦୁର କହିଲେ, “ସ୍ଵଦାମ, ତମେ ତ ମୋର ପର ନୁହଁ ?”

“ଅତି ହଠାତ୍ ଏ କଥା କ’ଣ ? ଆପଣଙ୍କର ଆଦେଶ କଣ ?”

“ବାପା, ମୁଁ ବଡ଼ ବିପଦରେ ପଡ଼ିଛି; ମୋର ବେକରୁ ପ୍ରାୟ ଏକ ଲକ୍ଷ ବାର ହଜାର ଟଙ୍କା ଗୈର ହୋଇଯାଇଛି ।”

“ଗୈର—? କେବେ—?”

“ଠିକ୍ ଗୈର ନୁହେଁ—ତେବେ ମୁଁ ଗୈର ହେବାକୁ ବସିଛି । ତମେ ବୋଧହୁଏ ଜାଣ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ତମ ବାପାଙ୍କୁ ଭଲରୂପେ ଜଣାଥିଲା ଯେ, ମୋର ଭ୍ରାତୃ ପରିବର୍ତ୍ତନର ପ୍ରଧାନ କାରଣ—ବଟଲର ଓ ଜୁ କମ୍ପାନୀ, ଆଜି ତମକୁ ଫୋନ୍ କରିବା ଆଗରୁ ସେହି ଦୁଇ କମ୍ପାନୀର ମେନେଜର ଅସି ମୋଠାରେ ଜଣାଇଗଲେ—ସେମାନଙ୍କୁ ଜାଲି ନୋଟ୍ ଦିଆ-ହୋଇଅଛି ମୋ ବେକରୁ । ହୁଏ ତ ଏଥିପାଇଁ ସେମାନେ ମୋତେ ଜେଲ ଦେଇପାରନ୍ତେ; କିନ୍ତୁ ମହତ୍ତ୍ଵ ସେମାନେ—କିଛି ବରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ କଣ ସେମାନଙ୍କ ଲେଖାରେ ଗୈର ହୋଇ ବସିଥିବି, ଅସହାୟ ପଡ଼ି ପରି ।”

“ନୋଟଗୁଡ଼ି କାହିଁ ?”

“ସେମାନଙ୍କଠାରେ ।”

“ଆପଣଙ୍କ ବେକର ଟଙ୍କା ରଖେ କିଏ ?”

“ମୋହର ପୁରୁଷ—ଭୁବନ ।”

“କେତେ ଦିନ ହେଲା ସେ କାମ କରୁଛନ୍ତି ?”

“ହେବ କିଛି ଦିନ ।”

“ସ୍ଵଭାବ, ଚରିତ୍ର ?”

“ମୋର ଭାଇ—ସହୋଦର ଭାଇର ପୁଅ ସେ । ଏହି ବଣର ରକ୍ତ ତାର ଶିରରେ ଶିରରେ ବହୁଛି ।”

“ତାଙ୍କଠାରେ ସମସ୍ତ ତହବଲ ଥାଏ ?”

“ଆଏ କିନ୍ତୁ ଦୁଇଟି ଗୁରୁ—ଗୋଟିଏ ମୋଠାରେ, ଗୋଟିଏ ତା
ଠାରେ ରହେ । ଦୁହେଁ ଏକାଠି ନ ହେଲେ ଗୁରୁ ଖୋଲିବା ସମ୍ଭବ
ଅସମ୍ଭବ ।”

“ଇତିମଧ୍ୟରେ ଆପଣଙ୍କ ଗୁରୁ କେବେ ତାଙ୍କୁ ଦେଇଥିଲେ ?”

“ନା”

“ଭଲ କିଛି ମନେ କରନ୍ତୁ ।”

“ଅପଥା ସନ୍ଦେହ କରୁଛ ? ମୋଠାରୁ ମୁଁ ତାକୁ ବେଶି ବିଶ୍ୱାସ
କରେ । ବାସ୍ତବିକ ବିଶ୍ୱାସର ପାତ୍ର ସେ— ।”

“କିଛି ମନେ କରବେ ନାହିଁ—ସନ୍ଦେହ ନ କଲେ ଆମ କାମ ଅତଳ
କି ନା ! ସବୁପ୍ରଥମେ ଆମ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼େ ନିବନ୍ଧନମୟ ଉପରେ । ଆଜ୍ଞା,
ଆପଣଙ୍କ ଗୁରୁ ଅନ୍ୟ କାହାର ପାଇବାର ସମ୍ଭାବନା ଅଛି ?”

“ମୋ ଅଗୋଚରରେ କେହି ତା ହରାଇବାବେ ନାହିଁ ।”

“ଆପଣଙ୍କ କନ୍ୟା ?”

“ପ୍ରମୀଳା ବିଚରା ଏସବୁ ଝଞ୍ଜଟକୁ କେବେ ପଶିବାକୁ ଗୁହେଁ
ନାହିଁ । ଜାଣେ ନାହିଁ ସେ, କାହିଁ ଆଏ ମୋର ଗୁରୁ, କାହିଁ ଆଏ ମୋର
ଟଙ୍କାକଉଡ଼ି ।”

“ଏହି ଟଙ୍କା ଗୋଲମାଲର କଥା ଆଉ କେହି ଜାଣନ୍ତି ?”

“ନା ।”

“ଭୁବନ ବାରୁ କିମ୍ବା ଆପଣଙ୍କ କନ୍ୟା ?”

“ଭୁବନ ତ ଦୃଢ଼ ହେଲା ଅସ୍ତ୍ରପୁ—ସେ କାମ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଯାଉ
ନାହିଁ । ଶୋଇ ରହୁଛି ଶୁଣିଲି । ସେ ସ୍ତ୍ରୀ ଥିଲେ ମୋର ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା
ଗଟକ୍ତା ? ପ୍ରମୀଳା ମଧ୍ୟ……ସନ୍ଧ୍ୟା ଟାରେ ତାର ବୁମାର ଦାଦାକୁ ନେଇ
‘ଟକ’ ଦେଖିବା ପାଇଁ ବାହାର ଯାଇଛୁ ।”

“ବୁମାର ଦାଦା ?”

“ବୁମାର ଧୃତ୍ୱଟି ପ୍ରସାଦ—ବଡ଼ ଅମାୟିକ ପିଲା, ବୁଲିବା ପାଇଁ ଏ
ଅପଳକୁ ଆସିଛନ୍ତି ।”

“ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କେତେ ଦିନର ପରିଚୟ ?”

“ଏହି ଅଳ୍ପ ଦିନ ହେଲା ସେ ଅସି ମୋର ବସନ୍ତ-ବୃତ୍ତିରେ ରହିଛନ୍ତି ।
ଏଥିରୁ ହିଁ ଅଳାପର ସୁବିପାତ ।”

“ଓଃ ! ଇତିମଧ୍ୟରେ ଆପଣଙ୍କ ବେଳରେ କାହାର ନୋଟ ଜମା
ରଖା ହୋଇଛି ?”

“ହଁ, ବଟଲର ଓ କୁ କମ୍ପାନୀର ପ୍ରାୟ ସାତ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ।”

“ଇତିମଧ୍ୟରେ କେହି ଟଙ୍କା ନେଇ ନାହାନ୍ତି ?”

“ନେଛନ୍ତି—Blick Bird & Co. ପ୍ରାୟ ଲକ୍ଷାଧିକ ଟଙ୍କା ।
ସେମାନେ ତା ଜମା ଦେଇଥିଲେ । ପାଞ୍ଚ ହଜାର ଟଙ୍କା ପୂର୍ବେ ନେଇ
ଯାଇଛନ୍ତି, ଆଜି ବାକି ଟଙ୍କା ନେଇଗଲେ— ।”

“ବଟଲର କି କୁ କମ୍ପାନୀ ଇତିମଧ୍ୟରେ କିଛି ନେଇ ନାହାନ୍ତି ?”

“ସେମାନେ ଆଜି ଯେଉଁ ଅତେଇ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ନେଲେ, ସେଥିରେ ହିଁ
ତ ଏ ସ୍ବଦ୍ଦାନାଶ ।”

“କାଗଜପତ୍ର କାହାଠାରେ ?”

“ଭୁବନ ନିକେ ରଖେ ।”

“କାହାନ୍ତି ସେ ?”

“ଘରେ ଅଛି ।”

“ସେ ଏଠାକୁ ଆସିପାରିବେ ?”

“ନିଶ୍ଚୟ—ପାରିବ ।”

“ତାଙ୍କରୁ ମୁଁ କିନ୍ତୁ ଅନୁରାଗରେ ଥିବି । ସେ ଆସିଲେ ତାଙ୍କଠାରୁ
ଶାନ୍ତାପତ୍ର ସବୁ ମାଗିନେବେ । ମୁଁ ଥରେ ଦେଖିବି—କେବେ କେତେ
ଟଙ୍କା ଜମା ହେଲା, କେତେ ଖରଚ କରାଗଲା । ଏହା ସବୁପ୍ରଥମେ ନ
ଜାଣିଲେ ଜମା ମୋ କାମ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଆଉ ଏ କଥା ପାଇଁ ଆପଣ
ଏଡ଼େ ଅତରଳ ହେଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଆପଣ ଭୁଲ ହୋଇ ବସନ୍ତ—
ଦେଖନ୍ତୁ କଣ ହେଉଛି ।”

“ମୋ ଭରସା ଏକମାତ୍ର ତମେ, ସହର ପୋଲିସ୍‌ରୁ ମୁଁ ଜାଣିଲେ
ଗୋଟାଏ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ହେବ ଭାବି ତମକୁ ଜାଣିଲି । ତମେ ତ ଘରର ପିଲା ।”

“ସେଥିରେ ଆପଣଙ୍କର କଣ ସନ୍ଦେହ ଅଛି ?”

“ପାଗଳ ! ଆଜ୍ଞା, ମୁଁ ଭୁବନକୁ ଚାହାନ୍ତି । ତମେ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାସେ ପାଖରେ ରହ” କହି ସ୍ୱୟଂ ବାହାଦୁର ବାହାଦୁରକୁ ଯାଇ ଡାକିଲେ,
 “ଭଜୁଆ ! ଭୁବନ ବାବୁ !”

ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭଜୁଆ ଆସି ସଲମ୍ କର କହିଲା, “ମୋତେ କେହି ଡାକିବା ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ସେ କବାଟ କିଲି ଝଟା ବେଳୁଁ ଶୋଇପଡ଼ିଛି ।”

“ଆଜ୍ଞା ଯା, ମୁଁ ଡାକୁଛି କହିବୁ ।”

ଭଜୁଆ ଫେର ଆସି ଶୁଣି କହିଲା, “ହଜୁର, ଡାକି ଡାକି କବାଟ ପେଲି ପେଲି ହଇଗଣ ହୋଇଗଲା, ବାବୁ ସାହେବ ଜମା ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ; ବଡ଼ ଶୋଇପଡ଼ିଛି ।”

“ଆଜ୍ଞା ଯା,” କହି ସ୍ୱୟଂ ବାହାଦୁର ଭିତରକୁ ଆସିଲେ । ସୁଦାମ ବାବୁ ଶୁଣି କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା; ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । କାଲି ସକାଳେ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ସବୁ ଖାତାପତ୍ର ମଗାଇ ରଖିଥିବେ; ମୁଁ ୧୦।୧୧ଟା ମଧ୍ୟରେ ଆସି ଦେଖା କରିବି । ଆପଣଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତ କିଛି ନାହିଁ—ଯେ ନେଇ, ସିମିତି କରି ନେଇ, ମୁଁ ଠିକ୍ ଧରିଦେବି । ଆପଣ କୌଣସି ଗୋଲମାଲ ନ କରି କେବଳ ଭୁଲ ହୋଇ ବସି ରହନ୍ତୁ ।”

ସୁଦାମ ବାବୁ ବିଦାୟ ନେଇ ପ୍ରଥମେ ଭୁବନ ବାବୁଙ୍କ କୋଠରୀ ଦ୍ୱାରରେ ଧକ୍କା ଦେଲେ; କିନ୍ତୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଜବାବ ନ ପାଇ ସଦର ଗୁମ୍ରାହ ବାହାର ପଡ଼ି ଉତ୍ତର ତରଫର ଗଲ ବାଟେ ବଗିଚା ପଛପଟ ଦୁଆରରେ ଆସି ଧକ୍କା ମାରି ଦେଖିଲେ, ଦୁଆର ଖୋଲା । ସ୍ୱପ୍ନିତ-ନିଶ୍ୱାସ ଶୁଣି ସେ ଭିତରକୁ ପଶିଗଲେ—ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ ପଟର ଗୁମ୍ରା ଧର ଯାଇ ଯାଇ ଭୁବନ ବାବୁଙ୍କ କୋଠରୀରେ ପହଞ୍ଚି ଦେଖନ୍ତି—ଦ୍ୱାର ମୁକ୍ତ । ଏବେ ତଥ୍ୟ ଯେ କାମ ହାସଲ ହେବ, ସୁଦାମ ବାବୁ ଜମା ଭାବି ନ ଥିଲେ । ଦ୍ୱାର ଖୋଲା ପାଇ ତରଫଗାତ୍ କୋଠରୀ ଭିତରକୁ ପଶି ଦ୍ୱାର ବନ୍ଦ କଲେ । ଅଣ୍ଟାରୁ ଗୁରୁ ଗୋଷ୍ଠୀ ଏ କାଳ୍ପ ଏକ, ଦୁଇ, ତିନି କରି ଭୁବନ ବାବୁଙ୍କ ନାଟ—ଯାକ ଟ୍ରାକ୍ ଡିମେ ଡିମେ ଖୋଲି ଦେଖିଲେ, ସନ୍ଦେହଜନକ ବାହୁଁ କିଛି ନାହିଁ । ଶେଷ ଥର ଦେଉଆଲର ଅଲମାର ଖୋଲି ଏବେ ଏବେ ସମସ୍ତ ଜିନିଷ ପରୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ କିନ୍ତୁ ବ୍ୟର୍ଥ । ସନ୍ଦେହଜନକ

ସେଥିରୁ ମଧ୍ୟ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଖୋଜୁ, ଖୋଜୁ ଶେଷରେ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରେଟିଆ ବାବୁ ଭିତରେ ମିଳିଲା ବେବଳ ସାପଡ଼ମ୍ବ ଭଲଆ ସବୁଜ ରଙ୍ଗର କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବଟିକା । ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ ଛାତ୍ରଟି ନେଇ ଆସିଥିବା ବାଟରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ ବାହାର ଚାଲିଗଲେ ସେ ।

—୧୨—

ବିପଦ କେବେ ଏବୁଟିଆ ଆସେ ନାହିଁ । ଆସେ ସେ ସାଙ୍ଗୋପାଙ୍ଗ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ସଦଳବଳରେ ଜଳାଇ ପୋଡ଼ାଇ ମାରିବା ପାଇଁ । ସୁଦାମ ବାବୁ ଅଶ୍ୱାସନା ଦେଇଗଲେ ମଧ୍ୟ ଗୁମ୍ଫା ବାହାଦୁର ତିଳେ ମାନ୍ଦି ସାନ୍ତୁ ନା ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଯଶକୁ ଯଶ ବେବଳ ତାଙ୍କର ମନେ ହେଉଥିଲା, ସେ ଚୋର, ଦସ୍ତ, ପ୍ରବଞ୍ଚକ; ତାଙ୍କର ଅବହେଳାରେ ହିଁ ଏ ବିପଦ । ଯେଉଁ ବଟିକାର ଓ ଜୁ କମ୍ପାନୀର ଅନୁଗ୍ରହରେ ଗାନଦୁଃଖୀର ସନ୍ତାନ— ଆଜି ସେ ଗୁମ୍ଫା ବାହାଦୁର, ସେମାନଙ୍କଠାରେ ପ୍ରବଞ୍ଚନା । ଅତି ମହତ୍ତ୍ୱ ସେମାନେ । ନ ହେଲେ ଏତେବେଳେ ଯାଏ ହାତବତ୍ତା ଯୋଡ଼ିତ ହାତରେ ଅସି ପଡ଼ିଯାନ୍ତାଣି ।

କମିତି କର ଜାଲ ନୋଟ୍ ଆସିଲା ? ଭୁବନକୁ ତ ଅବଶ୍ୟାସ କରବାକୁ ମନ ବଳୁ ନାହିଁ ।

ପିତୃସ୍ଥାନ ସେ ବିଗୁର ! ବାହାର ବୁ-ଚକରେ ଏ ବିପଦ ?

ଭବ ଭବ କିଛି ସ୍ଥିର କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି ସେ । ଘଡ଼ିରେ ଆଖି ପଡ଼ିବା ମାନ୍ଦିକେ ତମକ ଉଠିଲେ, ସାତେ ବାରଟା—। ସଙ୍ଗନାଶ, ପ୍ରମୀଳା କାହିଁ ? ସେ ଯେ କୁମାର ଦାଦା ସଙ୍ଗରେ ଟକି ଦେଖିବ ବୋଲି ପାଞ୍ଚିଟା ବେଳେ ବାହାର ଯାଇଛୁ । ପ୍ରଥମ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ତ ସଂଗ୍ରହ ବେଳେ ଶେଷ ହେବା କଥା; ତେବେ ଏତେ ଡେରି କ'ଣ ? ୨ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଦେଖିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏତେବେଳକୁ ଆସି ଘରେ ପହଞ୍ଚିବା ଉଚିତ ଥିଲା । ଗୁମ୍ଫା ବାହାଦୁର ଛଟପଟ ହୋଇ ଉଠିଲେ—ପ୍ରମୀଳାର ହେଲା କଣ ? ସେ ତ ଭୁବନରେ କେବେ ଏତେ ଶୁଦ୍ଧି ଯାଏ ଏବୁଟିଆ ରହେ ନାହିଁ । ସଙ୍ଗରେ ଅବଶ୍ୟା କୁମାର

ଧୂଳି ଚିପିଯାଉ ଅଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ? ଶିଳକୁ ବେତ ମାରିବାକୁ ଲଜ୍ଜା ହେଉଥିଲା ତାଙ୍କର । କାହିଁକି ସେ ବୁମାର ସଙ୍ଗରେ ଯିବାକୁ ଅନୁମତି ଦେଲେ ? କିଏ ଏ ବୁମାର, କାହୁଁ ଅସିଛି ଏ ? ଏହା କଥା ସତ ମିଛ ନ ଜାଣି ଏକାବେଳେକେ ଏଡ଼େ ବିଶ୍ୱାସ କରିବାଟା ସମୀଚୀନ ହୋଇଛି କି ? ନା, ନା, ବିନୟୀ, ନମ୍ର, ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକ, ଭୟ କଣ ? ହୁଏ ତ ଯୁ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଦେଖି ଫେରିବାକୁ ଡେରି ହେଉଥିବ । କିନ୍ତୁ ଡେରି ହେବ କଥା ? ଶିଳ ଗାଡ଼ି ନେଇ ଯାଇଛି ସେ । ବୁମାର ସାହେବ ପାଖକୁ ଲୋକ ଗଲା, ସେ ମଧ୍ୟ ଫେରି ନାହିଁ—ଏକ୍ସିଡ଼େଣ୍ଟ ହେଲା କି ଅଜ—?

ରାୟ ବାହାଦୁର ଅଧୀର ହୋଇ ଡାକିଲେ—

“ଭଉଁଅ ।”

“ହଜୁର ।”

“ରାମଶଙ୍କର ?”

“ସେ ତ ଅପାଙ୍କ ସନ୍ତାନରେ ଯାଇଛି ।”

“ଯାଇଛି ? ଅହ, କିନ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ପଠାଅ ।”

“ସେ ମଧ୍ୟ ଯାଇଛି—”

“ଯାଇଛି, ଯାଇଛି—ଯାଇଛି ତ ଏତେବେଳେ ଯାଏ କରୁଛି କଣ ? ଗାଡ଼ି ନେଇଯାଅ ।”

“ହଜୁର ।”

ପ୍ରମୀଳା କଲା କଣ ? ଆଜି ଆସୁ, କେବଳ ସ୍ନେହ ପାଇ ପାଇ ବୁଝିଛି ସେ ମୁଁ କେବଳ ସ୍ନେହ ହିଁ କରିଜାଣେ, ଦଣ୍ଡ ଦେଇ ପାରେ ନା—ମୋର ଶକ୍ତି ନାହିଁ, ମୁଁ ବୁଦ୍ଧ, ରୁଗ୍ନ । ଆଜି ଫେରୁ, ଥରେ ଭଲ କରି ବୁଝାଇ ଦେବ । ଏତେବେଳେ ଯାଏ ମୋ ଶକ୍ତିସାମର୍ଥ୍ୟର ଅଭାବ ଘଟି ନାହିଁ, ଏତେବେଳେ ଯାଏ ତାକୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବାର ଶକ୍ତି ଯଥେଷ୍ଟ ଅଛି ।”

ଭଉଁଆ ଆସି ଦୁଆରରେ ଡିଙ୍ଗା ହେଲା । ରାୟ ବାହାଦୁର ତା ଆଡ଼େ ଅନାଇବା ମାତ୍ରେକେ କହିଲା, “ହଜୁର, ବୁମାର ସାହେବ କି ଅପାଙ୍କ କେହି ଫେରି ନାହାନ୍ତି ।”

“କଣ ?”

“ବସାକୁ ଫେରି ନାହାନ୍ତି ।

“ରାମଶଙ୍କର ଫେରିଛନ୍ତି ?”

“ହଜୁର ।”

“ବୋଲୁଛି ଜଳନ୍ତି ।”

ପର୍ଦାର ଅନ୍ତରାଳରୁ ରାମଶଙ୍କର ଆସି ସଲମ କରି ଛୁଟି ଦେଲେ । ରାୟ ବାହାଦୁର ପଚାରିଲେ, “ତମେ କୁମାର ସାହେବଙ୍କ ବସାକୁ ଯାଇଥିଲୁ ?”

“ହଜୁର ।”

“କେତେବେଳେ ସେମାନେ ବାହାରିଛନ୍ତି ?”

“ଦରଜିଆନ୍ କହିଲା, ସାତେ ପାଞ୍ଚଟା ବେଳେ ।”

“ତାଙ୍କ Secretary ବସାରେ ଅଛନ୍ତି ?”

“ଜା—ନା ହଜୁର ।”

“ସଙ୍ଗରେ ଯାଇଛନ୍ତି ସେ ?”

“ଜା—ନା ହଜୁର ।”

“ଜା—ନା, ଜା—ନା !! କାହିଁ ଗଲା ସେ ?”

ଦରଜିଆନ୍ କହିଲା, “ପ୍ରାୟ ୮ଟା ବେଳୁ ସେ ବାହାରିଛନ୍ତି; ଏତେବେଳେ ଯାଏ ଫେରି ନାହାନ୍ତି ।”

“କାହିଁ ଯାଇଛନ୍ତି—କିଛି କାଣେ ସେ ?”

“ନା ।”

“ଆମ ଗାଡ଼ିଟା ?”

“ଆପାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ।”

“ଯାଅ ଆଉ ଦୁଇଟା ଗାଡ଼ି ନେଇ, ଚାରିଆଡ଼େ ଖୋଜାଖୋଜି କର । ଅଳ୍ପତଃ ଗାଡ଼ିଟା ତ ପାଇବ ।”

“ହଜୁର ।”

ରାମଶଙ୍କର ବିଦାୟ ନେବା ମାତ୍ରେ ରାୟ ବାହାଦୁର ଫୋନ ଧରି ଡାକିଲେ—

“ସୁଦାମ ବାବୁ !! ସୁଦାମ ବାବୁ !!”

ପ୍ରଶ୍ନ ରୂପେ ଉତ୍ତର ଆସିଲା, “କିଏ ?”

“ମୁଁ ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର ।”

“ରାୟ ବାହାଦୁର ?”

“ହଁ ; ଅପଣ ?”

“ଶମ୍ଭୁନାଥ !”

“ସୁଦାମ ବାବୁଙ୍କ ସହକାଶ ନା ?”

“ଆଜ୍ଞା ହଁ ।”

“ସୁଦାମ ବାବୁ କାହାନ୍ତି ?”

“ଏଇ ମାତ୍ର ଶୋଇବାକୁ ଗଲେ ।”

“ତାଙ୍କୁ ଥରେ ଜାଣିଲ; ବିଶେଷ ଦରକାର ।”

ରାତି ୧୨ଟା ବାଜିଲା । ରାୟ ବାହାଦୁର ଆଦୁର ଅଧିକ ଅଧୀର ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ପ୍ରମୀଳା କଣ ଜାଣିବ ? ନା ନା, ସେ ବଞ୍ଚିଥିଲେ କେବେ ଏତେ ଜେରଯାଏ ମୋ ବିନାଦୁମିତରେ ବାହାରେ ରହନ୍ତା ନାହିଁ । ସେ ଯେ କେବଳ ତାପ ବୋଲି ମୋତେ ଜାଣେ ନାହିଁ; ମୁଁ ଯେ ତାର ପିତା, ମାତା, ଭ୍ରାତା ଭଗିନୀ—ବନ୍ଧୁ ସଖା, ଏକାଧାରରେ ସବୁ । ସେ କଣ ମୋର ସ୍ନେହର ଅମରୀଦା କରି ଅନ୍ୟ କିଛି କରିପାରେ—ଯଦିଂରେ ଲୋକତଷ୍ଟରେ ମୋ ମୁଣ୍ଡ ନରୁଁ ପଡ଼ିବ ?

ଫୋନ୍‌ରେ ଶବ୍ଦ ହେଲା ଟଣ୍, ଟଣ୍, ଟଣ୍ । ରାୟ ବାହାଦୁର କାନରେ ଧରି କହିଲେ, “Hallow.”

“ରାୟ ବାହାଦୁର ?”

“ହଁ, ସୁଦାମ ବାବୁ ।”

“ଆଜ୍ଞା, ବ୍ୟାପାର କଣ ?”

“ତକ୍ଷିକ ଅସ. ମୋର ସର୍ବନାଶ ହେବାକୁ ବସିଛି—ପ୍ରମୀଳା ମିଳୁ ନାହିଁ ।”

“ପ୍ରମୀଳା ?”

“ହଁ, କୁମାର ସାହେବଙ୍କ ବସାକୁ ମଧ୍ୟ ଲୋକ ପଠାଇଥିଲ; ସେ ସୁଦ୍ଧା ଫେରି ନାହାନ୍ତି । ମୁଁ କହିଥିଲି, ଟକ ଦେଖିବା ପାଇଁ ମେମାନେ ଯାଇଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଗୋଟାଏ ବାଜିବାକୁ ବସିଲାଣି, କେହି ଫେରୁ ନାହାନ୍ତି ।

ବ୍ୟାପାର କଣ, ବୁଝି ହେଉ ନାହିଁ । ସମ୍ଭବତଃ ମୋ ବରୁଦରେ ଗୋଟାଏ ଭୀଷଣ ସତ୍ୟର ଗୁଳି—ଧନରେ, ମାନରେ ମାରବେ ମୋତେ । ପ୍ରାଣରେ ମାରିଥିଲେ ମୁଁ ବାସ୍ତବିକ ବ୍ୟାକୁଳ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ତମେ ଶୀଘ୍ର ଆସ—ତମେ ହିଁ ମୋର ଏକମାତ୍ର ଭରସା । ପୋଲିସ୍ ହାତରେ ଏ ବ୍ୟାପାର ଦେବାକୁ ମୋ ମନ ବଳୁ ନାହିଁ । ଚଞ୍ଚଳ ଆସ, ମୁଁ ନିଜେ ତମ ସଙ୍ଗରେ ଯୋଗ ଦେବି । ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ହେଉ, ଯାହା ହେଉ—ସିମିଟି ହେଉ, ପ୍ରମୀଳାକୁ ଉଦ୍ଧାର ନ କଲେ ମୁଁ ବଞ୍ଚିବି ନାହିଁ । ଏ କଥା ତମକୁ କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଜାଣି ମଧ୍ୟ ଜଣାଇ ଦେଲି—ଚଞ୍ଚଳ ଆସ ।”

“ବିପଦରେ ଏଡ଼େ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ ନଳିନୀ ? ମୁଁ ମୋର ସହକାରୀକୁ ନେଇ ଯାଉଛି ଛଦ୍ମବେଶରେ । ଯଦି ଅସୁବିଧା ନ ହୁଏ, ସଦର ପାଟକରେ ଏକୃଷ୍ଟିଆ ଆମ ସଙ୍ଗରେ ଦେଖା କରିବେ । ଅପଣଙ୍କ ଘରକୁ ପଶିବାର ବିଶେଷ କିଛି ଦରକାର ନାହିଁ । ଅପଣଙ୍କୁ ଦୁଇ ଏକ କଥା ପଚାରୁ ଅମେ ନିଜ କାମରେ ହାତ ଦେବୁଁ । ଭୁବନ ବାବୁ ଉଠିଛନ୍ତି ?”

“କିଛିପଣ ପୁରୁଷ ସେ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ବଡ଼ କାତର ହୋଇପଡ଼ିବାରୁ ତା ଗୁରୁ ଆସି ମୋତେ ଖବର ଦେଇଦେଲା । ତାଙ୍କର ଦେଖି ଔଷଧ ଦେଲେ । ଏବେ ସେ ରୂପରାମ୍ ଶୋଇ ରହୁଛି, ତାକୁ ଉଠାଇ ବ୍ୟସ୍ତ କରିବାକୁ ଗନ ଗଲା ନାହିଁ । ବଡ଼ କଷ୍ଟ ପାଉଛି ସେ ।”

“ଆହା, ଆମେ ଯାଉଛୁ—ମାତ୍ର ସଦର ଗେଟ୍‌ରେ ଆସି ଦେଖା କରି ପାରିବେ କି ?”

“ନିଶ୍ଚୟ, ଆଜି ନିଜେ ନିଜକୁ ଦେଖି ପାରୁ ନାହିଁ—ପ୍ରମୀଳାକୁ ଫେରାଇ ପାଇବା ପାଇଁ ଅସାଧ୍ୟ ସାଧନ କରିବାକୁ ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ; କିନ୍ତୁ ଶରୀର କଣ କରିବି ମୋର ?”

“ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥାନ୍ତୁ—ସଙ୍ଗରେ କାହାରିକୁ ରଖିବେ ନାହିଁ ।”

—୧୩—

ପ୍ରସ୍ତାବମତେ ରାୟବାହାଦୁରଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ଯାହା କିଛି ଜାଣିବା ପ୍ରୟୋଜନ ଥିଲା, ଜାଣି ନେଇ ସହକାରୀ ଶମ୍ଭୁନାଥ ସହ

ଛଦ୍ମବେଶୀ ସୁଦାମ ବାବୁ ଧାଇଁଲେ କୁମାର ଧୂର୍ଢ଼ପ୍ରସାଦଙ୍କ ବସାକୁ । ଦେଖାଯାଉ, ଯଦି ଏତେବେଳେ ଯାଏ ସେ ଫେରିଥାନ୍ତି—କାର୍ଯ୍ୟର ଗୁରୁତ୍ବ ଅନେକ ପରିମାଣରେ କମିଯିବ । ଫାଟକ ଯେ ବନ୍ଦ ରହିଛି—ତେବେ କଣ ସେ ଫେରିଲେଣି ? ଫେରିଥିଲେ ପ୍ରମୀଳା ଯାଆନ୍ତା କାହିଁ ? ଘରକୁ ଫେରିବାର ସହଜ ସରଳ ନିକଟ ପଥ ଦେଇସେ ନିଜେ ଏଠାକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ବିଶେଷ ଭାବରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଦେଖିଛନ୍ତି, କେହି ସେ ବାଟେ ଗାଡ଼ରେ ଯାଉଛନ୍ତି କି ନାହିଁ । ତେବେ ଫାଟକ ବନ୍ଦ କିଆଁ ? ମାଲିକ ତ ବାହାରରେ ଥିବାଯାଏ ଫାଟକ ବନ୍ଦ ରଖିବା କଥା ନୁହେଁ ! କିନ୍ତୁ ଯଦି ସେ ସାଗୁରୁତ ବାହାରେ କଟାଇବାକୁ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଥାନ୍ତି, ତେବେ ସେ ଅଲଗା କଥା । ଯାହାହେଉ, ପ୍ରଥମରୁ ହିଁ ସାବଧାନ ହେବା ଏକାନ୍ତ ଦରକାର । କହିଲେ, “ଶମ୍ଭୁ, ତମେ ଏକ କାମ କର, ଯେ ପଟଟା ଦେଖିଛ ନା ?”

“ସେ ବର୍ଷ ଏଠାରେ ଯମାସ କାଳ ଗୁଜର କରିଥିଲ ପର ?”

“ଓ ! ହଁ—ଭଲ କଥା, ତମେ ପଛ ପଟ ଦୁଆର ଖୋଲି ବଗିଚା ଭିତରେ ପ୍ରଗସ୍ତା କର—ବାହାରକୁ ଦେଖିଲେ ତତ୍ପକ୍ଷଣାତ୍ ତାର ଅନୁସରଣ କରିବ, ମୋ ଅପେକ୍ଷାରେ ରହିବା ତମର ଦରକାର ନାହିଁ ।”

ଶମ୍ଭୁନାଥ ଓସ୍ତାଦ୍ ପିଲା—ତା ଉପରେ ଅନେକ କାମର ଭାର ଦେଇ ସୁଦାମ ବାବୁ ନିଷ୍ପିନ୍ନ ରହିପାରନ୍ତି । ସେ ସହଜରେ ଛାଡ଼ିବା ପାନ୍ତି ନୁହେଁ, ଜୋକ ପରି ଲାଗିରହିବ ନା ! ଶମ୍ଭୁନାଥ ଗୁଲିଯିବା ମାନ୍ଦ୍ରକେ ସୁଦାମ ବାବୁ ଫାଟକରେ ଯାଇ ଧକା ମାରିଲେ । ଥରେ ଦୁଇ ଥର ନୁହେଁ, ଗୁରୁ ପାଞ୍ଚ ଥର; କିନ୍ତୁ ଜବାବ ନାହିଁ । କ୍ରାନ୍ତଭାବେ ହୁଣ୍ଟି ଦେବା ପାଇଁ ଆଦେଶ କଲେ । ଶବ୍ଦ ପାଇ କିଛିପକ୍ଷ ପରେ ଆଖିରୁ ନିଜ ପୋଛି ଦରଜିଆନ୍ ଆସି ଫାଟକ ପାଖରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ପରୁରୁଲ, “ଆପଣ ?”

“କୁମାର ସାହେବଙ୍କ କକେଇ ।”

“କେଉଁଠାରୁ ଆସୁଛନ୍ତି ?”

“କେଲୁଠି ହୋଟେଲରୁ—ଏହିପକ୍ଷୀ କୁମାର ସଙ୍ଗରେ ଦେଖାକରିବା ମୋର ନିତାନ୍ତ ଦରକାର—ତାକୁ ପଠାଇ ଦିଅ ।”

“ସେ ତ ବସାରେ ନାହାନ୍ତି ।”

“ନାହାନ୍ତି ! ଗଲେ କାହିଁ ?”

“ବାହାରକୁ ଯାଇଛନ୍ତି ।”

“ବାହାରକୁ ? ଶୁଦ୍ଧ ଦୁଇଟା ବାଜିଗଲାଣି— ଫେରି ନାହାନ୍ତି ? ସେ କଣ ବସବର ବାହାରକୁ ଇମିତି ଯାଆନ୍ତି ?”

“ନା ହଜୁର, ଅତି ସ୍ୱପ୍ନ ବାହାଦୁରଙ୍କ କନ୍ୟା ନିମନ୍ତେ କରୁନେଇ ଯାଇଛନ୍ତି ।”

“କେତେବେଳେ ଫେରିବେ ?”

“କିଛି କହ ନାହାନ୍ତି ।”

“ଏଠାରେ ଟେଲିଫୋନ ଅଛି ?”

“ଅଛି ।”

“ସ୍ୱପ୍ନବାହାଦୁରଙ୍କ ଠିକଣା ଜାଣ ?

“ଜାଣେ ।”

“ଗୁଲ, ଏହିକ୍ଷଣି ରୁମାର ସାହେବକୁ ଜାକିବାକୁ ପଡ଼ିବ—ବିଶେଷ କରୁର କାମ ଅଛି । ଡେରି କଲେ ସବୁନାଶ ।”

ଫାଟକ ଖୋଲିବ କି ନା, ଦରଉଆନ ବଗୁର ଶୁଣି ଶୁଣି କିଛି ସ୍ଥିର କରିପାରୁ ନ ଥାଏ । ସୁଦାମ ବାବୁ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ କହିଲେ, “ରୁମାର କଣ ଭଦ୍ରଲୋକ ସଙ୍ଗରେ ଇମିତି ବ୍ୟବହାର କରାଯିବାକୁ ସିଖାଇଛନ୍ତି ? ତଥଳ ଫାଟକ ଖୋଲ ।”

ବଗୁର ସମ୍ମୁଖେ ଅନିଚ୍ଛାସତ୍ତ୍ୱେ କବାଟ ଖୋଲିଲା । ସୁଦାମ ବାବୁ ଭିତରକୁ ଗୁହଁ ଦେଖିଲେ ଚଟକିନା ଗୋଟିଏ ଅଲୁଅ ଜଳ ଉଠି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଲାଗିଗଲା । ସୁଦାମ ବାବୁ ପଚାରିଲେ, “ଏଠାରେ ଅଉ କିଏ ଅଛି ?

“କେହି ନାହାନ୍ତି । ସେହେତେର ବାବୁ ବୁଝିନେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ଗୁରୁର ଦୁଇ ଜଣ ମଧ୍ୟ ଆଜି ସନ୍ଧ୍ୟାରୁ ରୁମାର ସାହେବ ନାହାନ୍ତି ଦେଖି କେଉଁ-ଅଳେ ଆଜ୍ଞା ଦେବା ପାଇଁ ପଳାଇଗଲେ, ମୁଁ ଏବୁଟିଆ ଅଛି ଅଜ୍ଞା ।”

“ଅଉ ଲୋକ କେହି ନାହାନ୍ତି ?”

“ଆଜ୍ଞା ନା— ।”

“ଏହା ତ ଭଲ ନୁହେଁ, ରୁମାର ସାହେବଙ୍କ ପାଖରେ ଟଙ୍କା ବରଫ ସୁନାରୁପା ଥାଏ—ଇମିତି ଘରଦ୍ୱାର ଛଡ଼ ଦେଇ ଶୁଦ୍ଧରେ ବୁଲିବା ଭାଷ

ଅନ୍ୟାୟ । ଅତି ଆସନ୍ତୁ ସେ, ମୁଁ ସବୁ ଠିକ୍ କରି ଦେଉଛି । ଗୁରୁରାଜାଙ୍କ
ଫେରିଲେ କବାଟ ଖୋଲିବ ନାହିଁ—ମୁଁ ଦେଖିବି ସେମାନଙ୍କର ଗୁଲ୍‌କ-
ପଣିଆ, ପୂର୍ବ ବେତନ ନେଇ ଇମିତି କାମ କରିବେ ନା ?”

ସୁଦାମ ବାବୁଙ୍କର ମାଲିକିଆଣିଆ କଥାରେ ଦରଉଆନ୍ ବିଗୁରା ଟିକେ
ନଇଁପଡ଼ିଲା, କାଳେ ଗେଟ୍ ଖୋଲିବାକୁ ଡେରି ହେଲା ବୋଲି ବୁମାର
ସାହେବଙ୍କୁ କହି କହୁ ଯଦି ଗୁରୁଟା ଛଡ଼ାଇ ଦିଅନ୍ତି ! ଏତେ ବେଶି
ବେତନରେ ଇମିତି ସୁଖର ଗୁରୁଟାଏ ମିଳିବା ତ ସହଜ ନୁହେଁ । ଓଠ
ଦୁଇଟି ଛିଦ୍ରେ ଗୁଟି କହୁଲା, “ମୁଁ କଣ କରିବି ହଜୁର, ମୋ କଥା ତ
ସେମାନେ ଜମା ଶୁଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଗେଟ୍ ବନ୍ଦ କରାଇ ସେମାନେ ପଛପଟରେ
ବାହାର ଗଲେ, ମୋ ଅପରାଧ କଣ ?”

“ନା, ତୋର ଅପରାଧ କିଛି ନାହିଁ ଯେ; କିନ୍ତୁ ଦରଉଆନ୍ ତୁ—
ସବୁଥାଡ଼େ ଲକ୍ଷ୍ୟରଖିବା ଉଚିତ ତୋର ।”

“କଣ କରିବି ହଜୁର, ମୋତେ ଗେଟ୍ ବନ୍ଦ କରି ସହର ଦେବା
ପାଇଁ ସେକେଟର ବାବୁ କହୁଯାଇଥିଲେ, ମୁଁ ଫାଟକରେ ଥିଲି ।”

“ଆଜ୍ଞା ହେଉ, ବୁମାର ସାହେବ ଫେରିଲେ ସେମାନଙ୍କ ବ୍ୟବସ୍ଥା
କରାଯିବ । ବୁମାରକ ଶୋଇବା ଘର କେଉଁଟା ?”

“ଏହି ଯେ ପାଖ କୋଠା ।” ସୁଦାମ ବାବୁ ଯାଇ ପରୀକ୍ଷା କରି ଅତି
ସହଜରେ ବୁଝି ପାରିଲେ, ଯିଏ କେହି ହେଉ ନା, ଅଲ୍‌ସଣ ପୁରବେ ଏଠାରେ
ନିଶ୍ଚୟ ଶୋଇଥିଲା; ନରୁବା ବଛଣା ପହର ଅବସ୍ଥା ଲମ୍ବି ହେବା
ଅସମ୍ଭବ । ପଲକ ତଳୁ ଧୂଆଁ ଉଠୁଥିଲା ଅଧମୋଡ଼ା ସିଗାରେଟର ।
ଦରଉଆନ୍ ଭଲ କେହି ତ ନାହିଁ, ସିଗାରେଟ ପିଇଲା କିଏ ? ସୁଦାମ ବାବୁ
ଧମକ ଦେଇ କହୁଲେ, “ଦରଉଆନ୍ ! ମୋଠାରେ ମିଛ କରିବା ସହଜ
ନୁହେଁ, ଏହିକ୍ଷଣି କହୁଥିଲୁ କେହି ଏଠାରେ ନାହାନ୍ତି, ତେବେ
ସିଗାରେଟଟା ପିଇଲା କିଏ ?”

ଦରଉଆନ୍ ମୁହଁ ଶୁଖିଗଲା—ପ୍ରକୃତରେ ସେ ବିଗୁରା କିଛି ଜାଣେ
ନାହିଁ, ସୁଦାମ ଧମକ ଦେଇ କହୁଲେ, “ସତ କହ ।”

“ହଜୁର, ମିଛ କହୁ ମୋର ଲଭ କଣ ? ମୋ ଛଡ଼ା କେହି ଏଠାରେ ନ ଥିଲେ । ମୁଁ ତ ଜାକେନରେ କେବେ ସିନାରେଟ ପିଇ ନାହିଁ । ସାହେବ ଅଇଁଠା ଖାଇ କଣ ଜାତି ଦେବ ? ବାସ୍ତବକ ହଜୁର ମୁଁ ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ, କମିତି କରି ଏଠାକୁ ଅଧସିଆ ଜଳଜଳିଆ ସିନାରେଟ୍‌ଟାଏ ଆସିଲା ? ନିଶ୍ଚୟ କେହି ଆସିଥିଲା ଏଠାକୁ । ଆସିବ ବା କମିତି ? ମୁଁ ତ ଶିତି ତଳେ ଶୋଇଥିଲି କବାଟ ବନ୍ଦ କରି; ମୋତେ ନ ଉଠାଇ ଉପରକୁ ଆସିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ତେବେ ଯଦି ଭୂତ ପ୍ରେତ କିଛି—”

“ଠିକ୍ କହୁଛୁ ଦରଉଆନ, ଭୌତିକ କାଣ୍ଡ—ତେବେ ଗୈର ଦସ୍ତ ଆସିବା ମଧ୍ୟ ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ବଗିଚା ଆଡ଼ୁ କେହି ଆସି ଯଦି ଶିତି ଲଗାଇ ଉପରକୁ ଉଠିଥାନ୍ତି ?”

“ଅଲଗା ଶିତି ତ ବଙ୍ଗଳାରେ ନାହିଁ ହଜୁର ।”

“ଯଦି ସେମାନେ ସଙ୍ଗରେ ଆଣିଥାନ୍ତି ଗୁଳି, ଜିନିଷପତ୍ର ଥରେ ଭଲ କରି ଦେଖାଯାଉ ।”

ଦରଉଆନ୍ ତତ୍ପରୀତ ରୁଜି ହେଲା । ଏତେ ସହଜରେ ଯେ କାମ ହାସଲ ହେବ, ସୁଦ୍ଧାମ ବାବୁ ଜମା ଭୁବି ନ ଥିଲେ । ଏ କୋଠରୀ ସେ କୋଠରୀ ବୁଲି ଦେଖିଲେ କାହିଁ କିଛି ନାହିଁ । କେବଳ ଖଣ୍ଡେ ଯୋତାର ସୁରୁଣା ଭଙ୍ଗା ବାକ୍ସ ମାନ୍ଦ ପଡ଼ି ରହିଛି ଦେଖି ଦରଉଆନ୍ ବିଚାର ମଣ୍ଡରେ ହାତ ଦେଇ ବସିଲା । କୁମାର ସାହେବ ଫେରିଲେ ତାହାକୁ ହିଁ ଯେ ଗୈର ବୋଲି ପୁଲିସରେ ଦେବେ । କଣ କରିବ ସେ ? ବଗିଚା ସୁଦ୍ଧାମ ବାବୁଙ୍କ ଗୋଡ଼ ତଳେ ପଡ଼ି ଭୋ ଭୋ କରି କାନ୍ଦୁଥିଲା । ସୁଦ୍ଧାମ ବାବୁ କହିଲେ, “ଶୁଣ, ଯଦି ମୋ କଥା ମାନି ତଳିରୁ, ତେବେ କିଛି ହେବ ନାହିଁ । ମୁଁ ତମକୁ ବଞ୍ଚାଇବା ପାଇଁ ଯେତେ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ ହେବ ଦେବ, କିନ୍ତୁ ମୋ କଥା ଆଜି ଆଉ କୁମାର ସାହେବଙ୍କୁ ଜମା କହିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ବଗିଚା ପଟରେ ବାହାର ଯାଉଛି । ଦେଖେ, ଯଦି କିଛି ସନ୍ଧାନ ମିଳେ । ମୁଁ କାଲି ସକାଳେ ଆସି କୁମାର ସଙ୍ଗରେ ଦେଖା କରିବି, ବୁଝିଲ ।”

“ଆଜ୍ଞା ମୁଁ କଣ କରିବି ? ମୋତେ ଯଦି ଗୈର ବୋଲି ଧରନ୍ତି, ତେବେ ଉପାୟ ?”

“ତମକୁ କିଛି କରିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ; କେବେ ତୁନି ହୋଇ
ଥାଅ । ମୋର ନାମ କିନ୍ତୁ ଆଜି ପ୍ରକାଶ କଲେ ତମ କର୍ମ ତମେ ଭୁଞ୍ଜିବ,
ବୁଝିଲ ?” ଏହା କହି ସୁଦାମ ବାବୁ ବଗିଚା ଭିତରକୁ ଚାଲିଗଲେ ଯଦି
ଶମ୍ଭୁ ଥାଏ; କିନ୍ତୁ କାହିଁ ବା ଶମ୍ଭୁ, କାହିଁ ବା କିଏ ? ସୁଦାମ ବାବୁଙ୍କର ବୁଝି-
ବାବୁ ଡେରି ହେଲା ନାହିଁ ଯେ, ଶମ୍ଭୁନାଥ ବାହାର ଅନୁସରଣ କରିଛି ।
ବୁମାର୍‌ମଧ୍ୟ ଅତି ଅଞ୍ଚଳ ଛାଡ଼ି ପଳାଇବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଛନ୍ତି— ଚିନିଷ
ପତ୍ର ସେଥିପାଇଁ ଦୁଃଖୀୟ ଦିଅଗଲା । ଏଠାରେ ଆଉ ଡେରି କରିବାର
ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ, ଯଦି ଶମ୍ଭୁନାଥ କୌଣସି ସମ୍ବାଦ ନେଇ ଯାଇଥାଏ ।

ସୁଦାମ ବାବୁ ଚଞ୍ଚଳ ବାହାରି ପଡ଼ି ଘରକୁ ଚାଲିଲେ ।

ସେତେବେଳେ ଶମ୍ଭୁନାଥ ଆରାମ ଚେୟାରରେ ବସି ଆରାମରେ
ଉଠୁଡ଼ି ମାରୁଛି । ସୁଦାମ ବାବୁ ଯାଇ ତାକୁ ଡେଇଁ କରି ପଚାରିଲେ,
“ଶବ୍ଦ କଣ ?”

“ସବୁ ଭଲ ।”

“ଆରେ ଭଲ କଣ ମ ? କଣ ଦେଖିଲ ?”

“ପତ୍ର ପଟରେ ପ୍ରକାଶ ଗୋଟାଏ ଟ୍ରାକ୍ ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିଲା— ଟ୍ରାକ୍
ତଳେ ପଶି ଚାହିଁବୁ ପ ଶୋଇ ରହିଲ । ଭିତରୁ ଗୋଟାଏ ଦୁଇଟା କରି ପ୍ରାୟ
୨୦-୨୫ଟା ବାକ୍ସ ଆଣି ୪୫ ଜଣ ଲୋକ ସେଥିରେ ଥୋଇଦେଲେ । ପୁଣି
ସେମାନେ ଭିତରକୁ ଚାଲିଗଲେ ବେଳେ ୨ଟା ବାକ୍ସର ମଝିରେ ମୁଣ୍ଡ
ପୋତି ବସି ରହିଲ; ଆଉ ଥରେ ୩ଟା ବାକ୍ସ ଆଣି ମୋ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ
ଥୋଇଦେବା ମାତ୍ରେ ସେମାନେ ଚାଲିଗଲେ ।”

“କାହାରୁ ଚିହ୍ନିପାରି ନାହିଁ ?”

“ଆସ୍ତର ସାହେବ ଥିଲ ଯେ—

“ଆସ୍ତର ?”

“ବାକ୍ସର କମ୍ପାନୀ ।”

“ଓ ! ସେ ଅଛ ଏଠି ?”

“ମୁଁ ତ ଦେଖିଲି ଥିଲ ସେ । ଧାର୍ମିକ ଅସି ଗାଡ଼ରେ ବସି ପଡ଼ି ଡ୍ରାଇ-
ଭରକୁ ଗାଡ଼ ଛାଡ଼ିବା ପାଇଁ ଦୃଢ଼ମ କଲା । ମୁଁ ଆରାମରେ ବସି ତାଙ୍କ

ଦୋକାନକୁ ଆସିଲି । ଆୟୁର ସାହେବ ଦୋକାନ ଦୁଆରେ ଢିନିଥର ଠକ୍ ଠକ୍ ଶବ୍ଦ କରିବା ମାତ୍ରେ ହୁକା ସାହେବ ବାହାର ପଡ଼ିଲା । ସେ ଇମିତି ଛଦ୍ମବେଶ ଧରିଥିଲା ଯେ, ସୁଦ୍ଧା ସାହେବ ତା ମୁହଁକୁ ଗୁହଁ ତାଟକା ହୋଇ ରହିଲା । ମାଲଗୁଡ଼ାକ କେଉଁଠି ରଖା ହେବ, ପରୁରକାରୁ ଆୟୁର ସାହେବ କହିଲା —

“ଜାହାଜର ଲୋକଗୁଡ଼ା କାହାକୁ ?”

“ଶୋଇଛନ୍ତି ।”

“ତାକ, ଏହିକ୍ଷଣି ମାଲପତ୍ର ସବୁ ନେଇଯାନ୍ତୁ ସେମାନେ” କହି ଦୁହେଁ ଭିତରକୁ ଗୁଲିଗଲେ । ଅବସର ପାଇ ମୁଁ ଘରକୁ ଧାଇଁଲି ।

—୧୪—

ଭବି ଭବି ରାୟ ବାହାଦୁରଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଚନୀୟ ହୋଇ ଉଠିଲା—ଠକ୍ ପାଗଳ ପରିକା କହିଲେ ତଳେ । ହେବାର ହିଁ କଥା—
 ଝାଲବୁଢ଼ା ଧନ, ପ୍ରାୟ ଦେଡ଼ କି ଦୁଇ ଲକ୍ଷ ପିକାକୁ ବସିଛି । ତାପରେ ପୁଣି ଗୁରୁତର ଅପମାନ ଦୁର୍ଗାମ, ଲୋକନିନ୍ଦା ! ଜୀବନର ସମ୍ବଳ, ଏକମାତ୍ର ଆଦରର ହିଁଅ ପ୍ରମୀଳାର ମଧ୍ୟ ପତା ନାହିଁ । ଗୁଜରବାକର ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କ ଭୟରେ ତଟସ୍ଥ—କାରଣରେ ଅକାରଣରେ ଯାହାକୁ ଆଗରେ ପାଉଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ହିଁ ବେଶ ଦୁଇ ଗୁରୁ ପଦ ଶୁଣାଇ ଦେଇ ମାରବାକୁ ଧାଉଁଛନ୍ତି । ରୁଦ୍ରମୁର୍ତ୍ତି—
 —ତାଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ କରିପାରେ ବେବଳ ନବନିୟୁକ୍ତ ଭୃତ୍ୟ—ରାମରେଖା ।
 ତା ଅଖିରେ କଣ ଗୋଟାଏ ମୋହନୀ ଶକ୍ତି ରହିଛି ? ସେ କଣ ମନ୍ତ୍ରସିଦ୍ଧ ?
 ରାୟବାହାଦୁରଙ୍କ ଅଖିରେ ଅଖି ପଡ଼ିବା ମାତ୍ରେ ସେ ଅସହାୟ ଶିଶୁ ପରି ସରଳ ହୋଇଉଠନ୍ତି । ଦୁଇ ଦୁଇ ଦିନକାଳ ପଥରେ ବସିଥରେ ବୁଲି ବୁଲି ରାୟ ବାହାଦୁର ଅଧୈର୍ଯ୍ୟ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ସତ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଦେହ ରୋଗମୁକ୍ତ ହେଲା ଭଲଆ ଜଣାପଡ଼ିଲାଣି । ସେ ମୁଣ୍ଡ ବୁଲି ନାହିଁ—ଅରୁଚି ନାହିଁ—ଅବସାଦ ନାହିଁ । ତାଙ୍କଠାରୁ ଅଳ୍ପ ସମୟ ପାଇଁ ବିଦାୟ ନେଇ ରାମରେଖା ଧାଇଁଲା ଗୁରୁଦେବ ସ୍ୱଦାମ ବାବୁଙ୍କ ବସାକୁ । ସ୍ୱଦାମ ବାବୁ ସେତେବେଳେ ପୋଲିସ କମିସନରଙ୍କ ଅଫିସରେ । ସେ ସ୍ୱାଧୀନ ବ୍ୟବ-

ସାୟୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପୋଲିସ କମିସନରଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି ତାଙ୍କ ଗୃହରେ—ବ୍ୟବହାରରେ । ଅଧିକାଂଶ ପୋଲିସ କର୍ମଚାରୀ ଯେପରି ଦୋଷୀ ହେଉ, ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ହେଉ, ଯାହାକୁ ପାରିନ୍ତି ଧରି ନେଇ ଦଣ୍ଡ କରାଇପାରିଲେ ନିଜେ ନିଜକୁ ବୃତ୍ତାର୍ଥ ଭାବନ୍ତି—କମିସନର ସାହେବ ସେ ଦଳର ଲୋକ ନୁହନ୍ତି । ସତ୍ୟ ଅବସ୍ଥାର ପାଇଁ ପ୍ରାଣପାତ ପରଶ୍ରମ କରନ୍ତି ସେ । ସେ ଗୃହାନ୍ତି ଦୋଷୀର ଦଣ୍ଡ—ନିର୍ଦ୍ଦୋଷର ମୁକ୍ତି । ବୁଝା ଲୋକଙ୍କୁ ହଇରାଣ କରିବା ଗାଢ଼ବରୁଦ୍ଧ ବୋଲି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ତାଙ୍କର । ସୁଦାମ ବାବୁ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହି ପ୍ରକୃତିର ଲୋକ । ସମପ୍ରକୃତିର ବନ୍ଧୁକୁ ଅହେଦ୍ୟ । କମିସନର ସାହେବ କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠ ବୋଲି ସୁଦାମ ବାବୁ ତାଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଭକ୍ତମାନ୍ୟ କରନ୍ତି; ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁତ୍ୱରେ ସୁଦାମ ବାବୁଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଉପକାର ହୁଏ । ପୋଲିସ ବଜାରରେ ତାଙ୍କର ଅପ୍ରତିହତ ଗତି; ଏଥିପାଇଁ ଅନେକ କର୍ମଚାରୀ ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ତରିକ ହିଂସା କଲେ ମଧ୍ୟ ବାହାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି । କାରଣ ତାଙ୍କ ଆଦେଶ ପାଳନରେ ଦ୍ୱିଧା କଲେ ଗୁରୁତ୍ୱ ରହିବା ଯେ କଠିନ, ତାହା ସମସ୍ତେ ଭଲରୂପେ ବୁଝି ପାରିଥିଲେ ।

କମିସନର ଗୋଟିଏ ପାଇଲ ଟାଣିନେଇ ଦୁଇଗୁରୁ ମିଳିତ ନିଷ୍ପତ୍ତି ମନରେ ପଡ଼ି କହିଲେ, “ସୁଦାମ ବାବୁ, ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ବ୍ୟାପାର ଘଟୁଛି ଏଠି । ୧୭ ତାରିଖ ରାତ୍ରି, ଦେଇ ଫେରିବା ବେଳେ କନଷ୍ଟେବଲ ସ୍ୱରଦାସ ନଈ କୁଳରେ ଗୋଟାଏ ମୋଟର ଦେଖି ପାଖକୁ ଗଲା । ଗାଡ଼ରେ ଲୋକବାକ କାହାରିକି ନ ଦେଖି ତାର କମିତି ଗୋଟାଏ ସନ୍ଦେହ ହେଲା—ହେବା ହିଁ ସ୍ୱାଭାବିକ । ରାତି ପ୍ରାୟ ଦିନିଟା ସାତେ ଦିନଟା, ଏପରି ସମୟରେ ଏଠାରେ କାର ଗାଡ଼ି ପଡ଼ି ରହିଛି ? ହୁଏ ଦେଲା, ଉତ୍ତର ନାହିଁ; ଗୁରୁଆଡ଼େ ବୁଲି ବୁଲି ଦେଖିଲା, କାହିଁ କେଉଁଠି ଲୋକବାକ କେହି ନାହାନ୍ତି । ହେଲା କଣ ? ପାଖରେ ରକ୍ତର ଦାଗ ରହିଛି; କିନ୍ତୁ ଟର୍ ଆଲୁଅରେ ରକ୍ତ ବୋଲି ବୁଝିପାରି ନ ଥିଲା ସେ । କାହାରିକି ନ ପାଇ ବିରକ୍ତ ହୋଇଉଠିଲା । ନିଜ ଶିଅଲରେ ପଛପଟରୁ ଗାଡ଼ଟା ଧରି ପେଲିବା ମାନ୍ଦବେ ଗାଡ଼ିତଳରୁ ଯାଣ କଣ୍ଠରେ ଗିଁ ଗିଁ ଶବ୍ଦ ହେଲା—ତତ୍ପ୍ରଶାନ୍ତ, ସିଟି ମାଲିକ । ସବୁରନ୍ଧ୍ରପେକର

ମୋହନ ବାବୁ ଶୁଣିପାର ତା ପାଖକୁ ଧାଇଁଲେ । ଦୁହେଁ ମିଳାମିଶା କରି ଗାଡ଼ି ତଳୁ ଟାଣି ଓଟାଇ ବାହାର କଲେ ଗାଡ଼ିର ଡ୍ରାଇଭରକୁ । ହାତଗୋଡ଼ ମୁହଁ ସବୁ ତାର ବଜାଜିତା । ଖୋଲିଦେଇ ପ୍ରାୟ ଅଧଘଣ୍ଟାଏ କାଳ ବିଜ୍ଞାନସ୍ଥ କରିବାରୁ ସେ ପ୍ରାଣ ପାଇଲା । ମୁଁ ଯେତେ ଦୂର ଶୁଣିଲି, ଅଞ୍ଚ ଅଳ୍ପ ସମୟ ଯାଇଥିଲେ ବିରୁଦ୍ଧ ମରିଯାଇଥାନ୍ତା ? ମୋହନ ବାବୁ ତାକୁ ସଚେତ କରି ପଚାରିଲେ, “କାର ଗାଡ଼ି ?”

ଡ୍ରାଇଭର ସ୍ଵରଜମଳ କହିଲା, “ରାୟବାହାଦୁର ଯୋଗାନ୍ତ୍ର ବାବୁଙ୍କର ।”

ଯୋଗାନ୍ତ୍ର ବାବୁଙ୍କ ନାମ ଶୁଣି ମୋହନ ବାବୁ ଆଦୂର ଅଶ୍ରୁଣି ହେଲେ । ରେଙ୍ଗୁନ ସହରରେ ରାୟ ବାହାଦୁରଙ୍କୁ ନ ଜାଣେ, ଇମିତି ଲେକ ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । ସ୍ଵନାମଧନ୍ୟ ପୁରୁଷ, ଚରିତ୍ରବାନ; ନ୍ୟାୟର ଅବତାର କହିଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହୃଦୟ ନା । ତାଙ୍କୁ ନ ଜାଣେ କିଏ ?

ଡ୍ରାଇଭର କହିଲା, “ପ୍ରାୟ ୫ଟା କି ୫ଟା ବେଳେ ରାୟ ବାହାଦୁରଙ୍କ କନ୍ୟାକୁ ନେଇ ସେ କୁମାର ଧୂର୍ଢ଼ିପ୍ରସାଦଙ୍କ ବସକୁ ଗଲା ଆମନ୍ତ୍ରଣ କରିବା ପାଇଁ । ପ୍ରମୀଳା ତାଙ୍କୁ ନେଇ ‘ଟକ’ ଦେଖିବାକୁ ଯିବେ କି ନା । ଯାଉଁ ଯାଉଁ ବାଟରେ ଜଣେ ସର୍ଜନ ଇସାବୁ କରି ଗାଡ଼ି ଛଡ଼ା କରାଇଲା । କୁମାର ସଙ୍ଗରେ ସେ କଣ କଥାଭାଷା କଲା; ଡ୍ରାଇଭର କିଛି ଶୁଣି ନାହିଁ । ମାତ୍ର ପ୍ରମୀଳା ଥରେ ଉଠି କରି ଉଠିଲେ ବୋଲି ତାର ସ୍ମରଣ ହୁଏ । ସଜନ ଡ୍ରାଇଭର ପାଖରେ ଆସି ବସିଲା । ସେ ବିରୁଦ୍ଧ ଭାବିଲା ବୋଧହୁଏ କୁମାର ସାହେବଙ୍କ ପରିଚିତ କେହି ହେବ । ଗାଡ଼ିଟା ଅଳ୍ପ ବାଟ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ହଠାତ୍ ତା ବାହୁରେ ବୁଝିରେ ଫୋଟିଲା ଭଲ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଅନୁଭବ କଲା ସେ । ତାପରେ କଣ ହେଲା କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ; ହଠାତ୍ ଗାଡ଼ି ହଲି ତା ଦିହରେ ଆଘାତ ଲାଗିବାରୁ ସେ ଗିଁ ଗିଁ ଶବ୍ଦ କରି ଉଠିଲା । ମୋହନ ବାବୁ ସକାଳେ ଦେଖିଛନ୍ତି, ଗାଡ଼ି ପାଖରେ ରକ୍ତର ଦାଗ; କିନ୍ତୁ ଆଜିଯାଏ କେହି ଖୁଣ ହୋଇଥିବା ସମ୍ଭାବ ମିଳି ନାହିଁ କମ୍‌ପେଡ-ବେଲ ଏକଜାମିନର ଉପୋଷ୍ଟ ମଧ୍ୟ ଅସି ନାହିଁ । ରାୟ ବାହାଦୁରଙ୍କ ପାଖକୁ ମୋହନ ବାବୁଙ୍କୁ ପଠାଇଥିଲା । ମୋର ମନେହୁଏ, ରାୟ ବାହାଦୁର କଣ ଖୋଟାଏ ଲୁଗୁରବା ପାଇଁ ବଡ଼ ବେଶି ବ୍ୟସ୍ତ । ତାଙ୍କ କନ୍ୟା ସଙ୍ଗରେ

ଦେଖା କରିବା ପାଇଁ ମୋହନ ବାବୁ ଅନୁମତି ଖୋଜିଲେ । ସ୍ୱୟଂ ବାହା-
ଦୁର କହିଲେ, “ସେ ମନୋହରପୁର ଯାଇଛି ।” “ଗାଡ଼ଟା ଆପଣଙ୍କର
ନେଇ ଯାଇଥିଲା କିଏ ?” ପଚାରିବାରୁ ସେ କହିଲେ, “ଜ୍ରୀବର ପୁଅ
ମୋର ଅନେକ ଭଲ କାମ କରିଥିଲା । ସମ୍ପ୍ରତି ତାର ସ୍ୱଭାବଚରଣ ଶରୀର
ଦେଖି, ତାକୁ ନିଃସନ୍ଦଳ ଅବସ୍ଥାରେ ନ ଛାଡ଼ି ଏ ଗାଡ଼ଟା ମୁଁ ତାକୁ
ପୁରସ୍କାର ଦେଇଛି ଆଜକୁ ୧୦ । ୧୨ ଦିନ ହେଲା । ପ୍ରମୀଳା ଇସ୍ତା
ଗାଡ଼ରେ ବୁଲିବାକୁ ଯିବ, ମୋର ଜମା ବିଶ୍ୱାସ ହେଉ ନାହିଁ । ସେ ତ
ଏଠାରେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ କଥାରୁ ଜଣାପଡ଼େ, ସେ ଗୋଟାଏ କଣ ଗୋପନ
କରିବାକୁ ବଡ଼ ବ୍ୟସ୍ତ ।”

“ମୁଁ ତ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନେକ କଥା ଜାଣିଛି । ପ୍ରକୃତରେ ତାଙ୍କ
ଯୁବକାଳ କନ୍ୟାର ନାମ ଏଥି ସଙ୍ଗରେ ଯେଉଁବାବୁ ଏକାନ୍ତ ଅନିଚ୍ଛୁକ ସେ ।
ମୁଁ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ନାମ ଶେଷରେ କରି ଦୋଷୀର ଦଣ୍ଡ କରାଇବି ବୋଲି ପ୍ରତିଶ୍ର-
ବକ । ଏଣୁ କେତେକ ଅଂଶ ଗୋପନ ରଖିବା ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ
ଅନୁରୋଧ କରୁଥିଲି । ଏଥି ସଙ୍ଗରେ ଅତୁର ଅନେକ ଘଟଣା ଜଡ଼ିତ ଅଛି
ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ସମୟରେ ସବୁ ଜଣିପାରିବେ ।”

“ଅଲ ଦିନ ପରେ ବିଲତ ଯିବ, ଶୁଣିଛ ତ ? ଏ ତଟିଲ ମତ-
ଜମାର ନିଶ୍ଚିତ ଦେଖିପାରିଲେ କଡ଼ ସୁଖୀ ହେବ । ତମକୁ ମୋର ଅନ୍ତରକ
ଅନୁରୋଧ, ଏ ମତକମାଟା ତମେ ଭଲ କରି ଚଳାଇଲେ ମୋହନ ବାବୁ
ତମକୁ ସାହାଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ କରିବେ ।”

ସୁଦାମା ବାବୁ ଠୋ ଠୋ କରି ହସି ଉଠି କହିଲେ, “ଭଲ କଥା,
ମୋହନ ବାବୁଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ମିଳିଲେ ଟିକିଏ ସୁବିଧା ହେବ, କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କୁ
ଗୋଟିଏ ସତ୍ତ୍ୱରେ ଶୁଦ୍ଧ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ଯେ ।”

“କଣ ?”

“ଏହି ମତକମାରେ ଯେଉଁ ଅଂଶ ମୁଁ ଗୋପନ ରଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା
କରିବି, ତା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୁପ୍ତ ରହିବ ।”

“ଏହି କଥା ? ଆଜ୍ଞା ମୁଁ ଶୁଦ୍ଧ ଅଛି, କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଦୋଷୀକୁ ତମେ
ମୁକ୍ତ ଦେବାର ଚେଷ୍ଟା କରିବ ନାହିଁ — ପ୍ରତିଶ୍ରୁତ କର ।”

“ମୁଁ ସବୁବେଳେ ଏଥିରେ ରାଜି ।”

“କେଣ, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ରାଜି ।”

“ତେବେ ମୋହନା ବାବୁଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଦରକାର ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଅଫିସରଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଲାଭେ, ତତ୍ସମ୍ପର୍କ ସମ୍ପର୍କ ପାଇପାରେ ।”

“ଆଉ ?”

“କିଛି ନା ।”

“ବାବୁ, ଏତିକି ?”

“ଏହା ହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ ।”

ପ୍ରହରୀ ଆସି ଗୋଟିଏ Visiting card ଧରିଦେଲା ।

ସୁଦାମ ବାବୁ କହିଲେ, “ତାଙ୍କ ।” ଦରଈଆନ୍ ଗୁଲିପିବା ମାନ୍ଦବେ କମିସନର ସାହେବ ପଚାରିଲେ, “କିଏ ସେ ମ ?”

“ଦେଖିବେ ଯେ ।”

ଅସିଲ ଜଣେ ଗୁକର । ସୁଦାମ ବାବୁ ତା ମୁହଁକୁ ଗୁଞ୍ଜି ତେୟାରଟାଏ ଦେଖାଇ ଦେଲେ । କମିସନର ସାହେବ ଅବତ୍ ! ଇଏ କଣ—କମିତି ଭଦ୍ରତା ? ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଜଣେ ସାଧାରଣ ଗୁକରକୁ ତେୟାରରେ ବସାଉଛନ୍ତି, ସୁଦାମ ବାବୁ !

ସୁଦାମ ବାବୁ କମିସନରଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଗୁଞ୍ଜି ତାଙ୍କ ମନୋଭାବ ବୁଝିପାରୁ କିଛି ନ କହି ଭ୍ରାତ୍ୟକୁ ପଚାରିଲେ, “ହଠାତ୍ ଯେ ?”

“କଥା ଅଛି ।”

“ଅକ୍ଟୋବର କହିପାର ।”

“ବଟିକାଗୁଡ଼ାକ ସବୁ ବାହାର କରି ନେଇଛି ସଞ୍ଜବେଳେ, ତା ମଜା ଦେଖେ କିଏ ? ଏ ବାକ୍ସ, ସେ ବାକ୍ସ ଖୋଜି ତେୟାର ଟେବୁଲ ଫିଙ୍ଗି-ଫାଙ୍ଗି ଲଙ୍କାକାଣ୍ଡ କଲା । ବୁଢ଼ା କିନ୍ତୁ ତଳ ଓଳ ସେ ଔଷଧ ନ ଖାଇ ଅନେକଟା ଭଲ । ଦଳଗୁଡ଼ି ଧାର୍ମିକ ବୁଲୁଛନ୍ତି ଠିକ ୧୨ ବରଷେୟା ପିଲା ପରି । ତା ଗଗରେ ସମସ୍ତେ ତଟସ୍ତ । ବଟିକା ଖୋଜି ତ ଭୁବନ ପାଇଲା ନାହିଁ—ରାତି ୧୧ଟା ବେଳେ ବାହାର ପଡ଼ିଲା । ମୁଁ ତ ଠିକ୍ ଦୁଆରେ ଖୋଲିଥାଏ; ତାକୁ

ଦେଖି ଅଦୂର ଜୋରରେ ଘୁଙ୍ଗୁଡ଼ି ମାରିଲି । ସେ ପଛପଟର ଗେଟ୍ ହୋଇ ବାହାର ଯିବା ମାନ୍ଦବେ ତା ପିଛା ଧରିଲି । ସେ ଯାଇ ଉଠିଲା ଗୋଟିଏ କମ୍ପାନି ଦୋକାନରେ !”

“କେଉଁ କମ୍ପାନି କହନା ?”

କହବାବୁ ଇତସ୍ତତଃ କରୁଛୁ ଦେଖି ସୁଦାମ ବାବୁ କହିଲେ, “ଏହାଙ୍କ ଅଗରେ କହବାବୁ ବିଦ୍ୟମାନ୍ ବାଧା ନାହିଁ ।”

କମିସନର ସାହେବ ପଚାରିଲେ, “କିଏ ଏ ମ ?”

ସୁଦାମ ବାବୁ ହସିଉଠି କହିଲେ, “ଶମ୍ଭୁ ।”

ସେ ଧାଇଁଯାଇ ତା ପିଠିରେ ଗୁମୁଜା ମାରି କହିଲେ, “ତମଜ୍ଞାର, ତମଜ୍ଞାର, ଶମ୍ଭୁ ମୁଁ ଭବିଷ୍ୟତ ବାଣୀ କରୁଛୁ, ଦିନେ ମୋ ଆସନ ତମପାଇଁ ଖୋଲା ରହିବ—ଏ କଥା ଅତି ସ୍ପଷ୍ଟସିଦ୍ଧ । ଅଜି ମୋ ଅଖିରେ ତମେ ଧୁଳି ଦେଲ, ଯା କେହି କେବେ ପାରି ନାହାନ୍ତି—ତମ ଗୁରୁ ସୁଦାମ ବାବୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନହୁନ୍ତି ।”

ସୁଦାମ ବାବୁ ପଚାରିଲେ, “କେଉଁ କମ୍ପାନି ? କ୍ଲାର୍କ୍‌ସ ?”

“ହଁ—ଆୟାର ବସ କଣ କରୁଥିଲା, ଭୁବନ ବାବୁ ଯାଇ ସବୁଜ ଆଲୁଅ ଦେଖାଇ ଛୁଁ ଛୁଁ ଦିଏ ବୋବା । ମାନ୍ଦବେ ପାଟକ ଖୋଲିଗଲା । ମୁଁ ତ ପଛରେ ଅଛି, ସେମାନେ କବାଟ ବନ୍ଦ କରି ଚାଲିଗଲେ । ମୁଁ ଉପରକୁ ଉଠି ଡେଇଁ ପଡ଼ି ପୁଣି ପିଛା ଧରିଲି । ଭୁବନ ବାବୁ କହିଲା, ‘ବଟିକା ମିଲୁ ନାହିଁ, ଆଉ ଗୋଟାକେତେ ଜିତାନ୍ତ ଦରବାର ଯେ—’ ଆୟାର ପଚାରିଲେ, ‘ବଟିକାଗୁଡ଼ାକ ହେଲା କଣ ?’

‘ମିଲୁ ନାହିଁ ।’

‘ରେଖିଥିଲା କାହିଁ ?’

‘ବାବୁସ ଭିତରେ ।’

‘ଗୁଡ଼ା ଅଛି କମିତି ?’

‘ଶୁଭ ଭଲ; ତଳ ଓଲ ଔଷଧ ପାଇ ନାହିଁ ।’

“ସଦ୍‌ନାଶ । ଆଉ ଦୁଇ ଓଲ ଗଲେ ଔଷଧର ସବୁ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଏକାବେଳେକେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ । ଆଦ୍ୟରୁ ପୁଣି ଶୁଣି ବାଣୀ ଅରମ୍ଭ

କରବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଔଷଧ ତ ମୋ ପାଖରେ ଅଛି ନାହିଁ । ନ ଦୃଢ଼ ଅଭିମାନେ ଅଧେ ଡେଇଁ ଦେବ, ସେଥିପାଇଁ କିଛି ପଡ଼ି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ବାକ୍ସରୁ ଔଷଧଟା ଗଲ କାହିଁ ? ଆଉ କିଛି ଯାଇଛି ?”

“ନା ।”

“ତେବେ ଯେ ଗୋଟିଏ କରୁଛି, ସେ ନିଶ୍ଚୟ ତମ ଔଷଧ ପାଇଁ ।”

“ଔଷଧ କିଏ ଗୋଟିଏ କରୁଛି ?”

“ତେବେ ଗଲ କାହିଁ ? ତମେ ସାବଧାନ ହୁଅ, ଭୁବନ ବାବୁ ! ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ନିଶ୍ଚୟ ତମ ପଛରେ ଝିଟିପିଟି ଲାଗିଛି । କହିଲ, ତମ ଘରକୁ କେହି ନୁଆ ଲୋକ ଆସିଛନ୍ତି କି ନା ?

ସେ କହିଲା—“କାହିଁ, କେହି ତ ଆସି ନାହାନ୍ତି ।”

“ଗୁରୁର ଗୁରୁଗଣୀ—”

“ହଁ ହଁ, ଜଣେ ନୁଆ ଗୁରୁର ବାହାଲ ହୋଇଛି ସତ ।”

“ତାକୁ ସାବଧାନ, ନିଶ୍ଚୟ ସେ ଝିଟିପିଟି କିନ୍ତୁ ତର ତେଲ । ମୁଁ ଶୀଘ୍ର କଲିକତା ଯାଇ ଔଷଧ ପଠାଇଦେବି; କିନ୍ତୁ ସେଥିପାଇଁ ଝଟି ହଜାର ଟଙ୍କା ଦରକାର, ବୁଝିଲ ?

ସୁଦାମ ବାବୁ ପଚାରିଲେ “ଟଙ୍କା ଦେଲ କିଏ ?”

“କେହି ଦେଇ ନାହାନ୍ତି—ତେବେ ଦିନାକେତେ ପରେ ଭୁବନ ପଠାଇ ଦେବ କହିଛି ।”

“ଭଲ କଥା—ତେବେ ବେଶେ ହଇରାଣ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ।”

କମିସନର ସାହେବ ଆବାଜ୍ ହୋଇ ସୁଦାମ ବାବୁଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲେ ।

ସୁଦାମ କହିଲେ, “କଲିକତାର ଠିକଣା ପାଇବା ପାଇଁ ଗୋଟାଏ ଦୁର୍ଭାଗିନୀ ଗଲା ।”

ଶମ୍ଭୁ କହିଲା, “ମୁଲରୁ ଯଠାରେ ଗିରଫ କଲେ ?”

ସୁଦାମ ରାଗିଯାଇ କହିଲେ, “ବେରୁପ୍ ଅପରାଧ ? ଦେଖା ଯାଉନା, କାହିଁ ଯାଉଛନ୍ତି ସେମାନେ ? କଣ କରନ୍ତି ? ଭୁବନକୁ ବରାବର ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିଥିବ ।”

କମିସନର ସାହେବ ପଚାରିଲେ, “ଭୁବନଟା କିଏ ମ ?”

“ରାୟ ବାହାଦୁରଙ୍କ ପୁତ୍ର, ବିପୁଳ ସମ୍ପତ୍ତି ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଅଣା ସେ—”

“କିଏ ? ତାଙ୍କ ବନ୍ୟା ତ ବର୍ତ୍ତିମାନ ।”

“ସେ ମଧ୍ୟ ତ ନିରୁଦ୍ଦେଶ । ମୁଁ ଏ ମକଦ୍ଦମାଟା ଧରୁଛି । ରାୟବାହା-
ଦୁରଙ୍କର ବେକରେ ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ ଦୁଇ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାର ଜାଲ ନୋଟ ମଧ୍ୟ
ବାହାରକୁ ।”

“ହଁ, ବ୍ଲାକ୍‌ବାର୍ଡ୍ ତେବେ ଆପାଦମସ୍ତକ Black ଦେଖୁଛି ।”

“ଅସ୍ୱାର୍‌ଟା ଖୁବ୍ ଗୁଲ୍‌କ; ତା ସହକାଶୀ ସୁଦ୍ଧା ସାହେବ ମଧ୍ୟ ବେଶ୍
ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ, ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍ । ମୁଁ ଅନେକ ଦିନରୁ ଅସ୍ୱାରର ତଥ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱାସ
କରୁଛି; କିନ୍ତୁ ଏହା ପୂର୍ବେ ସନ୍ଦେହଜନକ କିଛି ପାଇ ନ ଥିଲି । ଏଥର ଆଉ
ମୁକ୍ତି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ସମୟସାପେକ୍ଷ ।”

“ମୋର କିନ୍ତୁ ବିଲକ୍ଷ ସିବାକୁ ଆଉ ଦୁଇଟି ମାସ ବାକି—ଅଣାକରେ,
ଏ କଥା ସବୁବେଳେ ମୁରଣ ଥିବ ।”

“ହଁ... ପ୍ରାଣପଣେ ଚେଷ୍ଟା କରିବି ।”

—୧୫—

କୁମାର ଧୂର୍ଢ଼ପ୍ରସାଦଙ୍କ ଅଞ୍ଚଳରେ ସିମ୍ପତି ତାଙ୍କର ନାମରେ
ଦୁଇଟି ଦଫାରେ ପ୍ରାୟ ଲକ୍ଷାଧିକ ଟଙ୍କା ବେକରେ ଜମା ରଖା ହୋଇଥିଲା,
ସିମ୍ପତି ତାଙ୍କ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ଟଙ୍କା ଉଠାଇ ନିଆଗଲା । ଅବଶିଷ୍ଟ
ଯାହା ରହିଲା, ନାମମାତ୍ର ! କୁମାର ସାହେବଙ୍କ ଟଙ୍କା ଜମା ଦେଇଥିବା ଦିନ
ଦେଖାଗଲା, ଠିକ୍ ସେହିଦିନ ବାଟଲର ଏବଂ ଜୁ କମ୍ପାନୀ ମଧ୍ୟ
ଅନେକ ଟଙ୍କା ଜମା ଦେଇଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କେତେକ ଲୋକ ଟଙ୍କା ଜମା
ଦେଇ ଥିଲେ ସତ; କିନ୍ତୁ ତାହା ଅତି ସାମାନ୍ୟ । ତଦନନ୍ତର ଜଣାଗଲା, ଅନ୍ୟ
ଲୋକେ ଦଶଟଙ୍କିଆ ନୋଟ ଏବଂ ଦୁଇ ଲକ୍ଷ ଅନ୍ୟ କିଛି ଜମା
ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ବେକରୁ ଟଙ୍କା ନେଇଛନ୍ତି କୁମାର ଧୂର୍ଢ଼ପ୍ରସାଦଙ୍କ
ସେକ୍ରେଟେରୀ । ବାଟଲର ଏବଂ ଜୁ କମ୍ପାନୀଙ୍କ ଅଫିସ ପକ୍ଷରୁ ମତେ ରାୟ
ବାହାଦୁରଙ୍କ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ତଳେ । ନ ଚଳିବ କିଆଁ ? ସେ ତ ସବୁ

ବସନ୍ତରେ ସେମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ । କୁମାର ଧୂର୍ଜଟି ପ୍ରସାଦଙ୍କ ଜମା ଦେଇଥିବା ନୋଟର ନମ୍ବର ସହ କାଗଜପତ୍ର ମିଳାଇ ‘ଦେଶାଗଳ’ ସେଗୁଡ଼ି ପ୍ରାୟ ସବୁ କୁ ଏବଂ ବଟଲର କମ୍ପାନୀର । ଉକ୍ତ କମ୍ପାନୀର ଅସଲ ନୋଟଗୁଡ଼ି କୁମାର ବାହାଦୁରଙ୍କ ନାମରେ ଜମା କରି କେତେକ ଜାଲି ନୋଟ ଦେଇ ସେମାନଙ୍କ ଟଙ୍କା ପୂରଣ କରାଯାଇଛି । ଏଥିରେ ଯେ କେହି ଆରର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହାତ ରହିଛି, ସେଥିରେ ବିଦ୍ରୁମାନ୍ତ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କେହି ଅନ୍ୟ ଭୁବନ ବାବୁ ସଙ୍ଗରେ Black Bird Companyର ଅନ୍ତରଙ୍ଗତାର ଖବର ରାୟ ବାହାଦୁରଙ୍କ ଔଷଧରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାପଡ଼ିଗଲା । ଏବେ କୁମାର ସାହେବଙ୍କ ଟଙ୍କା ଜମା ଦେବା ଓ ଉଠାଇ ନେବାରୁ ଆହୁରି ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ଯେ, Black Bird Company କେହି ଅନ୍ୟ ଭୁବନ ବାବୁ ଓ କୁମାର ଧୂର୍ଜଟି ପ୍ରସାଦ ସମସ୍ତେ ଏକ ପଥର ଯାତ୍ରୀ । ରାୟ ବାହାଦୁରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯେଉଁ ଗୋଟାଏ ଶୁଦ୍ଧି ପଡ଼ିଯାଇ ଲାଗିଛି, ସେଥିରେ ଯେ ଏମାନେ ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦୋକ୍ତା, ସେ ବସନ୍ତରେ ଅଶ୍ରୁମାନ୍ତ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ସୁଦାମ ବାବୁ ନୋଟର ନମ୍ବରଗୁଡ଼ି ପକେଟ ବୁକ୍ରେ ଲେଖି ନେଇ ଅସ୍ତ୍ରୀର ସାହେବଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଦେଖା କରିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଦୋକାନକୁ ଯାଇ ଦେଖନ୍ତି, ପକ୍ଷୀ ଉଡ଼ି ଯାଇଛି—ଶୂନ୍ୟ ପିଞ୍ଜର ପଡ଼ି ରହିଛି । ଜନମାନଙ୍କ କେତେ କୌଣସି ଆଡ଼େ ନାହାନ୍ତି । ପଛପଟ ଦେଇ ଗୋଦାମ ଘରକୁ ଯାଇ ଦେଖନ୍ତି—ଟାକ ଜଣ ଲୋକ କଣସୁଡ଼ାଏ ବାବୁ ବନ୍ଦ କରୁଛନ୍ତି ।

ସୁଦାମ ବାବୁ ପଚାରିଲେ, “ଅସ୍ତ୍ରୀର ସାହେବ କାହାନ୍ତି ?”

ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଜବାବ ଦେଲା, “ସେ...ଗସ୍ତକୁ ଯାଇ—ଅଛନ୍ତି ।”

“ଫେରିବେ କେବେ ?”

“ଜଣା ନାହିଁ, ସମ୍ଭବତଃ ୨୩ ଦିନରେ ଫେରିପାରନ୍ତି ।”

କିରଣ ହୋଇ ସୁଦାମ ବାବୁ ଧାଇଁଲେ କୁମାର ସାହେବଙ୍କ ବସାକୁ, ଯଦି ସେଠାରେ କିଛି ନୂତନ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ମିଳେ । କୌଣସି ଜାହାଜ ତ ରେଙ୍ଗୁନ ଛାଡ଼ି ଯାଇ ନାହିଁ । ଯିବ କାହିଁ ? ମଣିଷର ହୋଇ ଯିବ ? ବାଟରେ

କ ଲୋକ ରହୁଛନ୍ତି । ତେବେ ଏ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରକାରୀର ଦଳ କଣ ପବନରେ ମିଶିଗଲେ ? କୁମାର ସାହେବଙ୍କ ବସାରେ ଦରଜିଆନ୍ ପୁଅ ପରି ପହଞ୍ଚି ଦେଉଛି । ସୁଦାମ ବାବୁ ଛଦ୍ମବେଶରେ ଯାଇ ପଚାରିଲେ, “କୁମାର ସାହେବ କାହିଁ ?”

ଦରଜିଆନ୍ ଅପାଦମସ୍ତକ ନିରାଶ କରି କହିଲା, “ସେ ନାହାନ୍ତି ।”

“ନାହାନ୍ତି ମୁଁ ଜାଣେ; କିନ୍ତୁ ଗଲେ କାହିଁ ?”

“ମୁଁ ଜାଣିବି କିପରି ?”

“କେତେବେଳେ ସେ ବାହାରିଛନ୍ତି ?”

“ଗତ ରୁଧିରା ଦିନ ଟା ବେଳେ ।”

“ଅତିଯାଏ ଫେରି ନାହାନ୍ତି ?”

“ନା”

“ବସାରେ ଆଉ କିଏ ଅଛି ?”

“କେହି ନାହାନ୍ତି ।”

“ଗୁରୁବାବୁ ?”

“ମୋ ଛଡ଼ା ଆଉ କେହି ନାହାନ୍ତି ।”

“ଓ, ଆଜ୍ଞା ଗୁଲ, ମୁଁ ଥରେ ଉପରକୁ ଯିବି ।”

“ମାଲିକ ନ ଆସିଲେ କାହାରିକି ଯିବାକୁ ଦେଇ ନାହିଁ ।”

“କେଉଁରୁ ଯିବା ପାଇଁ ବଡ଼ ସାଧ ଦେଉଛି, ନା ? କାଣ୍ଟ ମୁଁ ଘୋରପୁର ଲୋକ ?”

ଘୋରପୁର ନାମ ଶୁଣି ବିରୁଦ୍ଧ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ହେଇଗଲା । କଣ କରବ ଏବେ ସେ ? କେହି ନାହାନ୍ତି, କାହାଠାରୁ ବା ପରାମର୍ଶ ନେବ ? ଯଦି ଉପରକୁ ନେଇଯାଏ, ମାଲିକ ଶୁଣିଲେ ଗୁରୁର ଯାଇପାରେ; ନ ନେଲେ ଘୋରପୁର ଲୋକ, ବିଶ୍ୱସ୍ତ କଣ ? ହୁଏ ତ ଏହିପରି ହାତକଡ଼ା ଦେଇ ଟାଣି ଓଟାରି ନେଇଯିବ । କଣ କରବ ଏବେ ସେ ?

ସୁଦାମ ବାବୁ ଧମକ ଦେଇ କହିଲେ, “କଣ ଗୋଟି ଖୋଜୁ, ନା ଦୁଇ ଗୁରୁଜଣ କନେକ୍ସନଲ ବଜାଇବ ?”

ବିରୁଦ୍ଧ ମୁଣ୍ଡ ଆଉଁଶି କହିଲା, “ହଜୁର ଗୁଲନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ ମୋ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର—।”

“ଭୟ ନାହିଁ, ମୁଁ ଅଛି —।”

ଜପରୁ ଉଠି ଦେଖିଲେ, ଘରଦ୍ୱାର ପୂର୍ବ ପରି ପଡ଼ିରହିଛି । ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ଡିନିଟି କରି ପ୍ରତ୍ୟେକ କୋଠରୀ ସ୍ୱାମୀ ବାବୁ ତଳ ତଳ କରି ପରାସ୍ତା କଲେ; କିନ୍ତୁ କୌଣସିଠାରେ କିଛି ସନ୍ଦେହଜନକ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ବୁଝିବାକୁ ତ ଛୁଇଁବାକି ରହିଲା ନାହିଁ ଯେ, ରେଙ୍ଗୁନ ଛଡ଼ି ଆୟୁର ସାହେବ ସଦଳବଳରେ ପଳାଇଯାଉନାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କାହିଁ ଯିବେ ? ଅତି ହେଉ, କାଲି ହେଉ, ଭେଟ ମିଳିବ ନିଶ୍ଚୟ । ସ୍ୱାମୀ ବାବୁ ସହକରେ ଛଡ଼ିବାର ପାଦ ନୁହନ୍ତି । ତତ୍ସଂଶାତ୍ କଲିକତା ଯିବାପାଇଁ ମନ ଝିର କରି ଶମ୍ଭୁନାଥ ସଙ୍ଗରେ ଦେଖା କରିବାକୁ ଗଲେ ଗୁପ୍ତ ବାହାଦୁରଙ୍କ ଘରକୁ । ଦରକା ପାଖକୁ ଯାଇ ଦୁଇ ଚାରି ଥର ସାଙ୍ଗେତିକ ଘେନି କରିବା ମାନ୍ଦବେ ଶମ୍ଭୁନାଥ ବାହାର ଆସିଲା । ପଛପଟରୁ ଯାଇ ସେ ପଚାରିଲେ, “ଭୁବନ କାହିଁ ?”

“ଏହି ମାନ୍ଦ ବେଉଁଆଡ଼େ ବାହାରଗଲା ।”

“ନୁହେଁ ଖବର ?”

“କିଛି ନାହିଁ — ତେବେ ଦୁଇ ଡିନି ଦିନ ହେଲା ସବୁବେଳେ ସେ ବାହାରକୁ ଧାଉଁଛି ; ଜମା ଆଉ ବସାରେ ରହୁ ନାହିଁ । କାଲି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ତା ପିଲା ଧରିଥିଲା । ମାର୍କେଟ ଖୁଚୁ ହୋଇ ବରାବର ଗଲା ସେ ସାର-ବୁଲର ରୋଡ଼କୁ । ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ ଘରର ଦୁଆରେ ଯାଇ ଡିନି ଥର ଶବ୍ଦ କଲା ମାନ୍ଦବେ ଭିତରୁ ଜଣେ ବାହାରିପଡ଼ିଲା । ଦୁଇରୁ ଦେଖିଛି ସତ; କିନ୍ତୁ ସେ ଛଦ୍ମବେଶୀ ଆୟୁର ଛଡ଼ା ଅଉ କେହି ନୁହେଁ । ସେମାନେ ଭିତରେ ସଖି କବାଟ ବନ୍ଦ କରିବାରୁ କଥାଭାଷା କିଛି ଶୁଣିପାରିଲା ନାହିଁ । ତେବେ ବାହାରିବା ବେଳେ ଜାଣିଛି, ଅତି ହେଉ ବା କାଲି ହେଉ, ସେମାନେ ରେଙ୍ଗୁନ ଛଡ଼ି ଅତିଶୀଘ୍ର ପଳାଇଯିବେ ।”

“ପଳାଇଯିବେ କେଉଁଆଡ଼େ ? କାଲି ଗୋଟିଏ ଜାହାଜ ଛଡ଼ିବ, ମୁଁ ସେଥିରେ ସମ୍ଭବ କଲିକତା ଯିବି — ସବୁ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରି ରଖିଛି । ଯଦି ମଣିପୁର ବାଟେ ଯାନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ପୋଲିସ୍ କମିସନର ନିଜେ ଜାଣି ବସିଛନ୍ତି । ମୋ ଅଖିରେ ସହକରେ ଧୁଳି ଦେଇପାରିବେ ନାହିଁ । ଘର ଠିକଣାରେ ଚିଠି ଦେବି । ଯଦି କଲିକତାର ଠିକଣା ଜଣାପଡ଼େ, ଭୁରନ୍ତ ସାଙ୍ଗେତିକ

ତାର କର ଜଣାଇଦେବ । ତମେ କେବଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖୁଥିବ, ଯଦିଓରେ ଭୁବନ ପକାଇ ନ ପାରେ କିମ୍ବା ଅତି ସ୍ୱୟଂ ବାହାଦୁରଙ୍କୁ ସେହି ବିଷୟ ବଢ଼ିକା ପ୍ରୟୋଗ କରି ନ ପାରେ ।”

“ବଢ଼ିକା ତ ନାହିଁ, ତେବେ ଆସୁାର ସାହେବ ପଠାଇ ଦେବ କହୁଛି ।”

“ପଠାଇବା ମାତ୍ରକେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଯେ କୌଣସି ମତେ ନଷ୍ଟ କରି ଦେବ । ସ୍ୱୟଂ ବାହାଦୁର କମିତ ?”

“ବୁଢ଼ା ଭଲ ଅଛନ୍ତି ଯେ; କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ବେଶି କାତର ହୋଇ ପଡ଼ିଲେଣି ।”

“ହେବାର ହିଁ କଥା ଶମ୍ଭୁ ! ତାଙ୍କୁ କହିବ, ଅଲଭନ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କ କନ୍ୟାକୁ ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ଫେରାଇ ଆଣି ଦେବି ।”

—୧୭—

ବୁଢ଼ା ଧୂର୍ଜଟିପ୍ରସାଦଙ୍କ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ଦରଜିଆନ୍ ଗଙ୍ଗାସମୁଦ୍ର ଦ୍ୱାଦ କରବାକୁ ସ୍ୱଦାମ ବାବୁକୁ ବିଦ୍ରୁମାନ୍ତ କେର ହେଲା ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ପାଇ ବିରୁଦ୍ଧ ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସ୍ୱଦାମ ବାବୁ ତାକୁ ଅଶ୍ୱାସନା ଦେଲେ—ସେ ଯଦି ତାଙ୍କ କଥାମତେ ନଲେ, ତେବେ ତାର କୌଣସି ବିଷୟ ଘଟିବ ନାହିଁ । ଯାହା ବେତନ ପାଇଥିଲା, ତାହା ହିଁ ପାଇବ ସେ; ଅଧିକନ୍ତୁ ଖାଇବା ପିଇବା ଶରତ ସ୍ୱଦାମ ବାବୁ ନିଜେ ଦେବେ । କାମ ହାସଲ କଲେ ବକସିୟର ମଧ୍ୟ ଆଶା ଅଛି । ତେବେ ଯଦି ସେ କୌଣସି ମତେ ପ୍ରତାରଣା କରେ, କି କୌଣସି କଥା କାହାରିଠାରେ ପ୍ରକାଶ କରେ, ତେବେ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ତାକୁ ପୋଲିସ୍ ଦ୍ୱାଦରେ ଧରାଇ ଦେବେ । ତାଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦି ଏତି ପଲାଇବା ବା ଲୁଚି ରହିବା ଯେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସମ୍ଭବ, ତାହା ମଧ୍ୟ ବିଶଦ ଭାବରେ ବୁଝାଇଦେଲେ । ଗଙ୍ଗାସମୁଦ୍ର ବିରୁଦ୍ଧ ଅସ୍ତ୍ରୀକାର କରବାକୁ ଜମା ବାଟ ପାଇଲା ନାହିଁ । ଏଣୁରସନ ଜାହାଜଟି ରେଙ୍ଗୁନ ଛାଡ଼ିବା ଦିନ ସ୍ୱଦାମ ବାବୁ ଗଙ୍ଗାସମୁଦ୍ର ବୁଦ୍ଧ ବୌଦ୍ଧ ଭୟୁକ ବେଶରେ ସଜାଇ କହିଲେ, “ତୁ ଅଜ୍ଞା ବାଲା, ସବୁବେଳେ ଏହା ମନେ ରଖିଥିବୁ । ଏହିପରି ତୋତେ

ମୋ ସଙ୍ଗରେ କଲିକତା ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ବୁଝିଲୁ ? ତୁ ଯେ ମୋତେ ଚିହ୍ନିବା ଜାଣୁ, ତାହା ଇଙ୍ଗିତରେ ମଧ୍ୟ କେବେ ପ୍ରକାଶ କରିବୁ ନାହିଁ । ସମସ୍ତ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିବା ମୁଁ ତୁ କେବଳ ତୁନି ହୋଇ ବସିଥିବୁ । ଯଦି ତୋ କୁମାର ସାହେବ, କି ତାଙ୍କ ସେକ୍ରେଟେରୀ, କାହାରକି ଦେଖୁ, ପାଖକୁ ଗଲବେଳେ କେବଳ ହାତ ଉଠାଇ ନମସ୍କାର କରିବୁ । ତାପରେ ମୁଁ ସବୁ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିବି, ବୁଝିଲୁ ? ସମ୍ଭବତଃ ସେମାନେ ଅମର ପରି ଛଦ୍ମ-ବେଶରେ ଛି ଥିବେ ।”

“କୁମାର ସାହେବ ଛଦ୍ମବେଶରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଶକ୍ତିବା କଠିନ ହେବ ନାହିଁ । ଅଜ ସେକ୍ରେଟେରୀ ସାହେବ ତାଙ୍କ ବାଁ ଗୋଡ଼ଟା ଲୁଗୁର ପାରିବେ କିମିତି ? ତାଙ୍କର ସେ ଗୋଡ଼ଟି ଟିକେ ଯେ ସାନ !”

“ବେଶ—ବେଶ, ଦୁଇ ଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯାହାକୁ ହେଉ, ପାଇଲେ ଆମ କାମ ହାସଲ ହେବ; କିନ୍ତୁ ସାବଧାନ, କୌଣସିମତେ ମୋ କଥା ସେମାନଙ୍କୁ କହୁବୁ ନାହିଁ । ଅବହେଳା କଲେ ଜେଲରେ ପଡ଼ି ମରିବାକୁ ହେବ ।”

“ସେ କଥା ଅଜ ଥରଥର କରି କହିବାକୁ ହେବ, ହଜୁର ?”

ଏଣ୍ଡାରସନ କାହାଜ ଗୁଡ଼ିକା ମାନ୍ଦିକେ ଛଦ୍ମବେଶୀ ସୁଦାମ ବାବୁ ଗୁରୁଥଡ଼େ ଥରେ ଦୁଷ୍ଟି ବୁଲାଇଲେ, ଯଦି ସେଠାରେ ହଠାତ୍ କାହାରକି ଦେଖି ପାରନ୍ତି କିନ୍ତୁ ନାହିଁ, କାହିଁ କେହି ନାହିଁ ।

ଦିନଯାକ ରଥାଡ଼େ ସେଥଡ଼େ ବୁଲି ବୁଲି କାହାର ଭେଟ ପାଇବା ପଡ଼ିବୁ ଥାଉ, ସନ୍ଦେହ କରିବା ଭଳି ମଧ୍ୟ କେହି ଆଖିରେ ପଡ଼ିଲେ ନାହିଁ । ଛଦ୍ମବେଶୀ ସୁଦାମ ବାବୁ ସଲ୍ୟାସୀ ଲୋକ, ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଟିକିଏ ଅଲଗା ଆଇନ ! ସୁତରାଂ ଇଥାଡ଼େ ସେଥଡ଼େ ବୁଲିବୁଲି କରିବାକୁ ଜମା ବାଧାଦିଆ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ବୁଲି ମାନ୍ଦି ସାର ସିନା—ଦିନଯାକ ବୁଲିବୁଲି କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । କାହିଁ କିଛି ପାଇଲେ ନାହିଁ । ନିରାଶ ହେବା ବ୍ୟକ୍ତି ଦୁହନ୍ତି କିନ୍ତୁ ସେ ! ଦେଖାଯାଉ, କଲିକତା ପହଞ୍ଚି ଯିମିତି ଦେଖାଯିବ, ସିମିତି କରାଯିବ ?

ରାତି ପ୍ରାୟ ୧୨ଟା—ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାସ୍ଥିତି, ସୁଲୁସୁଲୁଥ ପବନ ବହୁଛି । ନାଚି ନାଚି ଦୋହଲି ଦୋହଲି ଗୁଲୁଛି—ବରଷାକାୟ ‘ଏଣ୍ଡାରସନ’

ଜାହାଜଟି ସମୁଦ୍ର-ବକ୍ଷରେ । ଅଧିକାଂଶ ଯାତ୍ରୀ ନିଦ୍ରାକୋଳରେ—
 କର୍ମବାର ସ୍ୱପ୍ନାମ ବାବୁଙ୍କ ଅଖିରେ ସିନା ନିଦ ନାହିଁ । ଅନ୍ତରତ୍ୱ ତାଙ୍କ
 ମନରେ ଗୋଟାଏ ଭୀଷଣ ଚକ୍ରା—କମିତି କରି ଚକ୍ରମ ପ୍ରମାଣକୁ ଫେରାଇ
 ଅଣି ଦେବେ । ବୁଦ୍ଧ ରାୟ ବାହାଦୁର ଯେ ତାଙ୍କର ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି
 ରହିଛନ୍ତି । ସେ ଅବୃତ୍ତକାର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ ହୁଏ ତ ହାଟଫେଲ କରିବ ତାଙ୍କର ।
 ଶବ୍ଦନସବୁ ଏକମାତ୍ର ଆଦରଣୀ କନ୍ୟା ପ୍ରମାଣା ହିଁ ଯେ ତାଙ୍କ ରହ-
 ବାଳ ପରକାଳ । କଣ କରିବେ, କମିତି କରି ତାର ଉଦ୍ଧାର ସାଧନ ହେବ,
 ଭାବି ଭାବି ସ୍ୱପ୍ନାମ ବାବୁଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଗରମ ହୋଇଗଲା । ସେ ଶଯ୍ୟା ଛାଡ଼ି
 ଡେକ୍ରେ ଯାଇ ଛୁଡ଼ା ହେଲେ । ହଠାତ୍ ଗୋଟାଏ ଅଭିନାଦ ଭଳିଆ
 ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ସ୍ୱର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀ ଆଡ଼କୁ ଯାଇ ଗୋଟିଏ ‘କେବଳ’
 ପାଖରେ ଛୁଡ଼ା ହୋଇ ରହିଲେ । ଉତରୁ ପୁଣି ସେହି ଅଭିନାଦ, ବଡ଼
 ଚକ୍ରମ ହୋଇ ଉଠିଲେ ସେ । ଗୁରୁପଥର ଦୁଆର ଝରକା ସବୁ ବନ୍ଦ ।
 ଭିତରେ କଣ ହେଉଛି, ଦେଖିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ଝରକା ପାଖରେ ଯାଇ
 ଛୁଡ଼ା ହେଲେ, ଯଦି କବାଟର ଫାଙ୍କ ଦେଇ କିଛି ଦେଖାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ବୁଆ
 ଆଣା ! କାନ ଡେରି ଛୁଡ଼ା ହେଲେ—ନାଶର କଣ୍ଠସ୍ୱର

“ମୋ ସଙ୍ଗରେ ଲାଗ ନାହିଁ, ମୁଁ ଅନ୍ଧ ସହ ପରୁ ନାହିଁ ଯେ, କେତେ
 ଫୋଡ଼ିବ ମୋତେ, ଏକାବେଳେକେ ମାର ଦିଅନା ।”

କର୍ବଣ ପୁରୁଷ କଣ୍ଠରେ କିଏ କହିଉଠିଲା, “ହଁ, ତୋତେ ମାରକୁ
 ବୋଲି ଏତେ କଷ୍ଟ କରି ବଲିକତା ନେଇ ଯାଉଛୁ ନା ।”

“କିଏ ତମେ, ବାହୁଁକ ମୋତେ ନେଇ ଯାଉଛୁ ? ଛାଡ଼ିଦିଅ, ମୁଁ ମୋର
 ଘରକୁ ଯିବି ।”

“ମୁଁ କିଏ, ତୁ ଯଦି ଚିନ୍ତିପାରୁ, ତେବେ ଅନ୍ଧ ଭାବନା ଥିଲା କଣ ?
 ନେ, ନେ ଚକ୍ରମ ଖାଇ ନେ; ନ ହେଲେ ଆଜି ଅନ୍ଧ ଖାଇପାରୁ
 ନାହିଁ ଯେ ।”

“ନା, ନା, ମୁଁ ଖାଇବି ନାହିଁ, ସତ କହ, ତମେ କିଏ ?”

“ଆରେ ଖା ପାଗଳ, ଦିନରାତି କେଁ, କେଁ ଭଲ ଲାଗେ ନାହିଁ । ଖା,
 ନ ହେଲେ ଆପେ ଦୁଃଖ ପାଇ ମରୁ । ନ ଖାଇଲେ ଆଖିର ବେଦନା

ହେବ, ଅଦୂର ଜଳବ—ସମ୍ଭଳ ରହୁପାରେ ନାହିଁ । ଦୁଧତକ ପିଇ ଦେ
ସୁନା ହିଅ ପର । ଦେ, ଖା, ନ ହେଲେ ଜୋର କରି ଏହି ନଳଟା
ତଣ୍ଡିରେ ପୁରାଇ ପିଆଇଦେବ—ନେ, ସଥଳ ସଥଳ ଖାଇ ନେ ।”

ନାଶକଣ୍ଠର ଜଡ଼ିତ ସ୍ଵରର କଥାଭାଷା ଦମେ ଦମେ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ-
ପଡ଼ିଲା । ଦ୍ଵାର ଖୋଲିବା ଶବ୍ଦ ପାଇ ସୁଦାମ ବାବୁ ଅନ୍ୟଆଡ଼େ ଘୃଷ୍ଣ ଯାଉଁ
ଯାଉଁ ଭାବିଲେ, ଏଥୁ ଭିତରରେ କିଛି ରହସ୍ୟ ଅଛି; କାଲି ଥରେ ଚେଷ୍ଟା
କରି ଦେଖାଯିବ, ଯଦି କିଛି ମିଳେ ।

‘ସାରେଙ୍ଗ’ଠାରୁ ଶୁଣିଲେ ସେ ‘କେବିନ’ରେ ଜଣେ ମୁସଲମାନ
ବଡ଼ ଲୋକ ତାଙ୍କ କନ୍ୟାର ଚିକିତ୍ସା ପାଇଁ ସସ୍ଥୀକ କରାଯିବା ଯାଉଛନ୍ତି ।
ବଡ଼ ଦିଲଦାରିଆ ମଣିଷ ସେ ।

ପରଦିନ ପ୍ରାୟଃକୃତ୍ୟ ଶେଷ କରି ସୁଦାମ ବାବୁ ସେହି କେବିନ
ଦୁଆରେ ଯାଇ ଛୁଟାହେଲେ । ଭିତରୁ ବୁଢ଼ା ଖାନସମା ବାହାର ପରୁରଲା,
“ଏଠି ତମର ପ୍ରୟୋଜନ ?”

“ସାହେବଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଟିକେ ଦେଖା କରିବି ।”

“କାହିଁକି ?”

“ଏକା କଥା ଦିଅର କହି ଲଭି ଜଣ ? ସାହେବଙ୍କୁ କହିଲବେଲେ
ଶୁଣିବ । ଦୟା କରି ତମେ ସାହେବଙ୍କୁ ଖବର ଦିଅ ଥରେ । ଭାବ, ସାଧୁ
ସଲ୍ୟାସୀ ଲୋକ ଆମେ, ପରର ଉପକାର କରିବା ହିଁ ଅମର ଧର୍ମ ।”

“ଆଜ୍ଞା, ଭିତରକୁ ଅସିପାର । ସାହେବ ଅସୁସ୍ଥ; ସେ ବାହାରକୁ
ଅସିପାରିବେ ନାହିଁ ।”

“ଗୁଲ” କହି ସୁଦାମ ବାବୁ ଭିତରକୁ ଯାଇ ବହିଲେ—

“ବିଶ୍ଵମାତା ତମର କଲ୍ୟାଣ କରନ୍ତୁ—ସାହେବ ! ମୁଁ କାଲି ରାତିରେ
ଆପଣଙ୍କର ଏଠି ଗୋଲମାଲ ଶୁଣି ଧାଇଁ ଆସିଥିଲି; କିନ୍ତୁ କବାଟ ବନ୍ଦ ଦେଖି
ଫେରିଗଲି । ମୋର ମନେ ହେଲା, କିଏ ଯେପରି ବଡ଼ ଦୁଃଖରେ ବାର
ବାର ଆଉଁନାଦ କରିଉଠୁଥିଲା । ଅମ ଧର୍ମ ଲୋକସେବା । ଯଦି ମୋ
ଦ୍ଵାରା ଆପଣଙ୍କର କିଛି ଉପକାର---”

“ଆପଣ କଣ କରବେ । ମୋର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ସୀମା ନାହିଁ । ମୁଁ ତ ନିଜେ ଚାତୁରୀ, ଉପାସ ହେଲା ଭଲ କରି ଉଠିବି ପାରୁ ନାହିଁ । ଏବେ ସାମାନ୍ୟ ଚଳାଚଳ କରିପାରିଲେ ମଧ୍ୟ ଅଣ୍ଟାରେ ଶୁଷ୍କ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଅନୁଭବ କରେ ।”

“ମୋ ପାଇଁ ମୋର ଭବନା ନାହିଁ । ଆଜ୍ଞାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବାର ସମୟ ହେଲାଣି ମୋର; କିନ୍ତୁ ମୋର କନ୍ୟାଟି ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ ବର୍ଷ ହେଲା ଉଲ୍ଲାସ ରୋଗରେ ଅବିକ୍ର । ସମସ୍ତ ଦିନମାନ ପ୍ରାୟ ଅଜ୍ଞାନ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାଏ ସେ । ଲୁଗାପଟା ମଧ୍ୟ ଦେହରେ ଜମା ରଖେ ନାହିଁ; ତେଣୁ “ବୋରଣା”ରେ ଆପାଦମସ୍ତକ ଘୋଡ଼ାଇ ରଖିଛି । ଯଦିବା କେତେକେଲେ ଦଣ୍ଡେ ଘଡ଼ିଏ ପାଇଁ ସଜାଗ ହୋଇଉଠେ, ତେବେ ଅସଂଲଗ୍ନ କେତେବୁଢ଼ାଏ ପ୍ରଳାପ ବକିବ, ନ ହେଲେ ଶୁଷ୍କ ଯନ୍ତ୍ରଣା ହେଲାଭଳି ଆତ୍ମନାଦ କରିଉଠିବ । ମୁଁ ଏହାର ଚିକିତ୍ସା ପାଇଁ କଲିକତା ଯାଉଛି ।”

“ଅଛୁ, ଜ୍ଞାନ ହେଲାବେଳେ ଦୟାକରି ମୋତେ ଟିକିଏ ଖବର ଦେବେ ? ମୁଁ ଥରେ ଚେଷ୍ଟା କରି ଦେଖିବି, ମାଆଙ୍କ କୁପା ହେଲେ ଯିମିତି ଉଲ୍ଲାସ ହେଉନା କାହିଁକି, ତିନି ବୁଦ୍ଧି ଦିନରେ ନିଶ୍ଚୟ ଭଲ ହୋଇଯିବ ।”

“ଆହା, ତା ହେଲେ ତ ମୁଁ ବନ୍ଧୁପରି ସାଧୁଜା । ଚିରଦିନ ଆପଣଙ୍କ କଣ ହୋଇ ରହିବ । ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ଆପଣଙ୍କୁ ଖବର ଦେବି । ଆପଣ କେଉଁ ଶ୍ରେଣୀରେ ?”

“ସାଧୁସନ୍ୟାସୀ ଲୋକ, ତୁଳସୀ ଶ୍ରେଣୀ ଛଡ଼ା ଆଉ ଆମର ଦରକାର କଣ ?”

“ବେଶ୍ ଜ୍ଞାନସମା ଯାଅ ତ ସାଧୁଜାଙ୍କ ‘ସିନ୍ଧୁ’ଟି ଦେଖି ଆସ । ଶୁଦ୍ଧରେ ତମକୁ ହିଁ ତ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।”

ସନ୍ୟାସୀକୁ ଶୁଣିଆସି ଜ୍ଞାନସାମା କହୁଲା, “ସନ୍ଦେହଜନକ, ଏହା ଶୁଦ୍ଧ ବାରଣ, ଗୋଟାଏ ବେଳେ ନ ଶୋଇ ଇଆଁକି ଅସି ମରୁଥିଲା କିଏ ? ଆଜି ମୁଁ ତାକୁ ଠିକ୍ ଏଠାକୁ ନେଇଆସିବି, ଯଦି ବୁଝାପଡ଼େ—ସମୁଦ୍ରରେ ବୁଝିର ମଙ୍ଗର ବେଶ ଗୋଟାଏ ଭୋକ ହେବ । କିନ୍ତୁ ସନ୍ୟାସୀ ହେଉଁ ହେଉଁ ବୋରଣା ବଦଳ କରି ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।”

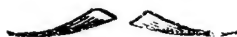
“କିଆଁ ?”

“ଓଲ୍ଲ, ଏଟାର ତ ଜନ୍ମଦେବ ଗୋଟାଏ କି ଦେବ ଟା ବୁଦ୍ଧରେ । ତା ପୂର୍ବେ ସାଧୁକୁ ଅଭିନୟ ଦେଖାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ନା ? ଏହାର ବୋରଣା ବଦଳାଇ ପିନ୍ଧାଇ ନ ଥିଲେ ଅଭିନୟରେ ଯେଉଁ ଭୀଷଣ ହୁଟି ରହିବ, ସେଥିରେ ହିଁ ସର୍ବନାଗ । ଲେକଟାର ତଳେଇ ବଡ଼ ସୁବିଧା-ଜନକ ବୋଲି ମନେ ହେଉ ନାହିଁ । ଜଣକୁ ତ ପାଗଳ କରିବେ; କିନ୍ତୁ ଆଉ ଜଣକୁ ?”

“ଆରେ ଉତ୍ତାଗର ରହି ରହି ଶୋଇ ପଡ଼ିବେ ନାହିଁ-ବୁଢ଼ା ଲୋକ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କ୍ଳାନ୍ତ ଶ୍ରାନ୍ତ ।”

“ଉଃ । ବସମ ଲୋକ ଅପଣ ତ ।”

“ନ ହେଲେ ଗୋଖର ନେଇ ଖେଳ ଖେଳୁଛୁ ଜାଣ ନାହିଁ ମୁଁ, ରେଙ୍ଗୁନରେ ଅଜିଯାଏ.....ସୁଦାମ ରହିଛି ଅସତ ।

୧୭

ଛଦ୍ମବେଶ ଧରିବାକୁ ସୁଦାମ ବାବୁ ଜଣେ ସିଦ୍ଧହସ୍ତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମୁସଲମାନ୍ ପରିବାରର କିମିତି ଗୋଟାଏ ଅଜଣା ଅତଳ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଆସି ପଡ଼ିଥିଲା । ସେମାନେ ପ୍ରାଣପଣ ସାବଧାନ ହୋଇ କାମ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ସନ୍ଧ୍ୟାସିବେଶୀ ସୁଦାମ ବାବୁଙ୍କ ମନରୁ ଗୋଟାଏ “କିନ୍ତୁ” କୌଣସି ମତେ ଦଣ୍ଡିଲା ନାହିଁ । ସନ୍ଦେହଜନକ କିନ୍ତୁ ସେ ପାଇଁ ନାହାନ୍ତି ସତ; ତଥାପି ମନେ ହୁଏ—ହୁଏ ତ ଏଥିରେ କିନ୍ତୁ ଗୋପନ ରହସ୍ୟ ରହିଯାଇଛି । ସନ୍ଦେହ ତାଙ୍କର ଆହୁରି ଦୃଢ଼ରୁ ଦୃଢ଼ତର ହେଲା । ରୁଗ୍ମାର ହାତ ଦେଖି—ସେ ହାତ ସୁକୋମଳ, ସୁନ୍ଦର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ନାଶ୍ୱଜନୋ-ଚିତ ସୁଗୋଲ ନୁହେଁ । X X X ପ୍ରଚୁଷ୍ଟ ପରି ଟିକିଏ ତେପୁଟା, ଟିକିଏ ଲେମ୍ବଣ । ସୁଦାମ ବାବୁଙ୍କ ଆଖି ସବୁବେଳେ ତାଙ୍କ ପଛରେ ଲାଗି ରହିଲା । ‘ପ୍ରିନ୍‌ସେପ’ ଘାଟରେ ଆସି ଜାହାଜ ଉଠିବା ମାତ୍ରେ ମୁସଲମାନ୍

ପରିବାର ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ିଲେ । ସୁଦାମ ବାବୁ ଗଲେ ଗଙ୍ଗାକୁ ନେଇ ଟିକେ ତପାଉକୁ, ଗୋଟିଏ ଟେକ୍ସି ବୋଲୋସ୍ତେ କରିବା ପାଇଁ । ଘଣ୍ଟା ଦୁସାବରେ ଟେକ୍ସି ବୋଲୋସ୍ତ ହେଲା । ପଦା ଲଗାଇ ସୁଦାମ ବାବୁ ବେଶ-ପରିବର୍ତ୍ତନ କଲେ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବୌଦ୍ଧ ଭିକ୍ଷୁକ ଗଙ୍ଗା ଚିନାମେନ ସାଜି କ୍ରାଇଭର ପାଖରେ ଯାଇ ବସିପଡ଼ିଲା । ମୁସଲମାନ ପରିବାରର ବାକ୍ସ ପେଟର ଟ୍ରାକରେ ବୋର୍ଡ଼ାଇ କରି ଗଡ଼ି ଚାଲିଲା; ପଛରେ ଧାଇଁଲେ ସୁଦାମ ବାବୁ ।

—ନଂ---ମିର୍ଜାପୁର ଷ୍ଟି ୧ରେ ଗାଡ଼ି ଛାଡ଼ାଦେଲା । ମାଲପ୍ରତି ଓହ୍ଲାଇବା ଅଗରୁ ମୁସଲମାନ ପରିବାର ଗୁଡ଼ରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । କ୍ଲାନ୍ତ ଶ୍ରାନ୍ତ ସୁଦାମ ବାବୁ ପକେଟ-ବୁକ୍ରେ ଘରର ନମ୍ବର ଟିପିନେଇ ଚାଲିଗଲେ ନିଜ ଚନ୍ଦ୍ରବ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ । କଲିକତା ସହକାରୀ ପୋଲିସ କମିସନର --- ମୁଖାଳ ବାବୁ ତାଙ୍କର ଅତି ବେଶି ପରିଚିତ ବନ୍ଧୁ । ଦୁହେଁଯାକ ଏକ ପଥର ପଥର; ଅଧିକନ୍ତୁ ମୁଖାଳ ବାବୁ ଅନେକ ଥର ସୁଦାମ ବାବୁଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ହିଁ ବୃତ୍ତବାସୀ ହୋଇ ସହକାରୀ ପୋଲିସ କମିସନର ପଦକୁ ଉଠାଇ ହୋଇ-ଥିବାରୁ ସୁଦାମ ବାବୁଙ୍କଠାରେ ସେ ଚିରକୃତଜ୍ଞ । ଶେଙ୍ଗୁନକୁ ସେ ଅନେକ ଥର ଯାଇଅଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକାଳ ସମୟରେ ସୁଦାମ ବାବୁଙ୍କର କଲିକତା ଅସିବାର ପ୍ରୟୋଜନ କମା ଘଟି ନ ଥିଲା । ଆଜି ସହସା ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବରେ ଉପକାରୀ ବନ୍ଧୁକୁ ପାଇ ସେ ବଡ଼ ସୁଖୀ ହେଲେ । ହଠାତ୍ ଅସିବା କାରଣ ପ୍ରଜ୍ଞା କରିବାରୁ ସେ କହିଲେ, “ଇମିତି ବୁଲିବାକୁ ଚାଲି ଅସିଲ ନା ।”

ମୁଖାଳ ବାବୁ କହିଲେ, “ପୂର୍ବର ସୂଚ୍ୟ ପଡ଼ିମରେ ଉଇଁଛି ଶୁଣି ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରେ; କିନ୍ତୁ ତମେ କିନା ସ୍ୱାଧୀରେ ପାକେ ଘୁଞ୍ଚିବ, ଏହା ମୁଁ କେବେ ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରିବି ନାହିଁ ।”

“ମୋର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ! କଣ କରିବି, କହ ? କିନ୍ତୁ ମୋର ଗୋଟିଏ କାମ କରିଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ଯେ ।”

“ବାଟକୁ ଆସ ବନ୍ଧୁ, ବ୍ୟାସାର କଣ ?”

“ବିଶେଷ କିଛି ନୁହେଁ; ମୋର ସହଯାତ୍ରୀ ଲେକଟିବ୍ ଦଳରୁ ସହଯୋଗର ରଖିବାକୁ ହେବ; ଅନ୍ୟ ସେ ଯେପରି ବୁଝି ନ ପାରେ ତେ,

ସେ ନିଜର ବନ୍ଦୀ । ଗୋଟିଏ ଅସାମାନ୍ୟ ସନାତନ ଚରାକର ପାଇଁ ଧର ଆଣିଛି ।”

“ସେ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଅତି ସହଜରେ ହେବ । ମୋର ଗୃହରଗୁଡ଼ାକୁ ଟିକିଏ ଇଞ୍ଜିନ କଲେ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ବ୍ୟାପାର କଣ ? ହଠାତ୍ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ବାମ୍ବରୁ ଅଜି ଏଠି ଯେ ?

“କାମ ଅଛି ନିଶ୍ଚୟ; କିନ୍ତୁ ପୋଲିସକୁ କହିବା ମନା । ପ୍ରୟୋଜନ ବୁଝିଲେ ଗିରଫ କରିବା ପାଇଁ ତମ ସାହାଯ୍ୟ ନେବ; କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ଯେଉଁ ରହସ୍ୟ ଭେଦ କରିବା ପାଇଁ ଧାଇଁଛି, ତାହା ଅପ୍ରକାଶ୍ୟ ରଖିବା ପାଇଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞବଦ୍ଧ । ତେବେ ଜଣେ ସହକାରୀ ନିତାନ୍ତ ଦରକାର ମୋର ।”

“କମିତି ଲୋକ ଗୃହ ?”

“ପୋଲିସ କର୍ମରୁଷୀ ନୁହେଁ ନିଶ୍ଚୟ ! ତମ ବିଭାଗରେ ମିଳିମିଶି କାମ କଲେ ଦୁଇ ଦିନ ପରେ କାଗଜ କଲମରେ ବିସ୍ତାରିତ ବିବରଣୀ ବାହାର ପଡ଼ିବ । ତୁନି ହୋଇ ରହିବା ତମମାନଙ୍କ କୌଣସିରେ ନାହିଁ । ସେଥିରେ ମୋର ସବୁ ଶ୍ରମ ନଷ୍ଟ ହେବ, ମୁଁ ମିଥ୍ୟାବାଦୀ ହେବି ।”

“Private Worker ଜଣକୁ ନେବ ନା କଣ ?”

“ପାଇଲେ ବଡ଼ ଉପକୃତ ହେବ; କିନ୍ତୁ ଅତି ଦେଖି ବିଶ୍ବାସୀ ଲୋକର ଦରକାର ଯେ ମୋର ।”

“ନିଶ୍ଚୟ, ମୁଁ ଯାହାକୁ ତାହାକୁ ତମକୁ ଦେଇ ନ ପାରେ । ତେବେ ସମ୍ପ୍ରତି ସେ କଲିକତାରେ ନାହିଁ । ଦିନେ ଦୁଇ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଫେରିବ । ବଡ଼ ଅଭ୍ୟୁତ୍ପାଦନୀ ପିଲା ସେ । ମୋର ଏକ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ପୁତ୍ର I. S. C. ପାସ୍ କର ଘରୁ ବାହାରିଛି ତାର ନିରୁଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାଇର ଅନୁସନ୍ଧାନରେ । ଅନେକ ଶୋକାଶୋକ କଲା; କିନ୍ତୁ କୌଣସି ପତ୍ର ପାଇଲା ନାହିଁ । ସେହି ଭାଇ ପାଇଁ ବାପ ତାର ଅକାଳରେ ମରିଗଲେ । ସେ ମଧ୍ୟ ଭବିଷ୍ୟତ ଭଲଭର ଅଶାଭରସା ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ପଡ଼ାଶୁଣା ତ୍ୟାଗ କଲା । କମିଟୀକୁ ବଡ଼ ଭାଙ୍ଗି ଯାହା ପାଇଲା, ତାହା ହିଁ ସମ୍ଭବ କର ଗୁରୁଆସିଛି । ଦୁଇଗୁରୁତା କେସରେ

ଦେଖିଲି, ଇମିତି ଅସୁରାବଳୀର କାମ କରୁଛି ଯେ ସେ, ତାଠାରେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁବାକୁ ମୋର ବିଦ୍ରୋହ ଲଜ୍ଜା ନାହିଁ ।

କମିସନର ସାହେବ ତାକୁ C. I. D. ଅଫିସରେ ନେବା ପାଇଁ ଅନେକ ପ୍ରଲେଭନ ଦେଖାଇଥିଲେ; ସେ କିନ୍ତୁ କୌଣସି ମତେ ମଙ୍ଗିଲ ନାହିଁ । ତାକୁ ନେଇ କାମ କଲେ ସୁଖ ଅଛି । ଭରସା ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ, ସେ ଦିନେ ଦୁଇ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବ—ତାକୁ ନେଇପାରନ୍ତି ।”

“ଅଶେଷ ଧନ୍ୟବାଦ ! କିଏ ସେ ?”

“ନାମ କହିଲେ କଣ ଚିହ୍ନିବ ? ଚିହ୍ନିବା ଭଲିଆ ପରିଚୟ ତାର କିଛି ନାହିଁ । ନାମ ତାର ସ୍ୱଧୀର୍ଘ ଦାସ—ମହାଶୟା ପିଲା । X X

X

X

X

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାନ୍ତ ସୁଦାମ ବାବୁ ଅଲକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଚିନ୍ତାମ କରବାକୁ ମନସ୍ତ କରି ବିଚାରରେ ପଡ଼ିବା ମାତ୍ରେ କୁମ୍ଭକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଦ୍ୱିଗୟ ସଂସ୍କରଣ ରୂପେ ରାଜା ବେଳେ ଉଠି ଥରେ ମିର୍ଜାପୁର ଶ୍ରୀଚର ବୁଲି ଆସିଲେ—ମୁସଲମାନ ପରିବାର ଅଛନ୍ତି କି ନା, ଜାଣିବା ପାଇଁ । ସାବ ରାଜ ରାଜ ଚିନ୍ତି ପ୍ରଭୁ କଲେ, ଘର ଭିତରକୁ ନ ପଶିଲେ କାମ ଚଳିବ କିପରି ? କିନ୍ତୁ ଗଙ୍ଗାଟାକୁ ସଙ୍ଗରେ ନେବେ କି ନା ? ସେ ଯଦି ଆକାର ଇଙ୍ଗିତରେ କିଛି ମାତ୍ର ପ୍ରକାଶ କରିଦିଏ, ସବୁ ପଣ୍ଡା ହେବ; କିନ୍ତୁ ତାକୁ ସଙ୍ଗରେ ନ ନେଲେ ତ କୁମାର ବାହାଦୁରକୁ ଚିହ୍ନିବା କଠିନ । ସୁତରାଂ ଅନିଚ୍ଛା ସତ୍ତ୍ୱେ ଗଙ୍ଗା ସହଚର ବୁଲିବେଶରେ ଦୁହେଁ ବାହାରପଡ଼ିଲେ ।

—ନ ମିର୍ଜାପୁର ଶ୍ରୀଚର ଯାଇ ଦେଖନ୍ତି, ବେଳ ଟା ଯାଏ କବାଟ ବନ୍ଦ । ବ୍ୟାପାର କଣ ? ଅଛନ୍ତି ତ ? ଯାହା ହେଉ, ଦୁଆରେ ଥରେ ଧକା ମାର ଦେଖାଯାଉ । କବାଟ ପେଲିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦୁଆର ଖୋଲି ଗଲା । ବୁଲିବେଶଧାରୀ ସୁଦାମ ବାବୁ ଗଙ୍ଗାକୁ ନେଇ ଭିତରକୁ ଯାଇ ଦେଖନ୍ତି, କୌଣସି ଆଡ଼େ କେହି ନାହିଁ । କାଲିକାର ମୁସଲମାନ ପରିବାର ଅବୁଝିତ । କାରଣରେ ହୁଡ଼ା ହୋଇ ରହୁଛନ୍ତି ଜଣେ ତରୁଣ ଯୁବକ, ଠିକ୍ ସେପରି ଏହି ମାତ୍ର ପ୍ରାନ୍ତରୁ ଉଠି ଆସିଛନ୍ତି ! ଅନ୍ତତଃ ଦାବିଗୁଡ଼ି ଦେଖିଲେ ସିମିତି ମନେ ହୁଏ । ସୁଦାମ ବାବୁ ଯାଇ ସଲମ କରି କହିଲେ—

“ହଜୁର, ବାଲିବାର ଟଙ୍କାଟା ଚଲୁ ନାହିଁ ।”

“ଟଙ୍କା, ଟଙ୍କା କଣ ?”

“ବାଲି ଯା ମଜୁର ମିଳୁଥିଲା ।”

“ବାଲି ମୁଁ ତ ଗୁଡ଼ି ଟଙ୍କା ଗାଡ଼ିରେ ଆସିଛି; ମୁଁ ତ କାହାରିକି ଟଙ୍କା ପଇସା କିଛି ଦେଇ ନାହିଁ ।”

“ଗୁରୁଟାରେ ବେଉଁ ଗାଡ଼ିରେ ଆସୁ ?”

ଭଦ୍ରଲେକ ଅବାକାବା ହୋଇ କହିଲେ, “ନା, ନା, ଦିନ ଗୁରୁଟା ଗାଡ଼ିରେ ଓଢ଼ାଇଥିଲି । ଏଠାକୁ ଆସିଛି ଗୁଡ଼ି ଟଙ୍କା ବେଳେ ।”

“ଆସ, ଏଠାକୁ ଜଣକେତେ ମୁସଲମାନ ଭଦ୍ରଲେକ ଆସିଥିଲେ ନା ? ସେମାନେ ଏହି ଟଙ୍କାଟି ଦେଇଥିଲେ । ହଜୁର, ସେଟା ବଜାରରେ ଜମା ଚଲୁ ନାହିଁ ।”

“କିଏ ଜାଣେ ବାବୁ, ମୁଁ ତ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ନାହିଁ । ମୋର ବନ୍ଧୁ ଅବୁଲ ବାବୁ ଆଣି ଏଠି ମୋତେ ବସା ଦେଇଛନ୍ତି ।”

କଥାଭାଷା ଶେଷ ହେଉଁ ନ ହେଉଁ ଅବୁଲ ବାବୁ ସ୍ବୟଂ ଆସି ଦେଖା ଦେଲେ । ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବାକୁ ସୁଦାମ ବାବୁଙ୍କୁ ଜମା ଦେଇ ହେଲେ ନାହିଁ । ସୁନାମଧନ୍ୟ ପୁରୁଷ ସେ; ରେଙ୍ଗୁନର ଅଧିବାଂଶ ଲୋକ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି, ତାଙ୍କ ଗର୍ଭିକଳାପ ଜାଣନ୍ତି । ସେ ଆସି-ତାଗିଦ କଲେ, “ଚଷିଲ ଗୁଲୁ, ଗାଡ଼ି ଆସିଛି ।” ତତ୍ପକ୍ଷର ସୁଦାମ ବାବୁ ବାବୁସ ବହିବା ପାଇଁ ନିୟୁତ ହୋଇଗଲେ । ସବୁଗୁଡ଼ା ନଅ; ପୁରୁଣା ତ୍ୟାଗ କରି ନୂତନର ଅଗ୍ରସ୍ଥ କିଅ ହୋଇଛି, ଅଗତକୁ ନିଶ୍ଚିତ କରିବା ପାଇଁ । ବାବୁ ପକ୍ଷ ନେଇ ଅବୁଲ ବାବୁଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ସେହି ଭଦ୍ରଲେକ ଗାଡ଼ିରେ ଯାଇ ଉଠିବା ମାନ୍ଦବେ ସୁଦାମ ବାବୁ ସିଙ୍ଗ ଧରିବା ପାଇଁ ଟେକ୍ସ ଧରି ନନ୍ଦକୁମାର ଚୌଧୁରୀ ଲେନୁଟି ଦେଖି ଆସିଲେ; ଚିତ୍ତେ ଆସିଲେ—ଅବସ୍ଥିତି ସ୍ଥାନ ବାହୁଁ ।

ଗଙ୍ଗାକୁ ପଚାରିଲେ, “ଚିତ୍ତୁ ?”

“ନା ହଜୁର, ଏ ତ ବୁମାର ବାହାଦୁରୀ ନୁହନ୍ତି । ତେବେ ଉଠିବୁ ସମାନ, ହଜୁର ରଙ୍ଗଟା ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି—ଗୁଲି ଚଲଣ ସୁଦ୍ଧା ଅନେକଟା ଏକ ପ୍ରକାର ।”

“ହଁ” କହି ସୁଦାମ ବାବୁ ବସାକୁ ଫେରିଲେ ।

—୧୮—

ଛଦ ବେଶରେ ହିମାଂଶୁ ଦାସ ଦଳପାତ ଅତୁଳ ବାବୁଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ସାଗ୍ର କରିବତା ସହର ଘର ଫେର ବାଛି କାଛି ବେତେ କଣ କିଣି ସାରା ରାତି ସାଡ଼େଗୋଟାକୁ ଅର୍ଧାର ଅବେଗରେ ଅନାଇ ବସି ରହୁଥିଲା । ଆଜି ତାର ଯୌବନ-ସ୍ବପ୍ନ ସଫଳ କରିବ ସେ—ଯାହା ପାଇଁ ମାନ, ଯଶ, ଖ୍ୟାତି, ଲକ୍ଷ୍ମୀକୃଷ୍ଣ ବେଶବେଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଳ ଦେଇଛି ସେ । ଆଜି ତାର କଲ୍ଲନା-ଗୁଣୀର ମଞ୍ଜି ପରଶ ପାଇବ । ସାଡ଼େଗୋଟାଏ ବାଳୁବାଳୁ—ଏତେଦିନ ପରେ ସ୍ବରୂପରେ ହିମାଂଶୁ ଦାସ ପଦାକୁ ବାହାରଲା ଅତୁଳ ବାବୁଙ୍କ ଗାଡ଼ିରେ ବସି । ଶ୍ୟାମ ବଜାର—ନମ୍ବରର ଘରକୁ ଯାଇ ବାର ବାର ବଜା ହଲାଇ ହଲଗଣ ହୋଇଗଲା; କିନ୍ତୁ ଜବାବ ନାହିଁ । ବ୍ୟସାର କଣ ? ନମ୍ବର କୁଲ ହୋଇ ନାହିଁ ତ ?

ପକେଟ ବୁକ୍ ବାଜି ନମ୍ବର ମିଳାଇ ଦେଖିଲା । ନା, ଠିକ୍ ଅଛି ତ । ଘରମାଧବ ବାବୁଙ୍କ ଦିଅ ଠିକଣା କଣ ଭୁଲ ହେବ ? ଅରବେତେ ପୁଣି ଜୋରରେ ହଲାଇ ଡାକ ପକାଇଲା, “ଲଳିତ ବାବୁ, ଲଳିତ ବାବୁ !”

ଦୁଇ ଭିଜି ଅର ଡାକିବା ପରେ ଉପରରୁ ଲଳିତ ବାବୁଙ୍କ ପୁରୁଷ ସ୍ବରେଶ୍ବରର ନିଦଂଶୁଣିଲା । ସେ ଆସି ଦୁଆର ଖୋଲିବା ମାତ୍ରେ କୁମ୍ଭୀର ତମଡ଼ାର ମୂଲ୍ୟବାନ ପ୍ରକାଶ ସ୍ବଚ୍ଛେଦିତାଏ ଡ୍ରାଇଭର ହାତରେ ଧରି ଦେଇ ହିମାଂଶୁ ବାବୁ ପଚାରିଲେ, “ଲଳିତ ଦାଦା ଅଛନ୍ତି ?”

ସ୍ବରେଶ୍ବର କହିଲା, “ଖୋଇଛନ୍ତି ସେ ।”

“ଉପରେ” କହି ଉତ୍ତରର ଅପେକ୍ଷା ନ ରଖି ଡ୍ରାଇଭର ସଙ୍ଗରେ ଖଟ ଖଟ କରି ହିମାଂଶୁ ଧାଇଁ ଚାଲିଲା । ଅପରିଚିତ ଭଦ୍ରଲେକର ଉପରକୁ ଉଠିବା ଭଙ୍ଗୀ ଦେଖି ସ୍ବରେଶ୍ବରର କୁଝିବାକୁ ବିଦ୍ୟୁତ୍ମାତ୍ର ବାକି ରହିଲା ନାହିଁ ଯେ, ଆଗନ୍ତୁକ ବେତେକର ଅତି ବେଶି ଜଣାଶୁଣା କେହି ହେବେ ।

ହିମାଂଶୁର ଡାକରେ ଲଳିତ ବାବୁ କବାଟ ଖୋଲି ବାହାରକୁ ଆସିବା ମାତ୍ରେ ହିମାଂଶୁ କହିଲା, “ଉଃ, କି ନିଦ, ମା ଲେ । ଠିକ୍ କଲର ବୁମ୍ବକଣ୍ଠ । ମୁଁ ତ ତାଙ୍କ ଡାକ ହଲଗଣ ହୋଇ ଭାବିଲି, ତମେମାନେ ହୁଏ

ତ ଗାଁକୁ ଚାଲି ଯାଇଛି; ନ ହେଲେ ମୋର ଠିକଣା ଭୁଲ ହୋଇଛି । ମୋର ମୁଣ୍ଡ ଘୁରୁ ଗଲା ଭଳି ! ସମୟ ଅତି ଅଳ୍ପ, ଏଥି ମଧ୍ୟରେ ଚଢ଼ିଲ ତମକୁ ନ ପାଇଲେ ମୋର ୩୦ ହଜାର ଟଙ୍କା ହାତକୁ ଆସୁ ନାହିଁ । ପୁଣି ସେଥିପାଇଁ ବେତେ ଦୋଷା ଦୋଷ କରବାକୁ ପଡ଼େ—ବେତେ ଖର୍ଚ୍ଚ ହେବ । ସେ କଣ କମ ହରକତିଆ କଥା !”

ଲଳିତ ବାବୁ ପଚାରିଲେ, “କ୍ୟାପାର କଣ ?”

“ଗୁଲ, ଏବୁଟିଆ ସବୁ କହୁବ ।”

ସ୍ତୁରେଶ୍ୱର ନିଜ କୋଠରୀକୁ ଚାଲିଗଲା ।

ଦୁମାଂଶୁ ପଚାରିଲା, “କୁହ କାହିଁ ?”

“ଶୋଇଛି, ଭିତରକୁ ଆସ ।”

ଦୁହେଁଙ୍କର କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ କୁନ୍ଦର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଥିଲା । ପ୍ରଥମେ ନିଜ କାନକୁ ମଧ୍ୟ ଶୁଣାସ ବର ପାରିଲା ନାହିଁ ଯେ, ହଠାତ୍ ଏତେ ଦିନପରେ ଏହି ଭାବ ସାତେ ଶୋଷାଏରେ ଦୁମାଂଶୁ ଦାଦା ଆସିବେ ତାର । ପ୍ରଥମ କଲକତା ଆସିବା ଦିନ ସେହି ଯାତ୍ରା କଟକ ଷ୍ଟେସନରେ ଦେଖା; ତା ପରେ ତ ତାଙ୍କର, ବେବଳ ତାଙ୍କର କାହିଁକି, ସେ ଗାଁର ପରଚିତ କାହାରି ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠି ମଧ୍ୟ ପାଇ ନାହିଁ ସେ । ସେ ଯେ ତେଷ୍ଟା କର କୌଣସି ସମ୍ବାଦ ପାଇବ, ତାର ମଧ୍ୟ ଉପାୟ ନାହିଁ । ଲଳିତ ବାବୁ ନିଜ ଅବସ୍ଥା ପରିବର୍ତ୍ତନର ଦିନଠାରୁ ନିଜକୁ ସବୁବେଳେ ପରିଚିତ ସଂସ୍ତବରୁ ଅଲଗା ରଖିବା ପାଇଁ ଅତି ବ୍ୟସ୍ତ । କୁନ୍ଦ ଉଠିବସି କହିଲା, “ଦୁମାଂଶୁ ଦାଦାର ବଡ଼ ଦୟା ଦେଖୁଛି ! କିନ୍ତୁ ଠିକଣା ପାଇଲ କିମିତି ?”

“ଲଳିତମାଧବ ଦାବୁଙ୍କ ବସାରୁ ।”

“ବେଉଁଠାରୁ ଆସିଲେ ?”

“ବମ୍ବେରୁ ପଛ ।”

“ବମ୍ବେରୁ ?”

“ହଁ କୁନ୍ଦ, ଗୋଡ଼ହାତ ବାଜି ଘରେ ବସି ରହିଲେ କଣ ଭାଷା ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ? ମୁଁ ସାରା ଜୀବନ ଏ ଦେଶରେ ଖଟି ମରିଥିଲେ ସ୍ତ୍ରୀ ଏତେ ସଞ୍ଜୟ କରପାରନ୍ତି କି ? ୨୦ ହଜାର ଟଙ୍କା ଅତି ମୋର Impe-

rial Bank ରେ ଜମା ହୋଇଛି । ପୁଣି ୩୦ ହଜାର ଟଙ୍କା ସକାଶେ ଲଳିତ ବାବୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଦରବାର କରିବା ପାଇଁ ଧାର୍ଯ୍ୟ ଅସିଛି । ସେ ଟଙ୍କାଏ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ ଅକ୍ଟୋବରରେ କାମ ହାସଲ ହେବ ମୋର ।” ହୁମାଁଣ୍ଡୁ ସୁଟ୍‌କେଶ ଖୋଲି ସାତଶ ଟଙ୍କାର ମୂଲ୍ୟବାନ ଅସମାଜ ରଙ୍ଗର ଶାଢ଼ୀଟିଏ, କ୍ଲାଉଡ଼ଟିଏ, ସ୍ତ୍ରାସର କପ୍ପା, ସେପ୍ଟିପିନ, ସୁନାର ହାତବନ୍ଧା ଘଡ଼ି, ମଖମଲର ଚଢ଼ି ଯୋଡ଼େ ଥୋଇଦେଇ କହିଲା, “ହୁନ ! ଏସବୁ ତ ମେଟିକେ ଚଞ୍ଚଳ ପିଞ୍ଜରିଆ—ତମକୁ ମଧ୍ୟ ଆମ ସଙ୍ଗରେ ଥରେ ହାବଡ଼ା ଷ୍ଟେସନକୁ ଯିବାକୁ ସଜ୍ଜିତ କିନା ? ବମ୍ବେର ଜଣେ ଭଦ୍ରଲେକ, ଯାହାଙ୍କ ପାଇଁ ମୋର ଏ ସ୍ୱାଗତାଳିକା ସେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଆଜି ଏଲହାବାଦ ଯାଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ବସାକୁ ମୋତେ ନେଇଯିବା ପାଇଁ ବଡ଼ ଜିଗର ଧରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ମୋତେ ଜାଣି ତ ପିଲା ଦିନରୁ—ଯାହା ତାହା ଘରେ ଖାଇବାକୁ ମୋର ଜମା ରୁଟି ହୁଏ ନାହିଁ । ତା ପରେ ପୁଣି ସେମାନେ ବ୍ରାହ୍ମ । ବଡ଼ ଜିଗର କରିବାରୁ କହିଲେ, ମୋର ଭଉଣୀଟିଏ ଅଛି ଏଠି; ଅନେକ ଦିନରୁ ତା ସହିତ ଦେଖାସାକ୍ଷାତ ହୋଇ ନାହିଁ । ଅଜି ଏଠାକୁ ଆସିବା ଖବର ସେ ଅଗରୁ ପାଇଛି । ମୁଁ ତ ଗଲେ କାନ୍ଦିବାଟି ଅନର୍ଥ କରିବି ସେ । ହୁଏ ତ ଆମ ଘରକୁ ଯିବାକୁ ଜମା ଅଛି ମଝିବ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ବଡ଼ ଝିଅଟିର କନ୍ୟାରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇଲ; ସବୁ ହେଲା—ତମମାନଙ୍କୁ ନେଇ ହାବଡ଼ାରେ ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ପରତୟୁ କରାଇଦେବ । ରଥ ଦେଖିବା, ବଦଳି ବିକିବା, ଦୁଇକାମ ଏକ ସଙ୍ଗରେ ସଂଗ୍ରହ । ଲଳିତ ବାବୁଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଦେବା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଆଲାପ କରିବା—ହୁଇ କାମଯାକ ଏକାଠି ସରିବ !” ମନ୍ଦ ଜଣ ?”

ଲଳିତ ବାବୁ ପଚାରିଲେ, “ମୋତେ ବିଦାୟ ଦେବା ମାନେ ?”

“ମାନେ ଅତି ସହଜ । ଟ ୨୦ ଟଙ୍କା ବେତନରେ ମାଷ୍ଟର କର ଆପଣଙ୍କର ବିଶେଷ କି ନାହିଁ ? ଅଧିକନ୍ତୁ ଭବିଷ୍ୟତ ଜନ୍ମଦିନ ଆଶାକରଣୀ ସବୁ ସେଇଥିରେ ହିଁ ରହିବ । ମୋର ଜଣେ ବିଶ୍ୱାସୀ ବନ୍ଧୁର ଏକାନ୍ତ ଦରବାର । ମୁଁ ତ ଏଠି ସବୁବେଳେ ବସିରହି ପାରୁନାହିଁ । ଜଣେ ଅଂଶିଦାର ନ ହେଲେ ଜମା ମୋର କାମ ତଳିବ ନାହିଁ । ମୋର ଟଙ୍କା, ଆପଣଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଓ ଶ୍ରମ ଏକାଠି ମିଳାଇ ଏଠି ଗୋଟାଏ କୋକାନ

ଖୋଲିବା । ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରଥମେ ହଜାର ପାଞ୍ଚପାଏ ଟଙ୍କା ଲଗାଇବା, ତାପରେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବଡ଼ାଇ ନେଲେ ଚଳିବ । ଏହି ସୁଟକେଣିଆରେ ଧୋତି, ଗୁଦଲ, କାମିଜ, କୋଟ, ପଞ୍ଜାବୀ, ସାରୁନ ସବୁ ରଖାଅଛି । ବେନାରସର ଟିକଟଟିଏ ମଧ୍ୟ କିଣି ରଖିଛି । ଆପଣ ଏହି ଚିଠିଖଣ୍ଡିକ ନେଇ ଶଙ୍କର ପ୍ରସାଦ ଗଣେଶ ପ୍ରସାଦର ଘରେ ଯାଇଁ ଦୁଇ ଦିନ ଅପେକ୍ଷା କରିବେ । ଲତିମଧ୍ୟରେ ମୋର ସନ୍ତାନରେ ସେଠାକୁ ଯଦି କୌଣସି ଭଦ୍ରଲୋକ ଆସନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଏହି ଚିଠି ଦେଖାଇଲେ ସେ ୩୦ ହଜାର ଟଙ୍କା ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଆଣିଦେବେ । ସେଗୁଡ଼ି ବେଳରେ ଜମା ଦେଇ ଆପଣ ଗୁଲିଆସିବେ । ଏହି ଦେହଣ ଟଙ୍କା ରଖନ୍ତୁ; ଖୁବ୍ ବଡ଼ଲେକିଆ ଆଟରେ ଚଳିବେ । ମୋର ବନ୍ଧୁ ଏବଂ ଅଂଶାଦାର-ଯୋଗ୍ୟ ସନ୍ତାନ ଖଣିବା ପାଇଁ ଯାହା ଉଚିତ ମନେ କରିବେ, ତାହା ଖରଚ କରିବାକୁ ଜମା..... କିନ୍ତୁ କରିବେ ନାହିଁ! ମୁଁ ନିଜେ ଯାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ବାଲି ମୁଁ ଏଠାରେ ନ ରହିଲେ ବିଶେଷ କ୍ଷତି ହେବ । ବୁଦ୍ଧ, ତମେ ଏହି ୩ ହଜାର ଟଙ୍କା ତମ ବାବୁରେ ଆଣିଦେଇଥାଅ ଭଉଣୀ । ୨୪ ୩୪ରେ ଗାଡ଼ି, ଟିକେ ଚଞ୍ଚଳ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଅ । ଗାଁ ଖବର କଣ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ?”

“ନା ଭାଇ, କଲିକତା ଆସି କାହାର କିଛି ଖବର ପାଇ ନାହିଁ ମୁଁ ।”

“ପାଇବା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଥିଲେ ତ-ପାଇବେ !”

ବୁଦ୍ଧ ପୋଷାକପନ୍ଥ ପିନ୍ଧି ଆସି ଦୁଆରେ ଛୁଡ଼ା ହେଲା ତାର ଅପରୂପ ରୂପର ଆପାଳ ଜାଳି । ହିମାଂଶୁର ବୁଦ୍ଧରେ ବିଜୟ ବାଜଣା ବାଜି ଉଠିବ—ଧକ୍, ଧକ୍, ଧକ୍, ଧକ୍

× × × × × ×

ଗାଡ଼ି ଆସି ହାବଡ଼ା ପୋଲ ଉପରେ ପହଞ୍ଚିବା ମାତ୍ରେ ହିମାଂଶୁ ଲଳିତ ବାବୁଙ୍କ ହାତ ଦୁଇଟି ଧରି ବହିଲ, “ଭାଇ ଲଳିତ ଦା ! ବିଦେଶରେ ମୋର ଏକମାତ୍ର ବନ୍ଧୁ, ପରିଚିତ, ମଙ୍ଗଳାବାସ୍ତ୍ରୀ ଆପଣ । ମୋର ଏ ଉଲ୍ଲସ ମୂଳରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରେରଣା ରହିଛି—ସିଏ ମୋତେ ଦେଖିଥିଲେ ଠିକ୍ ତାଙ୍କ ପୁଅ ପରି । ସେ କଥା ହୁଏ ତ ଆପଣଙ୍କୁ ଜଣା ନ ଥିବ; କିନ୍ତୁ ବୁଦ୍ଧ

ତ ସବୁ ଜାଣେ । ପିତାର କଥା କୁହଠାରୁ ବେଶି ଜାଣେ କିଏ ? ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଅନ୍ଧରର ସମ୍ପଦ କୁହ ପାଇଁ ଯଦି ମୁଁ କିଛି କରେ—ରକ୍ତ ସମ୍ବଳ ନାହିଁ ବୋଲି ମୋତେ ଯେପରି ଦୂରକୁ ଫୋପାଡ଼ି ନ ଦିଅ—ଏହା ହିଁ ମୋର ମିଳିତ ଭାବ ।”

“ଶୁଣିଥିଲି, ତମର ଟିକିଏ ପାଗଳାମି ଅଛି । ଏବେ ଦେଖୁଛି, ତହୁଁ ତୋର ବେଶି—”

“ହଁ, ହୁଏ ତ ମୁଁ ପାଗଳ; କିନ୍ତୁ ତଥାପି ମୋର ଅନୁରୋଧ, ମୁଁ କୁହୁ ବା ଅପଣଙ୍କୁ ଯାହା କିଛି ଭାଗ ଦେବ, ତାହା ଯେପରି କେବେ କୌଣସିମତେ କୌଣସିଠାରେ ପ୍ରକାଶ ନ ହୁଏ । ଏ ଦୁନିଆ ବଡ଼ କଠିନ ସ୍ଥାନ, ହୁଏ ତ ତମମାନେ ଚିହ୍ନି ନାହିଁ ।”

ଗାଡ଼ି ଅସି ହାବଡ଼ା ଶ୍ଵେତନରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ବୋମ୍ବାରର ସେ ଭଦ୍ର-ଲେକଟିର ସଜ୍ଜାନ ବର ହିମାଂଶୁ ଅସି ଖବର ଦେଲା ଯେ, ହଠାତ୍ ଟେଲି-ଗ୍ରାମ ପାଇ ସିମଲା ଶୂନ୍ୟପାଇଁ ଶ୍ଵେତ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ହାବଡ଼ାରେ ଦେଖା ମିଳିବ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଚପରାସୀ ଖବର ଦେବା ପାଇଁ ଆସିଥିଲା ।

ଗାଡ଼ି ଛାଡ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଧାଇଁ ଧାଇଁ ହିମାଂଶୁ କହିଲା, “ଲଳିତ ବାବୁ, ଗୋଟାଏ ଭୁଲ ହୋଇଛି, ତମ ଅନୁମତିର ଏକାନ୍ତ ଲୋଡ଼ା । କାଲି ମୁଁ କୁହୁ ନେଇ ସତରାମ ଦାସର ଦୋକାନକୁ ଯିବି ତାର କେତେ ଭୁଡ଼ାଏ ଗହଣା ପାଇଁ ।”

“ତମ ଭଉଣୀକୁ ତମେ ନେଇଯିବ, ସେଥିରେ ମୋର ଅନୁମତିର ଲୋଡ଼ା କ’ଣ ?”

ହୁସ୍ ହୁସ୍ କର ଗାଡ଼ି ଛାଡ଼ିଦେଲା । ହିମାଂଶୁ ଡାକିଲା, “କୁହ ।”

ଦୁହେଁ ଅସି ମୋଟରରେ ବସିଲେ ।

ହିମାଂଶୁ କହିଲା, “ବଡ଼ ରାଗ ଲାଗୁଛି ନା ?”

“କିଆଁ ?”

“ଅହା, ଶେଷ ରାତିରେ ଲଳିତ ବାବୁକୁ ଏମିତି ତଡ଼ିଦେଲା । ଅହା କୁହ, ଇମିତି ରାତିକେଳରେ ଗାଁରେ ଦୁହେଁ ବୁଲୁଥିଲେ—”

“ସକାଳକୁ ଏକଦରକିଆ ; ମୁହଁ ଦେଖାଇବାକୁ ବାଟ ନ ଥାନ୍ତା ।”

“ଗୋଟିଏ କଥା ପଚାରବ, ମିଛ କହିବ ନାହିଁ ତ ? ଅଜ ମୋର ରକ୍ତ ଗରମ, ମଥା ଘୁରୁଛି । ଦୁଃଖୀ-ଗରବ ଅଜ ଲକ୍ଷପତ 3 ରକ୍ତ ମୁଣ୍ଡକୁ ଉଠିଛି । ମୁଁ ଯଦି ଅଜ କିଛି ଭୁଲ କରେ , ମାଫ କରପାରବ ? କି ? ଗୁଡ଼ିର ଅନ୍ଧାରରେ ତା ଚରକାଳ ଲଗୁର ରଖିପାରବ ?”

“କଥାଟା କଣ ?”

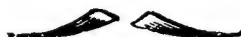
“ଯାହା ହେଉ, ଗୋପନ ରଖିବ କି ?”

“ଅଜ୍ଞା ରହୁବ ।”

“ଶପଥ କର ।”

“ତମକୁ କଥା ଦେବା ଉପରେ ଅଜ ଶପଥ ଅଛି ବୋଲି ମୋର କଣ ନାହିଁ ।”

ହୁମାଁଶୁ ଟାଣିଆଣିଲା ତାର ହୃଦକୁ—ତାର ଚର ଆକାଞ୍ଚିତାକୁ ଚାହାରି ଛାଡ଼ିବ । ହୃଦ ଆଶୁର ମୋଡ଼ରେ ବାଲ୍ୟସୁନ୍ଦର ମାଦକତାରେ ମାତାଲ ହୋଇ ହୁମାଁଶୁର ବସରେ ମୁହଁ ଲଗୁର ଆସୁସମର୍ପଣ କଲା । ହୁମାଁଶୁ ଅଦେଶ କଲା, “କ୍ଷାମ୍ଭର, ଗାତ ଚନ୍ଦ୍ର ନନ୍ଦକୁମାର ଚୌଧୁରୀ ଲେନ୍‌କୁ ।”

—୧୯—

୩୭ ନମ୍ବର କୋଠା

ପାଗଲା ଗାରଦ

ମୁଣିଦାବାଦ

ବାସିତା ଶ୍ରୀମାନ୍ ସୁଧାଂଶୁଶେଖର ଦାସ, ହୁମାଁଶୁର ସହୋଦର କହିଲେ ହିଁ ତାର ପରଚୟଟି ଯଥେଷ୍ଟ ରୂପେ ସୁସ୍ଥ ହୋଇଉଠିବ । ହୁମାଁଶୁର ସହୋଦର ସତ; କିନ୍ତୁ ଉଭୟର ପ୍ରକୃତ ସମ୍ପର୍କ ବିପରୀତ । ହୁମାଁଶୁ ଧାରାଲ ହୃଦକୁ ପାଇବା ପାଇଁ ନ୍ୟାୟ ଧର୍ମ ବିବେକ ସବୁ କିଛି ବଳ ଦେଇ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ବମ୍ବାରୁ ବୁମାର ଧୁସ୍‌ଟି ପ୍ରସାଦ ସାଜି । କେତେ ଖେଳ

ଖେଳିଲଣି ସେ—କେତେ ଅବା ଖେଳିବ ଅଦୂର, କିଏ ଜାଣେ ? ଦୁଇ ସହୋଦର କଟକରେ ଥାଇ ପାଠ ପଢ଼ୁ ପଢ଼ୁ ଘରକୁ ଯାଇ ସାନଭାଇ ଦ୍ଵିଧାଂଶୁ ସେହି ଯେ ନିରୁଦ୍ଦେଶ ହେଲ, ଆଉ ତାର ତଥ୍ୟ ତତ୍ତ୍ଵାସ କର୍ମା କିଛି ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଦିନା କେତେ ଅତି କଷ୍ଟରେ ସ୍ଵଧାଂଶୁ କଟକରେ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ହଠାତ୍ ଟେଲିଗ୍ରାମ ପାଇଲା—ପିତା ତାର ମୃତ୍ୟୁଶୟ୍ୟାରେ । ଘରକୁ ଯାଇ ସମତାର ଅତିରିକ୍ତ ଖରଚ ପଡ଼ି କରି ଚିକିତ୍ସା କରାଗଲା; କିନ୍ତୁ ଦ୍ଵିଧାଂଶୁ ଗ୍ରୋଡ଼ଜୁର ଶେଷସୀମାରେ ପିତାଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିରେ ଯେଉଁ ସ୍ଵରୂପର ଆଦାତ କରିଗଲା, ତରୁଣ ବୁଦ୍ଧି ତ ତା ସହ ନ ପାରେ, ସେ ଅବା ସହବେ କିମିତି ? ଗୋଧୂଳିର ମ୍ଳାନ ଆଲୁଅରେ ଦିନେ ସମସ୍ତ ଶୋକ ଦୁଃଖ ଭୁଲି କେଉଁ ଅଜଣା ପଥର ପଥକ ହେଲେ ସେ । ସ୍ଵଧାଂଶୁର ଗୃହଆଡ଼େ ଅଳ୍ପ କାର ଘନାଇ ଆସିଲା । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ତ ଏକୂଟିଆ ଆସେ ନାହିଁ । ନୂତନ ମେନେଜାର ଆସି ଦ୍ଵିଧାଂଶୁ ପଡ଼ି ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଲେ—ସ୍ଵଧାଂଶୁର ପିତା ପ୍ରାୟ ୧ ହଜାର ଟଙ୍କା ଅଦୂସାତ୍ କରିଅଛନ୍ତି । ସ୍ଵଧାଂଶୁ ମାଲ-ମୋକଦ୍ଦମା ଆଡ଼କୁ ନ ଯାଇ ବିଗୁର ସକାଶେ କମିଦାରଙ୍କ ପାଖରେ ଛି ଯାଇ ଛଡ଼ା ହେଲା ତାର ନିଷ୍ଠୁର ଉପାୟ ଲାଗି । ତାଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହରେ ନିଷ୍ଠୁରି ହେଲା—ସ୍ଵଧାଂଶୁ ସମସ୍ତ କମିବାଡ଼ିର ସବୁ ଛାଡ଼ିଦେବ ଏବଂ ପାଇବ ତାର ଅତିରିକ୍ତ ପ୍ରାପ୍ୟ ଦେଡ଼ ହଜାର...ନଗଦ ଟଙ୍କା । ତାହା ହିଁ ସମ୍ଭବ କରି ନିଜ ଭବିଷ୍ୟତ ଉଲ୍ଲଟର ସମସ୍ତ କାମନାବାସନାରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ବାହାରିଲା ସେ ନିରୁଦ୍ଦେଶ ଭାଇର ସନ୍ଧାନରେ—ତରୁଣ ବୟସ, କୋମଳ ପ୍ରାଣ, ଅଶାମୟ ଆକାଂକ୍ଷାମୟ ମନରେ । ଅମିତସାହସ ଭାଇକି ଫେରାଇ ପାଇଲେ ଦୁହେଁ ମିଳି ଯେ କୌଣସି କାମରେ ହାତ ଦେବେ, ତହରେ ହିଁ ସାଫଲ୍ୟ ସୁନିଶ୍ଚିତ । ଅବସ୍ଥାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଇବାକୁ ଚେରି ବା ଲାଗିବ କେତେ ? କିନ୍ତୁ ତାର ସବୁ ଅଶାଭରସା ଭାଙ୍ଗିଗଲା ସେହିଦିନ, ଯେଉଁଦିନ ଦେଖିଲା ତହବିଲା ତାର ବିମେ ଶୂନ୍ୟ ହୋଇଅସିଛି । ଏବେ କରେ କଣ ? ସେ ତ ତାର ଭାଇ ପାଇଁ ସ୍ଥାନ ଅସ୍ଥାନ ଗୃହଆଡ଼େ ଘୁରିଲା—କେତେ ଦେଶ ବିଦେଶ ବୁଲିଲା ତଥାପି ତାର ଦର୍ଶନ ପାଇଲା ନାହିଁ । ଏବେ କଣ କରିବ ସେ ? କିମିତି କରି କିନ କଟାଇବ ? କଲିକତା ପହଞ୍ଚି ନବାନ

ଉଦ୍ୟମରେ ଦିନାକେତେ ଘୁରୁଘୁରୁ କରୁ କରୁ ହଠାତ୍ ଆଖିରେ ପଡ଼ିଲା ଗୋଟିଏ ସନ୍ଦେହର ଗଣ୍ଡର ସ୍ତମ୍ଭ । ମନେ ହେଲା, ପାର୍ବତୀଟର ଏହି ବଡ଼ଘରଟି ଗୋଟିଏ ଗୋପନ ରହସ୍ୟର ଜାଲରେ ବେଡ଼ା । କୌତୁହଳୀ ହୋଇ ଦିନରାତି ସେ ଘରଟି ଉପରେ, ଯିବା ଆସିବା ଲେକେଇ ଉପରେ ଗାନ୍ଧୁଜୁଷ୍ଟି ରଖି ରହସ୍ୟ ଭେଦ କଲା ସେ । ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାଶ, ଗୌରୀ, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦୁଇଟି ଯୁବତାର ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ପୋଲିସ୍ କମିଶନର ସ୍ୱାଧୀନ ପାଇଁ ନିଜେ ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନ ପାଇଲେ । ସ୍ୱାଧୀନ ଗାନ୍ଧୁଜୁଷ୍ଟିରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ C. I. D. ଅଫିସରେ ଏକଶତ ଟଙ୍କାର ଗୋଟିଏ ଗୁରୁ ଦେବାକୁ ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ସତ୍ୟକିନ୍ତୁ ଗୁରୁଧର ବସିଲେ ଶୁଭକ ଶୋକିବାର ସୁବିଧା ହେବ ନାହିଁ ଭାବ ଧନ୍ୟବାଦ ଜଣାଇ ସ୍ୱାଧୀନ ସେ ପ୍ରସାଦ ଅସ୍ତ୍ରୀକାର କଲା । ସ୍ୱାଧୀନ ବ୍ୟବସାୟ କରିବାର ଅଭିମତ ଜାଣି କମିସନର ସାହେବ Government କି ଘୋଷିତ ପୁରସ୍କାର ଦେଇ ତାକୁ ସମ୍ମାନିତ କଲେ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆଉ ଦୁଇଟି Case ତା ହାତରେ ଦେଇ ବଢ଼ିଲେ, “ଏହା ପାଇଁ ଯାହା ଖରଚ ହେବ, ଆମ ଅଫିସକୁ ଯାଇ ଦେଖ ଆସିବ ।” ନିଜର ଉଦ୍ୟମରେ ସ୍ୱାଧୀନ କାମରେ ଲାଗିଗଲା । ଏହି ଦୁଇଟି କାମ ପାଇଁ ତାକୁ ନାନା ପ୍ରାଣ ବୁଲିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଭଲ କଥା—ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପର ଖରଚରେ ହିମାଂଶୁର ମଧ୍ୟ ସନ୍ଧାନ ନେବାର ଯଥେଷ୍ଟ ସୁଯୋଗ ମିଳିଯିବ । ଅଲଦିନ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଗୋପନୀ ବଜ୍ରଗର ଜଣେ ଗଣ୍ୟମାନ୍ୟ ଲୋକ ହୋଇ ଉଠିଲା । ତାର ପ୍ରତାପ ପ୍ରତିପତ୍ତି ଦେଖି ଅନେକ ପୁରୁଣା କର୍ମଗୁରୁ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ହିଂସା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ; କିନ୍ତୁ କଲେ କଣ ହେବ ? ସେହିନିଜେ ଜଣେ କାମକା ଲୋକ; ତା ପରେ ପୁଣି କମିସନର ସାହେବଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣ ହସ୍ତ ହୋଇ ଉଠିବ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଅନେକ ସମୟରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଅଫିସରମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ନତମସ୍ତକରେ ସ୍ୱାଧୀନ ହୁକୁମଦାସ କରିବାକୁ ପଡ଼େ, ସମ୍ମୁଖ ଅନିଚ୍ଛା ସତ୍ତ୍ୱେ । ସ୍ୱାଧୀନ ସେଦିନ କଣ ଗୋଟିଏ Case ସମ୍ମୁଖରେ ତାର ଡାଇରିର ପତର ଓଲଟାଇ ଦେଖୁଛି, ଗୁରୁ ଯାଇ କହିଲା, “ବାବୁ ସାହେବ, ଜଣେ ଭଦ୍ର ଲୋକ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି ।”

“ମୋ ସଙ୍ଗରେ ?”

“ଅଣ୍ଟ ।”

“ହା, ଘେନି ଆ ।”

ସୁଦାମ ବାବୁ ଯାଇ ପୋଲିସ୍ କମିଶନର ମୁଖାଳ ବାବୁଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଦେଇ ସୁଧାଂଶୁର ପ୍ରଦତ୍ତ ତେୟାରଟିରେ ବସି ପଡ଼ିଲେ । ପଡ଼ି ପଡ଼ି ସୁଧାଂଶୁ ସ୍ତବ୍ଧତା ହୋଇ କହିଲା, “ମୋର ଭାଗ୍ୟ ଯେ, ବର୍ମାର ସୁନାମଧନୀ ଗୋବିନ୍ଦାର ପଦାର୍ପଣ ହେଲା ମୋ ହାତରେ ।”

“ଗୋବିନ୍ଦାର ପଦାର୍ପଣ କିନ୍ତୁ ବାଞ୍ଛିତ ନୁହେଁ ।”

“ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରତିହତୀ ପକ୍ଷେ, ଅପରାଧୀ ପକ୍ଷେ ।”

“ନିଷ୍ଠୁର, ନିଷ୍ଠୁର, ମୁଁ ଅତି ଆଶଙ୍କା ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଁ ଆସିଅଛି ।”

“ଅଦେଶ କରନ୍ତୁ ।”

“ମୁଁ ଗୋଟିଏ ଜଟିଳ ମାମଲା ନେଇ କଲିକତା ଆସିଛି । ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଛି—ଘଟଣାଟି ସାଧାରଣ ଚକ୍ଷୁରେ ଅପ୍ରକାଶ୍ୟ ରଖିବି । ସୁତରାଂ ସମ୍ପ୍ରତି ପୋଲିସ୍ ସାହାଯ୍ୟ ମୋ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନାବଶ୍ୟକ । ତେବେ କମିସନର ମୁଖାଳ ବାବୁ କହୁଛନ୍ତି, ଯେତେବେଳେ ପୋଲିସ୍ ସାହାଯ୍ୟ ଖୋଜିବି ଆସାମୀମାନଙ୍କୁ ଗିରଫ କରିବା ପାଇଁ, ତତ୍ପରିଣାତ୍ ପାଇବି ମୁଁ ।”

“ପୋଲିସ୍‌ଠାରୁ ଗୋପନ ରଖି ପୋଲିସ୍ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇବେ କିମିତି ?”

“ପୋଲିସ୍‌ଠାରେ ଗୋପନ ରଖି ତାହାର ସାହାଯ୍ୟରେ ହିଁ ଗିରଫ କରି ଅଦାଲତରେ ଆସାମୀମାନଙ୍କୁ ହାଜର କରି ଦଣ୍ଡିତ କରାଇଦେବ, ଇମିତି ବାଟ ଅଛି କିନ୍ତୁ ।”

“ମୋଠାରେ ମଧ୍ୟ ସରୁକଥା କି ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଆପଣ ଅଛନ୍ତି ?”

“ସମ୍ପ୍ରତି କେତେକ ଅଂଶ ବାଦ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।”

“ମୁଁ ଏପରି ଅନ୍ଧକାରରେ ଆଜିଯାଏ କାମ କରି ନାହିଁ—କରନ୍ତି ମଧ୍ୟ ନାହିଁ; କେବଳ ବିଶ୍ୱାସୀତ ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କ ଅଦେଶ ଏବଂ ଉପକାଶ ମୁଖାଳ ବାବୁଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ଏଡ଼ି କାମ କରିବା ମୋର ସାଧାରଣ ଅଟେ ।”

“ଅପଣଙ୍କ ସୁନାମ ଶୁଣି ଅପଣଙ୍କୁ ହିଁ ଏ କାମର ଯୋଗ୍ୟ ଭାବି ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଁ ଧାଇଁ ଆସିଛି । ଅପଣଙ୍କୁ ବିଶେଷ କିଛି ଗୋପନ କରିବା ନାହିଁ; ତେବେ ଅପଣ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦିଅନ୍ତୁ—ଏ କଥା ପ୍ରକାଶ କରି ମୋତେ ମିଥ୍ୟାବାଦୀ ପ୍ରମାଣିତ କରିବେ ନାହିଁ ।”

“ସେ ସମ୍ଭବରେ ନିଶ୍ଚିତ ଥାନ୍ତୁ ।”

“ରେଙ୍ଗୁନରୁ ଆସିଛି ଦୁଇ ଜଣ ଛଦ୍ମବେଶୀର ପିଲା ଧର । ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଦୁଇଜଣ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଅଛନ୍ତି । କଲିକତା ପହଞ୍ଚି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଦୁଇଟିଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣକ ଉପରେ ମୋର ଗୁରୁତର ସନ୍ଦେହ ହେଉଛି । ମୋର ଯଦି ଏ ବିଭାଗରେ ବିଦ୍‌ମୁଦ୍ର ଅଭିଜ୍ଞତା ଥାଏ, ତେବେ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ସେ କେବେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ନୁହେଁ—ହୋଇ ପାରେ ନା, କେବେ ।”

“ତେବେ ?”

“ଆମ ପରି ନରସିଂହ, ବୋରଣାରେ ସମସ୍ତ ଦେହ ମୁହଁ ଘୋଡ଼ା; ସୁତରାଂ ମୁହଁ ଦେଖି ଚିହ୍ନିବା ଏକାବେଳକେ ଅସମ୍ଭବ । ଜାହାଣ ଗୋଡ଼ା ଆଗରେ ପକାଇ କୌଣସି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଗୁଲେ କେବେ ଜାଣନ୍ତି ? ଗୁଲ୍-ତଳଣରୁ ଜଣାପଡ଼େ, ସେ କେବେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ନୁହେଁ । ଜିନିଷପତ୍ର ନେଇ ସେମାନେ ମିର୍ଜାପୁର ଛୁଟିର — ନମ୍ବର ଘରେ ଯାଇ ଉଠିଲେ ଦେଖି ମୁଣ୍ଡାଳ ବାବୁ ଘରକୁ ଗୁଲିଗଲି । ପରେ ଯାଇ ଦେଖେ, ଦଳବଳ ନେଇ ସେମାନେ ଉଠି ଯାଇଛନ୍ତି । ସେଠାରେ ରହିଛି ଜଣେ ଅପରିଚିତ ଭଦ୍ର-ଲୋକ; କିନ୍ତୁ ତା ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି କିମିତି ଗୋଟାଏ ସନ୍ଦେହ ହେଲା । ଦିନରାତି ଛାୟାପରି ତା ପଛରେ ପଛରେ ଗୋଡ଼ାଇଲି, ଏତେବେଳଯାଏ ତାକୁ ମୁଁ ଜମା ଛଡ଼ିପାରୁ ନାହିଁ । ମୋର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ, ଏ ଜଣେ ସେହି ଦଳିଆ କେହି ହେବ । ଏହି କେଇ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଦିନେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଦଳର କେହି ଏହା ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସି ନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଅତୁଳ ବାବୁ ବୋଲି ଜଣେ ଲୋକ ପ୍ରାୟ ଏହା ବସାକୁ ଆସେ—ଫିର୍‌ସ୍‌ଟାଏ କଥାବାତ୍ସା ତଳେ; ସୁତରାଂ ତାହାର ପତ୍ନୀ ଧରି ଆପଣଙ୍କ ସେ ଦଳର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧା ଅବସ୍ଥାର କରିବାକୁ ହେବ ।”

“ତା ପରେ ?”

“ତା ପରେ ଦେଖା ମିଳିଲେ ଭବିଷ୍ୟତ ଚିନ୍ତା କରାଯିବ । କିନ୍ତୁ ସବୁବେଳେ ସଙ୍ଗରେ ପିତୃଳ ରଖିବାକୁ ଭୁଲିବେ ନାହିଁ । ବଡ଼ ଭୀଷଣ ଲାଗି ଏସବୁକି ।”

“ଅତୁଳଟା କି ଏହି ଦଳର ଲୋକ ?”

“ଠିକ୍ ଦଳର ନୁହେଁ, ତେବେ ସମ୍ପ୍ରତି ଏମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ତାର ସ୍ୱାର୍ଥ ଜଡ଼ିତ ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ । ଏହାର ଅନ୍ତତଃସନ ଅତି କଦର ଅତୁଳର ପିତା ଧରି ଅପଣ ଆକ୍ରାନ୍ତି ଅବସ୍ଥାର କରନ୍ତୁ । ତା ପରେ ଭିତରକୁ ଯିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ଜାଣିବାକୁ ପଡ଼ିବ—ସେମାନେ କିଏ ? କେଉଁଠି ଅସିବନ୍ତି ? ସେ ଦୁଇ ଜଣ ଲୋକ ସବୁବେଳେ ଛଦ୍ମବେଶରେ ଥିବେ ବୋଲି ମୋର ଧାରଣା । ତେବେ ସେ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣକୁ ଚିହ୍ନିବା ବଡ଼ ସହଜ । ଲୋକଟା ଗୋଡ଼ା, ବେଶ ମୋଟାସୋଟା, ବାଁ ଗୋଡ଼ଟା ଟିକେ ଛୋଟା । ଅପର ଲୋକଟି ବେଶ ଲମ୍ବା, ସୁଆନ୍ । ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଟିର ଫଟୋ ମୋଠାରେ ରହିଛି । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ତାକୁ ଚିହ୍ନିବାକୁ ଅପଣଙ୍କର ଜମା କଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ, ସଦୃଶ ମୁହଁ ତାର ବୋରଣାରେ ଘୋଡ଼ା ହୋଇ ନ ଥାଏ ” କହି ସୁଦାମ ବାବୁ ପ୍ରମୀଳାର ଫଟୋଟି ସୁଧାଂଶୁକୁ ଧରାଇଦେଲେ ।

—୨୦—

ଅତୁଳ ବାବୁଙ୍କ ଲଙ୍ଗୁଟ ଧରି ସୁଧାଂଶୁ ସହଜରେ ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରର ଆକ୍ରାନ୍ତି ଅବସ୍ଥାର କଲ ସତ; କିନ୍ତୁ ସେଠାରେ କିଏ ଅଛନ୍ତି, କଣ ହେଉଛି, କିଛି ଜାଣିବାକୁ ବହୁମାତ୍ର ସ୍ୱପୋଷ ପାଇଲା ନାହିଁ । ଭିତରକୁ ନ ଗଲେ ତ ଉପାୟ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଯିବ କିମିତି ? ଦୁଇ ଗୁରୁ ଦିନ ମୁଣ୍ଡରେ ବୋହେ ବହୁ ଫେରକାଲ ସାଜି ଘୁରୁଘୁରି କଲ; କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ଭିତରକୁ ପଶିବା ବାଟ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଏହି କେଇ ଦିନ ସଜାଗ ପ୍ରହରୀ ପରି ଆଜା ଉପରେ ଆଖିରଖି ବୁଝିଛି ସେ—ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଅତୁଳ ବାବୁଙ୍କ ଶୁଭାଗମ ଛଡ଼ା ଫାଟକ ଜମା ଶୋଲୁଥିବା ନାହିଁ । ସେଦିନ ଶଶି ଏ ଛଣ୍ଡା ବାମିକ ଦେହରେ ଘୋଡ଼ାଇ ଅଣ୍ଟୁପାଏ ଲାଣ୍ଡିଶି ଲୁଗାଶି ଏ ପିନ୍ଧି ଲଥାଡ଼େ ସିଆଡ଼େ ଘୁରି ବୁଲୁଥିଲା ସେ । ସାତଟା ବାଜିଯିବାରୁ ଫାଟକ ଶୋଲି ଜଣେ ମୁସଲମାନ ଉଦ୍‌ଲୋକ ବାହାରକୁ ଆସିଲେ—ଯେ ନିତି ଅସନ୍ତି

ଅତୁଳ ବାବୁଙ୍କୁ ପାତ୍ରଟି ନେବାପାଇଁ । ସେ ଅରପଟ ଫୁଟପାଥକୁ ଅସି ପାନ ଦୋକାନରୁ ସିଗାରେଟ କଣ୍ଟାଆଣି; ସ୍ୱଧାଂଶୁ କର୍ମଚିଟିଏ କାନ୍ତି ତାଙ୍କ ପକେଟ କାଟିବା ପାଇଁ ସିମିତି ହାତ ଲଗାଇଛି, ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ସେ ହାତଟା ମୋଡ଼ିଧରି ଚଟକିନା ବୟାଣି ମହଣ ଓଜନର ଗୁମୁଚାଟାଏ ଗାଲରେ ପକାଇ ଦେଲେ । ବିଗୁର ସ୍ୱଧାଂଶୁ ସେହି ଗତିବେଳେ ଗୁରୁଅଡ଼େ ସୋରଷ ଫୁଲ ଦେଖିଗଲା । “ତଳ ବଦମାସ, ତୋତେ ଆଜି ପୁଲିସ୍ ହାତରେ ଦେବି,” କହି ତାକୁ ଟାଣି ଓଟାଇ ସେହି ଆଡ଼ୁଆଡ଼େ ନେଇଯାଇଥାନ୍ତି— ଦୁଆରରେ ଅସି ଛିଡ଼ା ହେଲା ଅତୁଳ ବାବୁଙ୍କ ଗାଡ଼ି । ସମସ୍ତେ ଭିତରକୁ ପଶିଲେ । ଅତୁଳ ବାବୁ ପଚାରିଲେ, “ଏହି ନୂଆ ଲବଟିକୁ କାହୁଁ ଅମଦାନି କଲେ ?”

“ଏହି ମାନ୍ଦ ପାନ ଦୋକାନରୁଁ ପାଇଛି । ଗୋଟିଏ ଉତ୍କଳଜମ୍ଭ ରହି । ମୋ ପକେଟ କାଟିବାକୁ ପାଇଥିଲା । ଆଜି ଏହାକୁ ପୋଲିସ୍ ହାତରେ ଜମା କରି ଦେଉଛି ।”

ପୋଲିସର ନାମ ଶୁଣି ସ୍ୱଧାଂଶୁ ଭେଁ ଭେଁ କରି କାନ୍ଦିଉଠିଲା । ଅତୁଳ ବାବୁ ଧମକ ଦେଇ କହିଲେ, “ଚୁପ୍ କର ପାଲା—ବାଦ ଘରେ ମୁଗ ନାଚ ! ତୁ ସାହେବଙ୍କ ପକେଟ କାଟିବାକୁ ପାଇଥିଲୁ କିଆଁ ?”

“ବାବୁ ସାହେବ, ମୁଁ ତ ଗୁରୁର ପାଇଁ ମୋ ମାମୁ ସଙ୍ଗରେ ଏଠାକୁ ଆସିଥିଲି । ସେ ଆଜିକି ସାତ ଦିନ ହେଲା କଲଗାଡ଼ିରେ ଚିପି ହୋଇ ମରିଗଲେ । ମୁଁ କାମ ତ ପାଇଲି ନାହିଁ—କିମିତି କରି ଘରକୁ ଯେ ଫେରିବି, ତାର ମଧ୍ୟ ଉପାୟ ନାହିଁ । ଦୁଇ ଦିନ ହେଲା ମୁଁ କିଛି ଜମା ଖାଇବାକୁ ପାଇ ନାହିଁ । ଶ୍ରେତର ଜାଲରେ……”

“ପକେଟ କାଟୁଥିଲା, ନା ? ଯା, ଏବେ କେଲଣାନାରେ ବସି ବସି ଘଣ୍ଟା ପେଲୁ ଥା; ଅଉ ପେଟ ପୂରାଇ ଲେପ୍‌ସି ଖାଇ ଥା ।”

“ବାବୁ ସାହେବ, ଗଣ୍ଡିଏ ଆଗେ ଖାଇବାକୁ ଦିଅନ୍ତୁ । ବଡ଼ ଶ୍ରେତ ଲଗୁଛି, ମୁଣ୍ଡ ବୁଲୁଉଛି ହଜୁର । ବଡ଼ଲେକ ଆପଣମାନେ, ରଜା ଅମୀର ଲେକ ।”

“ତୋ ଘର କେଉଁଠି ?”

“ଅନୁରାଗ ।”

“ତୁ ସତ କହୁଲୁ, ଇଆ ଆଗରେ ତାହାର ପକେଟେ କଣ୍ଡିକୁ କି ନା ?”

“ନା ହଜୁର ।”

“ଦେଖ, ସତ କହିଲେ ଖାଇବାକୁ ପାଇବୁ—”

“ପୋଲିସରେ ଧରାଇ ଦେବେ ନାହିଁ ତ ବାବୁ ସାହେବ ?”

“ନା ।”

“ବାସୁଆ ବଇଦର ସାନସୁଅର ବଳା ଯୋଡ଼ିକ ନେଇ ତୁମ ମାସ ଜେଲ ଖଟିଛି । ଖାଇସ ପାଇବାକୁ ମାମୁ ଏଠାକୁ ଦେଇଅସିଥିଲା ।”

“ତୁ କାମ କରୁ ?”

“ମିଳିଲେ ତ ।”

ଅତୁଳ ବାବୁଙ୍କ ସହୃଦ ମୁସଲମାନ ଭଦ୍ରଲେକର କଣ କଥାବାସୀ ହୋଇଗଲା ଆଖିରେ ଆଖିରେ । ସେ ମୁଣ୍ଡ ହଲାଇ କହିଲେ, “ଅଜ୍ଞା, ବାବୁ ସାହେବଙ୍କ କଥାରେ ତୋତେ ଛତାଦିଆଯାଇପାରେ, ଯଦି କାମ ପାଇ ଅଜ୍ଞ ଗୈର କି ବଦମାସି କିଛି ନ କରୁ । ସବୁବେଳେ କଥା ମାନି ତଳିଲେ, ଭଲ କାମ କଲେ, ବକସିସ୍ ମଧ୍ୟ ଅଛି; କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଦିନ ଟିକିଏ ଅବାଧ୍ୟ ହେବୁ, କି କୌଣସି ପ୍ରକାର ବଦମାସି କରିବୁ—ସେହି ଦିନ ତୋତେ ପୋଲିସ ହାତରେ ଧରାଇଦେବ ।”

“ନା ହଜୁର, ଯାହା କହିବେ, ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ମାନିବି । ବଡ଼ ଗରବ, ଦୁଃଖିଲେବ ମୁଁ । ମୋର ବୁଢ଼ୀ ମା ଆଜି ଗୋଟିଏ ସାନ ଭଉଣୀ ଛଡ଼ା ଘରେ କେହି ନାହାନ୍ତି । ଖାଇବାର ବଡ଼ କଷ୍ଟ ଅମର; ତେଣୁ ସିନା ଘର ଛାଡ଼ି ଏତେ ବାଟ ଧାଇଁଅସିଛି ହଜୁର ।”

Calling Bell ଦେବାମାନ୍ଦବେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାଶକାୟ ମାରଣ୍ଡ ମଞ୍ଜି ପରି ମିଟିମିଟିଆ କଳା କାପ୍ଟି ଆସି ଛୁଟାହେଲା । ମୁସଲମାନ ଭଦ୍ରଲେକର ଅଦେଶ କଲେ, “ଯା, ଇଆକୁ ଖାଇବାକୁ ଦେବୁ । ପଣ୍ଡିମ ପଟ ଘରର କୋଠଗୁଆଏ କାଲି ଖୋଲିଦେବୁ । ଏ ଏଠାରେ କାମ କରିବ । ଅତି ଏହି ବାରଣ୍ଡାରେ ଖୋଲିଥାଉ ।”

ସୁଧାଂଶୁ ସେହି ନାରୀରେ ଖାଇବା ଧରି ବସିପଡ଼ିଲା—ଖାଇବା ପାଇଁ ନୁହେଁ, ଘର ଭିତରେ କଣ କଥାଭାଷା ଚାଲୁଛି ଶୁଣିବା ପାଇଁ ।

ଭିତରର କଥାଭାଷାରେ ଗୋଟିଏ ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ରହସ୍ୟକାଳ ଖସି ପଡ଼ିବାକୁ ବସିଲା । ସୁଧାଂଶୁ ଅନନ୍ଦରେ ଅଧୀର ହୋଇଉଠିଲା । କେତେବେଳେ ସମସ୍ତେ ଶୋଇବେ, କେତେବେଳେ ସେ ପଛପଟର ବଗିଚା ଭିତରକୁ ପଶି ଦେଖି ଆସିବ, ସେଠାରେ କିଏ ଅଛି । ଏତେବେଳେଯାଏ ଅତୁଳ ବାବୁ କେବଳ ତାଙ୍କର କଥା କହୁଛି । କିଏ ସେ, ଥରେ ଦେଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ସୁଧାଂଶୁର ଅତୁଳ ସାହସ; କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠ, ବଳବାନ୍ ଯୁବକ ସେ । ରାତି ୧୨ଟା ବାଜୁ ନ ବାଜୁ ନିଶିଶବ୍ଦରେ ଗୋଟିଏ ପକାଇ ପକାଇ ସେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କୋଠରୀ ପାଖକୁ ଯାଇ ଦୁଇଗୁଡ଼ି ମିନିଟ୍ ଖରବରେ ଛୁଡ଼ା ହୋଇ ଦେଖିଲା, କେହି ତେଜା ଅଛନ୍ତି କି ନା । ସୁଧାଂଶୁର ସିନା ଦାରୁଣ ଚିନ୍ତା ମନରେ ବୋଲି ଛଟପଟ ହେଉଛି ସେ, ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ତା ପାଇଁ ଜଣି ବସିଥିବେ କିଆଁ ? ସେ ଧୀରେ ଧୀରେ ପଛପଟ ବଗିଚାକୁ ଯାଇ ଦେଖେ ତ ଗୋଟିଏ ଚାଲଘର ଭିତରେ ଆଲୁଅ ଜଳୁଛି, ପିଣ୍ଡାରେ ଶୋଇ ରହିଛି ସେହି କାଫି । ଘୁଙ୍ଗୁଡ଼ିଶବ୍ଦରେ ନିଶିଚ୍ଛ ହୋଇ ସୁଧାଂଶୁ ପଛପଟକୁ ଚାଲିଯାଇ ଝରକାରେ ଆଖି ଲଗାଇ ଦେଖେ—ଜଣେ କିଏ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଶୋଇ ରହିଛନ୍ତି । କିମିତି କରି ଏହାକୁ ତେଜାଇବ ସେ—ଡାକବାମାନଙ୍କେ କାଫି ପ୍ରହରୀ ଉଠି ବସି ପ୍ରାଣ ନେବ ଯେ । ଏହି ସାମନ୍ୟ ନିୟମରେ ହୁଏ ତ ତାର ସବୁ ଶ୍ରମ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ । କଣ କରିବ ସେ ? ଦଣ୍ଡେ ଛୁଡ଼ା ହୋଇ ଭାବି ଗୋଟିଏ ବାଉଁଶ ନେଇ ଶୋଇଥିବା ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଟିର ଦେହରେ ଶୁଖିଦେବା ମାନଙ୍କେ ସେ ‘ଭଣ୍ଡ’ କରି ଉଠିବସିଲା । ସୁଧାଂଶୁ ଚିତ୍ତେଇ ଏ ପ୍ରମୀଳା । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କାଫି ପ୍ରହରୀ ଜୋତାର ଖଟଖଟ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ସୁଧାଂଶୁ ପାଖରେ ଥିବା ଗଛ ଉପରକୁ କାଠ-ବଗଳ ପରି ସଅଳ ଉଠିଯାଇ ତୁନି ହୋଇ ବସିରହିଲା । ବାଡ଼ି ଧରି କାଫି ପ୍ରହରୀ ଲାଥକେ ସେଥାକେ ମାଟ ଥର ଘୁରୁଘୁରୁ କରି ଝରକାରେ ମୁହଁ ଲଗାଇ ଦେଖିଲା; କିନ୍ତୁ ସନ୍ଦେହଜନକ କିଛି ନ ଖାଇବାରୁ ପୁଣି ଫେରିଯାଇ ଶୋଇପଡ଼ିଲା ସେ । ସୁଧାଂଶୁ ଧୀରେ ଧୀରେ

ଘରୁ ଓହ୍ଲାଇ ବାଉଁଶଟି ଦେବାମାନ୍ଦବେ ଶୋଇଥିବା ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଟି ପୁଣି ଉଠିବସି ବାଉଁଶଟି ଦେହରୁ କାଗଜ ଖଣ୍ଡିଏ ଖସାଇ ନେଇ ଦେଖେ, ତାହାର ଛବି । ପ୍ରମୀଳା ଆଲୁଅ ପାଖରେ ଛବିଟି ଧରିବା ମାନ୍ଦବେ ଆଖିରେ ପଡ଼ିଲା ତାର ତଳରେ ଲେଖା — “ସାବଧାନରେ ବଥାଭୁଷା କରନ୍ତୁ, ଜଣା ପଡ଼ିଲେ ସଦନାଶ ।”

ପ୍ରମୀଳା ଝରକା ପାଖରେ ଆସି ଛିଡ଼ାହେଲା । ସ୍ୱଧ୍ୟାତ୍ମ ଚୁପ୍‌ଚୁପ୍ କହିଲା, “ରେଙ୍ଗୁନରୁ ଡିଟେକ୍ଟିଭ୍ ସୁଦାମ ବାବୁ ଆସିଛନ୍ତି ଅପଣଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ; ମୁଁ ତାଙ୍କର ଲୋକ । ଅଲଗା ହେଲା ଜାଣିପାରିଛୁ, ଅତୁଳ ବାବୁଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଖୁବ ଶୀଘ୍ର ଅପଣଙ୍କର ବିବାହ ହେବାର ଯୋଗାଡ଼ ମିଳି ଚାଲିଛି । ତା ପୁଅରୁ ଅପଣଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କରିବା ଏକାନ୍ତ ଦରକାର । ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିବେ । ଅପଣଙ୍କ ବୋରଖାଟି ପାଖରେ ଅଛି ନା?”

ପ୍ରମୀଳା ମଥା ଡଳାଇ କହିଲା, “ହଁ” ।

“କାଲିଠାରୁ ଦିନରାତି ସବୁବେଳେ ତାହା ଘୋଡ଼ାଇ ହୋଇ ପଡ଼ି ପଡ଼ି ମୁହଁ ମାତି ବସିଥିବେ । କାରଣ ପରୁଷିଲେ କହୁବେ, ଏହି କାଫିଟାର କୁସ୍ତିତ ଗୁଡ଼ାଣି ଦେଖି ଦିନକୁଦିନ ବଡ଼ ଆତଙ୍କ ଆସୁଛି—ଅଉ ସହ ହେଉ ନାହିଁ । ଅରିକା ମୁଁ ଯାଉଛି । ଭାବିବେ ନାହିଁ—ମୁଁ ମୁକ୍ତିର ସମସ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ରଖିଛି,” କହି ସେ ନିଜ ଯାଗାକୁ ଫେରିଆସି ସମସ୍ତଙ୍କ ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଦେଖି ସ୍ୱପ୍ନର ନିଃଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି ବସିଲା ।

ସାଫଲ୍ୟର ଆନନ୍ଦରେ ମାତାଲ ହୋଇ ସ୍ୱଧ୍ୟାତ୍ମ ଅତି ସନ୍ତୁଷ୍ଟିରେ ପ୍ରେତ ପରି ଏ ଘର ସେ ଘର, ଏ କୋଠରୀ, ସେ କୋଠରୀ ଘରୁ ଘରୁ କେତେ କଣ ଖୋଜିବୁଲିଲା ତାକୁ ହଁ ଜଣା ।

—୨୧—

ସୁଦାମ ବାବୁଙ୍କ ଅପେକ୍ଷାରେ ଗୃହ ଟେବୁଲରେ ବସି ମୃଣାଳ ବାବୁ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ପଢ଼ୁଥାନ୍ତି । ଭଜଣୀ ଭରଣ ଆସି ପଚାରିଲା, “କେତେବେଳେ ଯିବା, ଦାଦା ?”

“ମୁଁ ତ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି; କିନ୍ତୁ ତୋର ସ୍ୱଦାମ ଦାଦା କାହିଁ ?”

“କାହିଁଗଲେ ସେ ?”

“ବାଥ୍ ରୁମ୍‌ରେ ଅଛନ୍ତି ।”

“ଜାଣେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ, ଅଲସ୍‌ସୁଆଙ୍କ ଗୁରୁ ।”

“ଆସନ୍ତୁ ସେ, କହ ଦେଉଛୁ ।”

“ମୋ ଭଣ କିଛି କହୁବେ ନାହିଁ ।”

“କଣ କହୁବେ ନାହିଁ ମୁଣାଳ ବାବୁ” କହୁ ହସି ହସି ସ୍ୱଦାମ ବାବୁ ଚେୟାରଟାଏ ଟାଣି ନେଇ ବସିପଡ଼ିଲେ । ଭରଣ ବଡ଼ଭଲକ ବାଳରେ ହାତ ରଖି ଅନନୟ କର କହୁ—

“କିଛି କହୁବେ ନାହିଁ, ଦାଦା ।”

ସ୍ୱଦାମ ବାବୁ ଠୋ ଠୋ ହସିଉଠି କହିଲେ, “ଦାଦା ନ କହିଲେ ମଧ୍ୟ ମୋର ବାଳ ଅଛି । ଶୁଣି ପାରୁଛ ଯେ ସବୁ ।”

ଭରଣ ବୁଦ୍ଧି ମ ରୋଷରେ କହିଲା, “କଣ ଶୁଣିଛନ୍ତି ? କିଏ କଣ କହୁଥିଲା ଯେ, ଏତେ ଭରସା ?”

“ନା, ବେଶ୍ କିଛି କେହି କହୁ ନାହାନ୍ତି ଯେ, ତେବେ ଅଲସ୍‌ସୁଆ ଅକାମିକା ଇତ୍ୟାଦି କେତେଗୁଡ଼ା କଣେକଣ ପ୍ରୟୋଗ ହେଉଥିଲା କା’ଉପରେ ପରୁଥିଲା । ଭଲଭଲଣୀ କେହି ଯେତେବେଳେ କହିବ ନାହିଁ, ଧରନ୍‌ଅଯାଉ ମୋ ଉପରେ ମଧୁବାଣୀ ପଡ଼ୁଥିଲା ।”

“ଇଚ୍ଛା କରି ଧରନେଲେ ଉପାୟ କଣ ?”

“ମଧୁସୂକ୍ଷ୍ମ ଇଚ୍ଛା କରି କେହି କେବେ ଧରନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏ ସେକ୍ସରେ ଯେତେବେଳେ ମୋହର ପାଇଁ ଉତ୍ତର, ତେତେବେଳେ—”

ଭରଣ ଧାଇଁ ପଳାଇ ଯିବାକୁ ବସିଥିଲା, ମୁଣାଳ ବାବୁ ଚଟକିନା ହାତଟା ଧରି କହିଲେ—“ବୁଲିବାକୁ ଯିବା ପରା ?”

“ନା, ମୁଁ ଯିବି ନାହିଁ ।”

ସ୍ୱଦାମ ବାବୁ ଭରଣର ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଦେଇ କହିଲେ, “ପାଗଲ, ଦେଖୁ...କମା ପାଞ୍ଚଟା ବାଜିଛି । ସାତେ ପାଞ୍ଚଟାରେ ଯିବାର କଥା ଥିଲା ନା ?”

ମଜ୍ଜି ବୋତଲ ଛୁଡ଼ା ଫଟା ବେଶଧାସ୍ୟ ଯୁକ୍ତ ଜଣକୁ ଅସିବାର ଦେଖି ସମସ୍ତେ ଛିଞ୍ଚିପୁଟନଦିରେ ତା ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ରହିଲେ । ସେ ବରାବର ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ନମସ୍କାର କରି ତେୟାରଟାଏ ଦଖଲ କରି ବସିବାରୁ ଭାରତୀୟ ଶୃଙ୍ଖଳାରେ ନାକ ଟେକି ଅନ୍ଧରକୁ ଚାଲିଗଲା । ବହୁତ ମୁଣାଳ ବାବୁ ତଳୁ କଣ୍ଠରେ ପଶୁରିଲେ, “ତମର ପ୍ରୟୋଜନ ?”

“ବର୍ମାର ଡିଟେକ୍ଟିଭ୍ ସାହେବଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ବିଶେଷ ଦରକାର ଅଛି ।”

“ଯଦି କହେ, ସେ ଏଠାରେ ନାହାନ୍ତି ।”

“ସତ୍ୟର ସମ୍ମୁଖେ ଅପଲାପ କରାହେବ ।”

“କିଏ ତମେ ?”

“ତାଙ୍କର ଲୋକ ।”

ବହୁତ ସୁଦାମ ବାବୁ ଅବାକାବା ହୋଇ ପଶୁରିଲେ, “ମୋର ଲୋକ ?”

“ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ ନବାଗତ ଉତ୍ତର କଲ, “ଅଣ୍ଟୁର୍ନି ହେବାର ଏଥୁରେ କିଛି ନାହିଁ, ତେବେ ଯଦି ଅବିଶ୍ୱାସ ହୁଏ—ବିଦାୟ ।”

ମୁଣାଳ ବାବୁ ପ୍ରଥମରୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥିଲେ—ନବାଗତ କିଏ । ଦୁଇ ଗୁରୁଥର ବଥାଭାଷା କରିବାରୁ ଅଧିକାରୀ ଗୀତ ହଠାତ୍ ମନେ ପଡ଼ିଲା ଭଲ ସ୍ମୃତିକୁ ହୋଇଉଠିଲା ତରୁଣ କର୍ମୀ ସୁଧାଂଶୁର କମଳୀୟୁ ଛବି । ତେୟାରରୁ ଉଠିବସି ତା ପିଠିରେ ଗୋଟାଏ ଗୁସୁଡ଼ା ମାରି ସେ କହିଲେ, “Super excellent ସୁଧାଂଶୁ । ଛଦ୍ମବେଶ ପାଇଁ ଅଭିନନ୍ଦନ କରେ । କିଛି ଖବର ଅଛି ?”

“ନ ହେଲେ ଗଞ୍ଜେଇ କିଣିବାକୁ ଆସି ଏଠାକୁ ଯାଆନ୍ତି ?”

“ତା ପୁରୁଷ କପେ ଗୁ ହୋଇଯାଉ ।”

ଗୁ କପଟି ଧରି ସୁଧାଂଶୁ ଛିଞ୍ଚିପୁଟନଦିରେ ସୁଦାମ ବାବୁଙ୍କ ଆଡ଼େ ଅନାଇ ରହିବାର ଦେଖି ସେ କହିଲେ, “ମୁଣାଳ ବାବୁଠାରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ଗୋପନ କରିବାକୁ କିଛି ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଏ ଅଭ୍ୟୁତ ବେଶରେ ଯେ ?”

“ଅପଣଙ୍କ ଦୟାର ପ୍ରାର୍ଥନା । ଯେଉଁ ଶଇତାନଗୁଡ଼ାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ
ଲଗାଇଦେଇଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ା ସାତ ଘାଟରେ ପାଣି ପିଅଇ ଛାଡ଼ନ୍ତି ନା ।
ସାତ ସାତ ଦିନ କାଳ ପୃଷ୍ଠାଥରେ ବୁଦ୍ଧି ଦିନ ବଢ଼ାଇଲି; କିନ୍ତୁ ଭିତରକୁ
ପଶିବା ସୁଯୋଗ ଜମା ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଶେଷରେ ପକେଟ କାଟିବାକୁ ଯାଇ
ପୋଲିଷ୍ ଦ୍ଵାଦରେ ନ ପଡ଼ି ଅତୁଳ ବାବୁଙ୍କ ଦୟାରେ ଗୁକ୍ତିର ଖଣିଏ
ପାଇଯାଇଛି । ଅପଣଙ୍କ ପ୍ରମୀଳା ଦେଇ ମଧ୍ୟ ସେହଠାରେ ଅବକ
ଅଛନ୍ତି । ଆଜି ତାଙ୍କ ବିବାହ । ସକାଳୁ ଖବର ଜାଣିପାରି କାପ୍ରୀ
କରୁଅଳିଆର ଗଞ୍ଜେଇତକ ଫୋପାଡ଼ିଦେଲି । ଗଞ୍ଜେଇ ନ ପାଇ ସେ
ଅଉଟି ପାଉଟି ହୋଇ ମୋତେ କଣିବାକୁ ପଠାଇଲା । ମୁଁ ସିନା ସିଧା
ଏଠାରେ ଆସି ହାଜର । ଏହି କେଇ ଦିନ ତା ସେବା କରି କରି ହର-
କତ ହୋଇଗଲଣି । ଅଉ ୧୦।୧୫ ଦିନ ଲମ୍ବି ଛବରେ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଲେ
ଅସ୍ତେଇ ମୋର ଥିବ କି ନା, ସନ୍ଦେହ ।

“ଆୟାର, ସୁକା, ଧୁର୍ବ୍ବିଷ୍ଣୁସାଦ—ଏମାନଙ୍କର ଖବର କଣ ?”

“ଆୟାର ସାହେବ ସୁକାକୁ ନେଇ ବାହାରିଛନ୍ତି—କିଏ ଜଣେ
ମାଷ୍ଟରକୁ ଗିରପ କରିବା ପାଇଁ । ପ୍ରମୀଳାର ବିବାହରେ ବଳି ସେ ।”

“ବଳି ?”

“ହଁ, ଅଜି ଅତୁଳ ସଙ୍ଗରେ ପ୍ରମୀଳାର ବିବାହ—ଅନନ୍ଦର ଦିନ; ତେଣୁ
ମାଷ୍ଟରଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରାଯିବ । ତା ନ ହେଲେ ଅପଣଙ୍କ ଧୁର୍ବ୍ବିଷ୍ଣୁସାଦ
ଅଉ ଏ ଦଳରେ ଜମା ରହିବେ ନାହିଁ । ମାଷ୍ଟରଙ୍କ ବିବାହତା ପତ୍ନୀକୁ
ଛାଡ଼ି କୁମାରବାହାଦୁର ସ୍ଵର୍ଗକୁ ମଧ୍ୟ ଯିବାକୁ ଅନୁଛୁଦ । ସେ ସଙ୍ଗରେ
ନ ଥିଲେ ଏମାନଙ୍କର ଲାଲାଖେଲା ବେଶ୍ଟୁକମିବ ନାହିଁ । ବାନପୁରରେ କଣ
ଗୋଟାଏ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ଚାଲିଛି, ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ଏକାନ୍ତ ଲୋଡ଼ା ।
ମାଷ୍ଟର ବାବୁ ଥିଲେ ତ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ନେଇଯିବା ଅଭିକା କଷ୍ଟକର; ତେଣୁ
ନିପାତର ଏ ବ୍ୟବସ୍ଥା । ମୁଁ ଅଉ ବେଶ୍ କେହି କରପାରୁ ନାହିଁ । ଅପଣ
୭ଟା ବେଳେ ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ଵର କାଳୀମନ୍ଦିର ପଶିବା ରାସ୍ତାର ଠିକ ସାମନାରେ
ପୁର ପଟକୁ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ଯେଉଁ ଗଳିଟି ପାଇବେ, ତାର ଡାହାଣ ପଟର ଉପ
ପାତେଶ୍ଵରୀଙ୍କ କଣିକା ଘରଟିର ପଶ୍ଚିମ ତରଫକୁ ଯାଇ ଝାଉଁଶର ଉପରେ

ଉଠି ଭିତରକୁ ପଶିବେ । ମୁଁ ପ୍ରମୀଳାକୁ ବାହାର କରିଦେବାର ସମସ୍ତ ଯୋଗାଡ଼ପନ୍ଥା କରି ରଖିଛି । ଆଜି ସେଠାରେ ଶଇତାନର ତାଣ୍ଡବ ଢାଳା ଚାଲିବ । ବିବାହର ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ଆଗୁଣି ଜଣକୁ ନେଇ ଧୂଳି ଚିପ୍ରସାଦ ସଙ୍ଗରେ ଅତୁଳ ବାବୁ ଆସିବେ । ସାକ୍ଷୀ ପାଇଁ ଦୁଇ ଗୁରୁ ଜଣ ଲୋକ ମଧ୍ୟ ଥିବେ । ଅପଣଙ୍କ ଆସାମୀମାନଙ୍କୁ ଗିରପ କରିବା ପାଇଁ ଅମରାଧର ସୀମା ନାହିଁ । ପ୍ରାୟ ତିନି ଗୁରୁ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାର ଜାଇ ନୋଟ, ନୋଟ ତିଆରି କରିବା ପାଇଁ ଯନ୍ତ୍ରପାତି ସବୁ ମହକୁରୁ । ଅଧିକନ୍ତୁ ଆଜି ମାନ୍ତ୍ରରକୁ ବସ ପ୍ରୟୋଗରେ ହତ୍ୟା କରିପିବ ।”

ମୁଖାଳ ବାବୁ ତମକ ଉଠି କହିଲେ, “ବସ !”

“ହଁ, ପୃଥ୍ବୀରେ ଯେତେ ପ୍ରକାର ବସ ଅଛି, ସବୁ ସେ କାପ୍ରୀଟାର ନିଜଦର୍ପଣରେ ରହିଛି । ଦିନରାତି ବସବଟିକା, ବସଇନ୍ଦ୍ରେକ୍‌ସନ ତିଆରି ଚାଲିଛି ।”

“ଲୋକଟା ଖନା ?”

“ଖୁବ୍ ।”

“ମୁହଁରେ ବସନ୍ତର ଦାଗ ଅଛି—କଳା କିଟ୍‌କିଆ—ଲମ୍ବା ଯୁଆନ୍ ?”

“ଅବକଳ ପ୍ରତିଛବି ।”

“ଧନ୍ୟବାଦ ସୁଧାଂଶୁ, ଏପାଲଟା ଅଜିକ ଛଅ ବର୍ଷ କାଳ ଧରି ମୋତେ, କେବଳ ମୋତେ କାହିଁକି, ସମସ୍ତ C.I.D. ଚକ୍ରଗୁରୁ ନୟାନ୍ତ କରି ଛାଡ଼ିଲଣି । ଦିଶି ଲାଗିଛି ଆଗା ଯୁଆଡ଼େ ଯାଉଛି ଗୋଟାଏ ବରାଟ ଆତଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି କରି ଛାଡ଼ିଛି । ମାତ୍ର କେହି ଅଜିଯାଏ ତାର ଧୂଳା ପାଇ ନାହାନ୍ତି । ଛଅବର୍ଷ ହେଲେ ଫେରାର ସେ । ଏହାକୁ ଧରିବା ପାଇଁ ଦଶ ହଜାର ଟଙ୍କା ପୁରସ୍କାର ଘୋଷଣା କରାଯାଇଛି; କିନ୍ତୁ ଅଜିଯାଏ କେହି ତାର ସଜ୍ଜାନ ପାଇ ନ ଥିଲେ, ତମର କମ୍ପାକରେ ସୁନା ଫଳିଲା । କିନ୍ତୁ ସାବଧାନ, ବଡ଼ ଲାପଟଣ ଲାବ ସେ ! ପାଖକୁ ଯିବ ନାହିଁ ଏମାନଙ୍କୁ—ଗିରପ କରିବା ପାଇଁ କେତେ ଲୋକ ନେବା ?”

“ଅପଣ ମଧ୍ୟ ଯିବେ ?”

“ନିଶ୍ଚୟ ।”

“ସନ୍ଧ୍ୟା ୧୫୨୦ ଜଣ କିନ୍ତୁ ଅଇବା ଦୁଇ ଜଣ ମାତ୍ର ଲୋକ ଦରବାର । ଜଣେ ପ୍ରମୀଳାକୁ ନେଇ ଆସିବ, ଅନ୍ୟ ଜଣକୁ ପ୍ରମୀଳା ସଜାଇ କୋଠାରେ ବନ୍ଦ କରି ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଅତିକ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଦେଇ ମୋହର କଥାରେ ସେ ଦଳଗୁଡ଼ି ବୋରଣା ପିନ୍ଧି ରହିଛନ୍ତି । ଆପଣମାନେ ଠିକ୍ ସାତଟା ବେଳେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବେ । ଦେଖି ଆପଣଙ୍କ ଘଡ଼ିଆରେ କେତେ ବାଜିଲା ?”

“ସାତଟା ସାତ—”

ଅଣ୍ଟାରୁ କାଢ଼ି.....ନିଜ ଘଡ଼ିକ ଅନାଇ ସୁଧାଂଶୁ କହିଲା, “ଠିକ୍ ଅଛି । ଡେଇଁ କଲେ ସବୁ ପଣ୍ଡା ହେବ । ଦଳବଳ ଆସି ପହଞ୍ଚିବା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରମୀଳାଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ନଚେତ୍ ତାଙ୍କ ନାମ ଛପା ରହିବ ନାହିଁ ।”

“ଠିକ୍ ସାତଟାରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବୁ—ନିଶ୍ଚିତ୍ ଥାଆନ୍ତୁ ।”

—୨୨—

ପ୍ରମୀଳାକୁ ନିର୍ବିବାଦରେ ମୁଗାଳ ବାବୁଙ୍କ ଗାଡ଼ିରେ ଉଠାଇ ଦେଇ, ସୁଧାଂଶୁ ଓଦା-ରସାତି ପର କାପ୍ଟା ଜଗୁଅଲଟାର ପାଖରେ ଯାଇ ବସି-ପଡ଼ିଲା—ଲୋକ ସିମିତି କେତେ ଅନୁଗତ, ନିଶ୍ଚୟ ବରଷା । କୌଣସି କଥା କହି ଜଣା ନାହିଁ ତାକୁ । କାପ୍ଟାଟାର ତ ଜମା ଅତି ଫୁରସତ୍ ନାହିଁ । ସେହି ସକାଳୁ ବିଷ ଅଟିକା ଧରି ତୁଲିଶାଳରେ ବସି ରହିଛି ସେ—ନିର୍ଯ୍ୟାସ ବାଜିବା ପାଇଁ । କି ଖବର ବିଷ ! ଟୋପାଟିଏ ରକ୍ତରେ ମିଶି ମିଶି ସମସ୍ତ ରକ୍ତ ପାଣି ହୋଇ ବାହାର ଯିବ ନା ! ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଶତ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତ କାରଣ କେବେହେଲେ ବେହୁ ଜାଣି ପାରବେ ନାହିଁ । ଅଠଟା ବାଜୁ ବାଜୁ ବୈଦ୍ୟାଦିକ ଘଣ୍ଟାରେ ହାତ ପଡ଼ିଲା । କାପ୍ଟା ଜଗୁଅଲଟା ସଦର ଫାଟକକୁ ଯାଇ କବାଟ ଫାଙ୍କରେ ଅତୁଲ ବାବୁଙ୍କ ଗାଡ଼ି ଦେଖି ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଦୁଆର ଖୋଲି ଦେଲା । ଅତୁଲ ବାବୁଙ୍କର ଅତି ଅନନ୍ଦର ସୀମା ନାହିଁ । ପ୍ରମୀଳା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶ୍ଯାମବାହାଦୁରଙ୍କ ଚପୁଲ ସମ୍ପତ୍ତି ଆଜି ହେଉ ବା କାଲି ହେଉ, ତାଙ୍କ ହାତକୁ ତ ଆସିବ ନିଶ୍ଚୟ । ଥରେ କୌଣସି ମତେ କବାଡ଼ଟା ହୋଇ ଯାଇ ନା ? ତା ପରେ—ପତ୍ର କଥା ପରେ ଦେଖାଯିବ । ସମ୍ପତ୍ତି ମିଳୁ ବା ନ ମିଳୁ, ଅପମାନ ଲକ୍ଷ୍ମିନାର ତ ପ୍ରତିଶୋଧ ନିଆ ହେବ । ଏହା କଣ କମ ଲାଭ ? ଗରବ ବୋଲି, ଦୁଃଖୀ

ଗୋଲ ସିନା ତାକୁ ବୁଲୁର ବସନ୍ତ-ପରି ସୁନ୍ଦରାହାଦୁର ଦିନେ ହତା-
କରରେ ଦରଉଅନ ହାତରେ ତଡ଼ାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଆଜି ତାର ଠିକ୍
ପ୍ରତିଶୋଧ ! ଆୟୁର ସାହେବ ଅରେ ଫେରିଲେ ହୁଏ ।

ଅଗୁଣ୍ଡ ଓ ତାଙ୍କ ସହବାସକୁ ନେଇ କାନ୍ଦୁ କରୁଥାନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ
ପଟ୍ଟ ଘରର କୋଠାଘାଟିଏ ଖୋଲି ବସାଇଦେଇ । ଅତୁଲ ବାବୁ
ପଚାରିଲେ,

“ଆୟୁର ସାହେବ କେତେବେଳେ ଯାଇଛନ୍ତି ?”

“ପ୍ରାୟ ଗୁରୁତା ବେଳେ ।”

“ଫେରିବେ କେତେବେଳେ ?”

“ଶିକାରଟାକୁ ପାଇବା ମାତ୍ରେ ।”

“କୁମାରବାହାଦୁର କହିଲେ, “ସମ୍ଭବତଃ ଏତେବେଳକୁ ଫେରୁ-
ଛନ୍ତି ସେମାନେ ।”

ଅତୁଲ ବାବୁ ହସି ହସି କହିଲେ, “ଜାଣିଲେ କିପରି ?”

“ସେ ଠିକ୍ ୭ଟା ୨୫ ଟାରେ ବସାବୁ ଫେରିବୁ ଯୋ ।” ବାହୁବଳ
କୁମାର ସାହେବଙ୍କ ଅନୁମାନ ଅଭ୍ରାନ୍ତ । ଅଳ୍ପକ୍ଷଣ ପରେ ସଂକ୍ଷୁଦ୍ର ଲଳିତ
ବାବୁକୁ ନେଇ ସୁକା ଓ ଆୟୁର ସାହେବ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ।

ଲଳିତକୁ ଆଣି ସୋଫା ଉପରେ ପକାଇ ଦେଇ ଆୟୁର ପଚାରିଲେ,
“ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ହେବାକୁ ଡେଇଁ କେତେ ?”

କାନ୍ଦୁ ମୁଣ୍ଡ ଆଉଁସି ଆଉଁସି କହିଲା, “ପ୍ରାୟ ଅଧଘଣ୍ଟାଏ ହେଉ
ଅଛି ।”

“ମୁଁ ଯେ କହୁଥିଲି ଆଜି ଟିକିଏ ଚଞ୍ଚଳ ଅରମ୍ଭ କର ।” ଅତୁଲ
ବାବୁ ଶାନ୍ତି, ବାଉଁଶ ସଙ୍ଗରେ ଦୁଇ ଗୁରୁଟି ଅଳଙ୍କାର ବାନ୍ଧି ସୁକା
ସାହେବଙ୍କ ହାତରେ ଦେଇ କହିଲେ, “ଏଗୁଡ଼ାକ ପ୍ରମୀଳାଙ୍କୁ ପିନ୍ଧାଇ
ଦିଅନ୍ତୁ ।”

ସୁକା ସାହେବ ଠୋ ଠୋ ହସି ଉଠି କହିଲେ, “ପ୍ରମୀଳାକୁ ପିନ୍ଧାଇ
ଅଣୁନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଅମ—”

‘ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଆସିଛି, ନିଅନ୍ତୁ’ କହି ଅଛୁଳ ବାବୁ ଦଶ ହଜାର ଟଙ୍କାର ନୋଟ ଧରିଲେ ଦେବାରୁଁ ସେ ସୁଧାଂଶୁ ଅଡ଼କୁ ଅନାଇ କହିଲେ,
 “ହା, ଏଗୁଡ଼ାକ ସେ ଘରେ ଦେଇ ଆ । କହିବୁ, ତଥ୍ୟ ପିନ୍ଧି ନିଅନ୍ତୁ !”

ଆୟାର ସାହେବଙ୍କ ଶାଶୁ ଯାଇ କୁମାରବାହାଦୁର ପଚାରିଲେ,

“କେଉଁଠାରେ ଗିରଫ କଲେ ?”

“ତାଙ୍କର ଦୁଆର ମୁହଁରେ ।”

“ଆସିବାକୁ ମନେଇ ?”

“ମନେଇ ନାହିଁ ?” ସକାଳେ ଦୁଇ ଘଣ୍ଟା ମାତ୍ର ପାଠ ପଢ଼ାଇ ମାସକୁ ଟ ୧୫୦ ଲା ଦେତନ ଆଜିକାଲିକା ଦିନରେ କେଇ ଜଣକ ତପାଳରେ ମିଳେ, କହିଲେ ? ତା ଛଡ଼ା ବେଶି ବାଟ ମଧ୍ୟ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ, ଶ୍ୟାମ ବଜାରରୁ କଲେଜ ଶ୍ରୀଟ୍ । ଗାଡ଼ରେ ବସୁ ବସୁ ସୁଦ୍ଧା ସାହେବ ଡେଇଁ ସିଗାରେଟଟି ପିଆଇ ଦେଲେ—କଲେଜ ଶ୍ରୀଟର ମଣିଷ ଅକ୍ସେଣରେ ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ଵରରେ ଆସି ହାଜର । ଅଳ୍ପ ସବୁ କାମ ଶେଷ କରି ଗୁରୁତା ଟ୍ରେନରେ କାନପୁର ବାହାର ପଡ଼ିବାକୁ ହେବ, ମନେ ଅଛି ନା ?”

“କିନ୍ତୁ କୁହ ।”

ତାକୁ ଛାଡ଼ି ଯେ ଆପଣ କମାରୁ ଟକିବେ ନାହିଁ, ସେ କଥା ମୋର ଭଲରୂପେ ମନେ ଅଛି ଯେ । ଏକାଠି କାମ ଶେଷ କରି ତାକୁ ଘେନି ଆସିବାକୁ ଭୟ ନାହିଁ ।” ଛଦ୍‌ବେଶୀ ସୁଧାଂଶୁ ଫେରି ଆସି କହିଲା, “ପିନ୍ଧିବାକୁ କମା ମନେ ନାହିଁ ସେ ।”

“ମନେ ନାହିଁ ? ଆଜି ମୁଁ ଯାଉଛି ଗୁଲ୍” କହି ଆୟାର ସାହେବ ନିଜେ ବାହାର ପଡ଼ିଲେ । ପଛେ ପଛେ ଗୋଡ଼ାଇଲା ସୁଧାଂଶୁ । ଆୟାର—ସାହେବ ଦୁଇ ଗୁରୁଥର ଡକାଡ଼ିକ କଲେ, ପ୍ରମୀଳା କିନ୍ତୁ ନିରୁତ୍ତର; କଡ଼ ପରି ମୁହଁ ବୁଜି ବସି ରହିଲା ସେ । ଆୟାର ସାହେବ ଭରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, “ତମର ଭଲ ପାଇଁ କହୁଛି । ଏଗୁଡ଼ାକ ସବୁ ପିନ୍ଧିନିଅ । ନ ହେଲେ ବୁଝିବ, ଅବାଧତାର ଫଳ କଣ ?”

ପ୍ରମୀଳା ତଥାପି ନୀରବ । ଆୟାର ସାହେବ ହୁଙ୍କାର କରି କହିଲେ,
 “ମୋ କଥାରେ ଅବାଧ ହୋଇ ଜଣକ ଦଶା କିମିତି ଘଟେ, ନିଜ ଆଖିରେ ଦେଖିବ ଆସ, କି ମଞ୍ଜୁଦା ଯନ୍ତ୍ରଣା ତାର ।”

“ମୁଁ ଯାଉଛି, ଏଗୁଡ଼ି ସବୁ ପିନ୍ଧି ଗୋଡ଼ ଚଢ଼ାଇ କରି ଇସ୍ତା ସଙ୍ଗରେ
ଅସ, ନ ହେଲେ ଜୋର ଜବରଦସ୍ତି କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବୁଁ” କହି ଅସ୍ତର
ସାହେବ ଚାଲି ଆସିଲେ । ସୁଧାଂଶୁ କହିଲା, “ସେ ମାଷ୍ଟରଟାକୁ ଅଜ୍ଞାନ କରି
ଧରି ଆଣିଛନ୍ତି । ଏକାକୀ ରାତି ଇଞ୍ଜେକସନରେ ହତ୍ୟା କରିବେ । ଆଉ
ତେର କଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ ।”

“ଚିହ୍ନି ପାରିଲ ନାହିଁ କିଏ ସେ ?”

“ମୁହଁରେ ଲୁଗା ବନ୍ଧା ରହିଛି । ତତ୍ତ୍ଵଶାତ୍ ସୁଦାମା ବାବୁ ଶାଢ଼ୀ,
କୁାଉଜ, ଗହଣାପତ୍ର ପିନ୍ଧି ମୁଣ୍ଡରେ ଓଢ଼ଣା ଟାଣି ଅତି ସଙ୍କୁଚିତ ଭାବରେ
ଯାଇ କୋଣରେ ଥିବା ଚେୟାରଟିରେ ବସିପଡ଼ିଲେ । ଅସ୍ତର ସାହେବ
କହିଲେ, “ହଁ, ଇମିତି ସୁନା ଝିଅ ପରି କଥା ଶୁଣିଲେ କୃଥାରେ ଅଉ
କଷ୍ଟ ପାଇବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ଅବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଏ ଲୋକଟା କି ଯନ୍ତ୍ରଣା
ଭୋଗ କରିବ, ନିଜ ଆଖିରେ ଦେଖିବ । ଇଞ୍ଜେକସନ ପ୍ରସ୍ତୁତ ?”

କାପ୍ତୀ ମୁଣ୍ଡ ହଲାଇ କହିଲା, “ସବୁ ଠିକ୍ ।”

“ଚଲୁ ।”

ଇଞ୍ଜେକସନ୍ ଦେବା ପାଇଁ ଲଳିତ ବାବୁର ହାତ ଧରୁ ଧରୁ ସୁଦାମା
ବାବୁ ନିମେଷ ମଧ୍ୟରେ ଗୁଳି କରି କାପ୍ତୀଟାର ମଣିବଦ୍ଧ ଶସାଇ ଦେଲେ ।
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପନ୍ଦର କୋଡ଼ିଏ ଜଣ ସଶସ୍ତ୍ର ପୁଲିସ୍ କର୍ମୀଗୁଡ଼ିକ ନେଇ ହଠାତ୍
ମୁଣାଳ ବାବୁ ଆସି ଆଦେଶ କଲେ, ସମସ୍ତେ ମୁଣ୍ଡ ଉପରକୁ ହାତ ଉଠାଇ
ରଖ, ନକୁବା ଗୁଳି କରି ମାରିଦେବ ।” କାପ୍ତୀଟା ତତ୍ତ୍ଵଶାତ୍ ବସି
ଅଟିକାରେ ବଟା ହାତଟା ତାର ବୁଡ଼ାଇ ଦେଇ ହସିଗଲେ । କି ସେ
ପ୍ରେମାତ୍ମକ ହସ । କହିଲା, “ବୁଝୁକୁ ଧରି ଗାରଦରେ ରଖିବା ଭଳି ଗାରଦ
ଆଜିଯାଏ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନାହିଁ ।” ସମସ୍ତଙ୍କ ହାତରେ ହାତବଳୀ ପଡ଼ି ସାରିବା
ଅଗରୁ ମଞ୍ଜୁକଟା-କଦଳିଗଛ ପରି ମାଟିରେ ପଡ଼ିଗଲା । ତା ପାପର ଉଚିତ
ଶାସ୍ତି ଏ ଜଗତରେ ନାହିଁ ବୋଲି ହୁଏ ତ ନିୟତି ଜାକି ନେଲା ତାକୁ
ପରପାରକୁ ।

ପାଦ ପାଇ ସେ ପଟ ଦୁଆର ଦେଇ କୁମାର ଧୂର୍ଜଟିପ୍ରସାଦ ଧାଇଁ
ପଳାଉଥିଲେ, ଶିକାଞ୍ଚ କୁକୁର ପରି ପଛରେ ସୁଧାଂଶୁ ଧାଇଁ ଯାଇ ଧରି

ପକାଇଲା । ଦୁହେଁଯାକ ଧରାଧର ଟଣା ଓଟରୁ କରୁ କରୁ ମାଟିରେ ପଡ଼ିଗଲେ । କୁମାର ସାହେବ ସୁଧାଂଶୁର ଛତି ଉପରେ ବସି ଅଣ୍ଟାରୁ ଛେରୁଟା କାଢ଼ି ସିମିତି ମାରିବାକୁ ହାତ ଉଠାଇଛନ୍ତି, ସିମିତି ପଛ ପଟରୁ ଜଣେ କନେକ୍ଟରଲ ଆସି ଛେରୁଟା କାଢ଼ି ନେଲା । ସୁଧାଂଶୁ ଦାକ୍ତିକୁ ଧରି ଟାଣି-ଦେବାମାନ୍ଦକେ କୁମାର ଧୂର୍ଜଟିପ୍ରସାଦର ସ୍ବରୂପ ଆପେ ଆପେ ପ୍ରକାଶ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଟଣା ଓଟରୁ ସୁଧାଂଶୁର ମଧ୍ୟ ଇନ୍ଦୁବେଶ ଛପା ନ ହୁଏ । ସେତେବେଳେ ଆଲୁଅ ନେଇ ଆଜି ଦୁଇ ଗୁରଜଣ ପୋଲିଷ୍ ପାଖକୁ ଆସିବାରୁ ତମକ ଉଠି ସେ ଡାକିଲା, “ହୁମାଂଶୁ—ଭାଇ, ଭାଇ ମୋର ।”

“ଦାଦା, ତମେ ଯେ ?”—କହୁ ହୁମାଂଶୁ ଠୋ ଠୋ ହସି ଉଠିଲା । ସିମିତି ଭରି ଗୋଟାଏ ପୌରୁଷର କାମ କରିଛି ସେ । ସୁଧାଂଶୁ—ପାଷାଣ ପରି ନିଶ୍ଚଳ—ଦୁହେଁଯାକ ସହଜ ସରଳ ଜ୍ଞାନର ବହୁ ଦୂରରେ । କଣ ହେଲା, କିମିତି ହେଲା, କାହିଁକି ହେଲା, କେହୁ କିଛି ବିଦୁରସର୍ଗ ଧାରଣା କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି ଆଜିଯାଏ ।

--ଭତି--

X

X

X

X

ପ୍ରତିମା ତମକ ଉଠି କହୁଲା—“ଭତି ? ପ୍ରମୀଳାଙ୍କ କଣ ହେଲା ?”

କହୁଲା—“ଶଶାଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଛି—ସବୁ ସମୟରେ ସବୁ ଦେଶରେ ଯାହା ଘଟିଥାଏ, ତାହା । ଯୋଗ୍ୟତମର ମଥାରେ ହିଁ ରହେ ବିଜୟମୁକୁଟ ଭରବାଳ । ସୁଦାମ ବାବୁ ହିଁ ରଣ ଜୟ କରି ପାଇଲେ ତାଙ୍କ ବିଜୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପ୍ରମୀଳାକୁ ।

—ଶେଷ—

—

